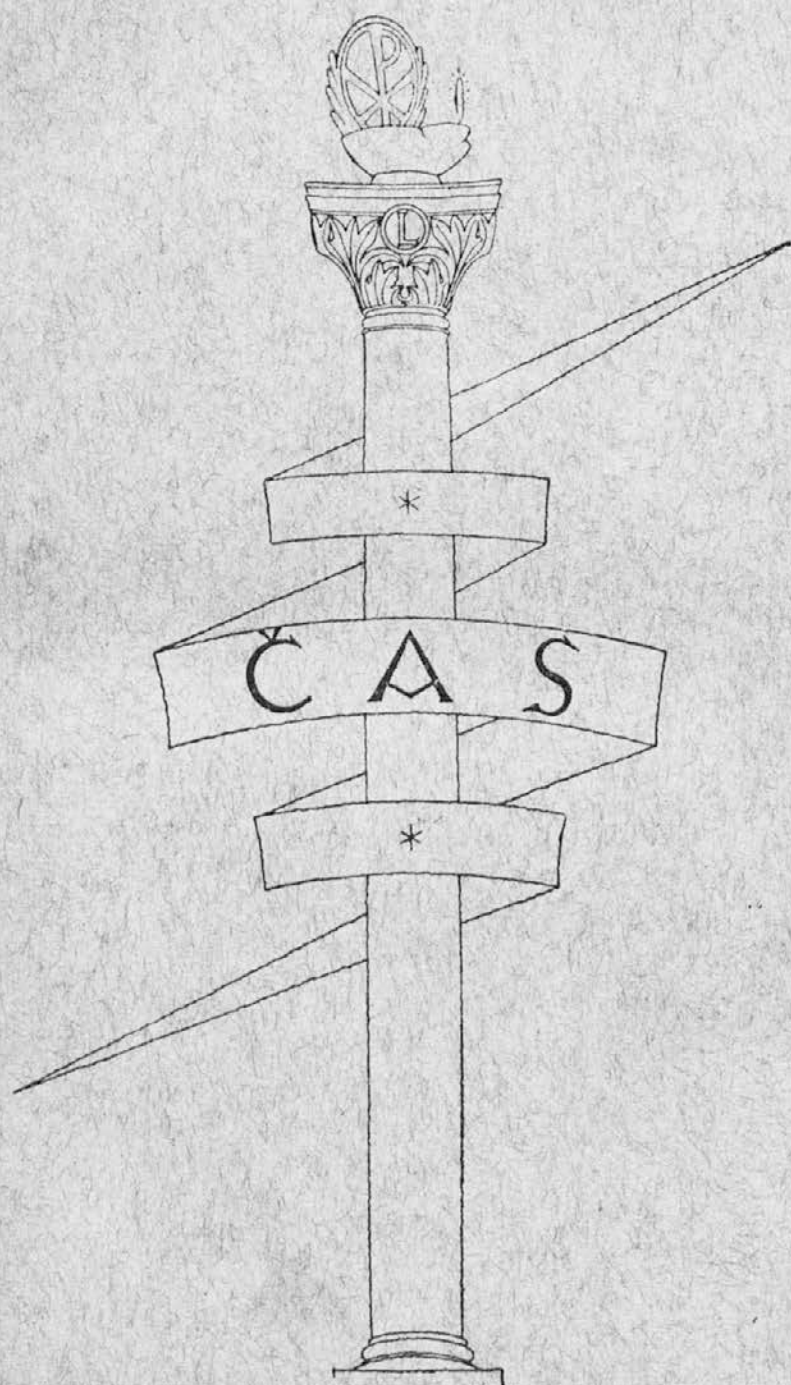

ZNANSTVENA REVIIJA LEONOVE DRUŽBE
LETNIK XXII * LJUBLJANA 1927/28 * ZVEZEK 1

Vsebina.

I. Razprave:

Zivljenje in forme. — Dr. A. Ušeničnik	1
O uredbah in uredbodajni funkciji oblastne samouprave. — Dr. H. Steska	15
Gospodarske krize. — Dr. Jože Lavrič	27

II. Pregledi:

Biblični orient posvetovni vojni. — Dr. M. Slavič	42
Iz filozofije. — A. U.	57

III. Slovstvo:

Slovenski bijografski leksikon 2. zv. Frst. . .	62
Šimrak: De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica saec. XVII. et XVIII. — Dr. J. Mal	63
Ušeničnik A.: Socialno vprašanje. — M. Kranjc . . .	64
Ivšić: Les problèmes agraires en Yougoslavie. — mp. . . .	70
Hourticq: Uvod u istoriju umetnosti. — Frst.	70
Memoari prote Matija Nenadovića. — S. Kranjec	71
Popović D.: Izvoljski i Erental. — S. Kranjec	71
Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925. in 1926. — A. U.	72

ŽIVLJENJE IN FORME.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Pogosto se čujejo dandanes zlasti v mladinskih vrstah tožbe zoper forme v družabnem in tudi religioznem življenju. Nekaj vsekako ni v redu: ali res silimo življenje v nepotrebne in življenju kvarne forme, ali pa je življenje zamrlo in so ostale prazne mrtve forme. Morda pa tudi zadosti ne umevamo pomena form in zato tožimo in obtožujemo. Tudi tu kakor povsod je treba najpoprej jasnosti. Skušajmo si torej razmerje med življenjem in formami nekoliko razjasniti!

Da bosta pregled in sodba lažja, opredelimo miselne izsleditve v postopnih stavkih!

Prvi stavek: Življenja na svetu ni brez forme; življenje na svetu se vedno oblikuje.

Le poglejmo v naravo! Vsaka rastlina, vsaka žival, sploh vsako živo bitje ima neko določeno obliko. Oblika vsakega živega bitja na zemlji je celo dvojno določena: tipično in individualno. Po tipičnih likih se vrste živa bitja v vrste in razpole, v rede in razrede; po individualnem liku ima vsako živo bitje svoje svojsko lice, je nekaj osebitega in enkratnega, vprav ta oblika življenja.

A ne le fizično življenje, tudi duhovno življenje je oblikovano.

Že duševnost sama, vir duhovnega življenja, ima nekakšno svojsko obliko. Moderna psihologija se je po študiju teh oblik obogatila z novimi strokami: s strukturno in tipološko psihologijo. Strukturna psihologija preučuje razne strukture duševnosti, kako je vsaka duševnost tako rekoč po svoje »organizirana«. Tipološka psihologija pa v teh raznolikih strukturah motri neke zakonite skupnosti, neke tipične forme, ki se po njih duševnosti zopet družijo v tipične skupine. Tako loči moderna psihologija z Nietzschejem in Spenglerjem apoliničnega in dioni-

zijskega človeka; s Sprangerjem teoretskega, estetskega, ekonomskega, socialnega, političnega in religioznega človeka. Že od nekdaj je bila znana psihološka tipičnost mladca in starca, moža in žene itd.

Nam gre seveda predvsem za duhovno življenje kot tako, za življenje, kakor se raztaka iz virov duhovnega življenja. A tudi to življenje se na raznolike načine oblikuje.

Vse naše misli se vežejo po nekakšnih miselnih oblikah. Kar je pa še bolj značilno, nimamo nobene misli, ki se ne bi skušala nekako v čutnih podobah utelesiti. »Ničesar ne misli naš duh brez čutnih predstav,« je dejal že Aristoteles in moderna psihologija to le potrjuje. Najbolj navadna oblika naših misli so seveda besede. A že preden misel z jezikom izgovorimo, se je misel izrazila v nekakšni »notranji besedi«, to notranjo besedo pa zopet duh izgovori le ob čutnem izrazu v predstavah. Tako je vse naše mišljenje nekako oblikovano in se neprestano oblikuje.

Podobno je s čuvstvi. Vsako naše čuvstvo se skuša izraziti v telesnosti. Takšen izraz močnejših čuvstev je tudi na zunaj zaznaten. Izražajo se čuvstva v bitju srca, v dihanju, v izpreminjanju barve, v gibih in vtirpih, v kretnjah, v dejanjih. Če so kretnje predvsem izraz čuvstev, so dejanja izraz mišljenja in čuvstvovanja.

Je pa še neki jako važen način, kako se duhovno življenje oblikuje. To so simboli. Duhovno življenje poteza tudi vnanje predmete in vnana dejanja v svoje območje ter se v njih duhovno izraža in po njih krepi in bogati. To velja za misli in čuvstva. Že sv. Tomaž Akvinski je oboje ugotovil. Glede spoznanja je učil, da se more naš duh le po čutnih stvareh dvigati k nadčutnim rečem. Tako so mu čutne stvari simboli, slike in prilike nadčutnih reči. Neposrednje spoznanje nadčutnega sveta našemu duhu ni dano.¹ Psihološko izkustvo to vsak dan in vsakemu potrjuje. Isto je s čuvstvi. Saj se čuvstva vzbujajo ob predstavah. Kakor se torej ob čutnih simbolih duh miselno dviga k nadčutnim rečem, tako tudi čuvstveno.² Obenem

¹ Summa theol. I, 12, 12: Naturalis nostra cognitio a sensu principium sumit: Unde tantum se nostra naturalis cognitio extendere potest, in quantum manuduci potest per sensibilia.

² Summa theol. 2 II, 81, 7: Mens humana indiget ad hoc quod coniungatur Deo sensibilibus manuductione... et ideo necesse est aliquibus cor-

pa čuvstvo naravno išče takšnih simbolov, da se v njih izraža.³ Tako se izraža ponižnost v molitvi n. pr. s tem, da poklekne, tako naša ničevost pred Bogom s tem, da se vržemo na tla.⁴

Simbolizem ima pomen zlasti v religioznem življenju. Čim bolj verske skrivnosti presegajo umski uvid, tem bolj potrebni so umu simboli, da v njih zre »sled sence zarje unstranske glorijske«. V liturgiji se skriva vsa nadnaravna resničnost pod simboli in se le po njih razodeva in očituje. Radi bogate notranje resničnosti je jasno, da mora biti tudi simbolizem bogat. In je tudi. To daje liturgiji tisto čudovito lepoto, pestro raznoličnost, a v transcendentni enoti. Vsi simboli govorijo duši o enem, o Bogu Odrešeniku in Zveličarju, a govorijo »multifariam multisque modis«, raznoliko in na razne načine. Zato se pa tudi vzbujajo po njih raznotera čuvstva, ki se končno vsa nekako družijo v tisto polarno dvojico sv. Avguština: »et inhorresco et inardesco«, v sveto grozo in sveto ljubezen.⁵

Nekaterim je liturgija čudno tuja, a tuja jim je, ker ne doumevajo simbolizma. Čemu cvetje, čemu sveče, čemu kadilo, čemu zlato in srebro, čemu »večna luč«? Tistemu, ki veruje v evharistično resničnost in umeva simbolizem, je vse to tako naravno. Seveda bi moglo biti tudi drugače, vendar je ta način tudi eden izmed simboličnih izrazov misli in čuvstev ob božji skrivnosti. Saj je tako naravno, da sveta ljubezen s cvetjem krasi bivališče Najvišjega; da sveta groza zažiga kadilo, ki naj izraža, kako želi, da bi se dvigala molitev, kakor se dviga kadilo, in naj bi bila Bogu prijetna, kakor je prijeten vonj kadila; da sveta ljubezen in sveta groza v zlati posodi darujeta svoj dar, ki je obenem najsvetejši dar. Luč je simbol vere in spoznanja, resnic in Resnice. »Večna luč« govori, da bi se moralo naše življenje tako uporabljati v božji službi, kakor se uporablja dišeče olje v svetiljki pred tabernakelnom. Vse v liturgiji po svoje

poralibus uti, ut eis quasi signis quibusdam mens hominis excitetur ad spirituales actus, quibus Deo coniungitur. — Slično 2 II, 83, 12: Per exteriora signa... movetur mens hominis secundum apprehensionem et per consequens secundum affectionem.

³ Summa theol. 2 II, 83, 12, 12: ...ex quadam redundantia ab anima in corpus ex vehementi affectione.

⁴ Summa theol. 2 II, 84, 2, 2: sicut genuflectimus nostram infirmitatem designantes in comparatione ad Deum, prosternimus autem nos quasi profitentes nos nihil esse ex nobis.

⁵ Prim. moj Uvod v filozofijo II 508 sl.

govori, vse vnema srca, vse dviga duha — po simbolih k resničnosti. Vsa svetotajstva (zakramenti) v cerkvi so združena s simbolizmom, so »signa sacra«, sveta vidna znamenja nevidne resničnosti. Cerkev je tudi simbol, »corpus Christi mysticum«, mistično Kristusovo telo. Celo Kristus je v nekem zmislu simbol, »Verbum incarnatum«, učlovečena Beseda. Čudovito izražata simbolizem Cerkev v božični »prefaciji«, ko poje, da »naj bi se, ko v Kristusu vidno spoznavamo Boga, dvigali po njem k ljubezni Nevidnega — ut dum visibiliter Deum cognoscimus, per hunc in invisibilium amorem rapiamur«. Sv. Tomaž Akvinski je tu našel odgovor na vprašanje, kako je vendar to, da se premnogim ljudem bolj vzbuja pobožnost in božja ljubezen ob Detetu v jaslicah, kakor pa ob najvišji filozofiji o Bogu. Samo po sebi, pravi, bi moralo takšno premišljevanje najbolj vzbujati božjo ljubezen, toda naš um in naše srce sta takšna, da se dvigata le po čutnih simbolih k božjemu spoznanju in božji ljubezni.⁶

Kakor se pa individualno življenje naravno izraža v nekih oblikah, tako tudi socialno življenje.⁷ Države imajo organizacije, razne institucije in zakone; društva razna pravila in pravilnike, pisane ali nepisane; tajne zveze razne znake in znamenja; celo prijateljske zveze niso brez vsake vnanje forme: prijatelji se pozdravljajo, podajajo si roke, in njih skupnost se rada izrazi v posebnih navadah in običajih. Glede verskih družb je pa opomnil že sv. Avguštin, da ni nobene, ki se ne bi v njej »družili ljudje z vidnimi znaki«.⁸

Ako vse povzamemo, se nam odkrije tu neki zakon; ne pravimo zakon življenja sploh, a zakon življenja na svetu: ni življenja na svetu brez nekih oblik.

Nemški filozof Simmel (za njim Francoz Bergson in nekoliko tudi Scheler) si je mislil življenje kot veletok, ki se vali iz večnosti v večnost; tuintam se zajezuje in zagača; tako nastajajo raznotere oblike, ki jih pa tok zopet razdira in se preliva preko njih do novih oblik. To so panteistične izmišljenine. Oblike, ki se v njih oblikuje življenje, niso življenju le ovire, temveč imajo biten pomen. Vsaka

⁶ Summa theol. 2 II, 82, 3, 2: Ex debilitate mentis humanae est, quod sicut indiget manuductione ad cognitionem divinorum, ita ad dilectionem per aliqua sensibilia nobis nota, inter quae praecipuum est humanitas Christi.

⁷ Govoriti bi mogli še o umetnosti kot izrazu duhovnega življenja, a to ne spada v meje našega vprašanja.

⁸ Contra Faustum I, 19, c. 11 (Migne PL 42, 355).

cvetica, vsaka živ ima vprav po svoji obliki svojo lepoto, svoj zmisel, svoj pomen. Niti ni oblika nekaj, kar bi slučajno nastalo, niti ni nekaj, kar bi življenski tok samo opoviralo. Življenje na zemlji se v takšnih oblikah vprav izživlja. Tudi Platon je resda mislil, da je telo vsaj za duhovno življenje samo ovira. Sv. Tomaž Akvinski je tudi to zmoto po pravici zavrnil. Telo je biten del človeške narave; zato je za takšno duhovno življenje, kakršno je naše na zemlji, telesnost potrebna. Prav zato je pa tudi odvisnost našega duhovnega življenja od čutnosti in čutnih stvari naravna, potemtakem pa tudi človeško-psihološko osnovano, da se misli in čuvstva izražajo v simbolih in po simbolih vzbujajo.

Res je pa tudi sv. Tomaž Akvinski dobro doumel, da mora biti nad pozemeljskim življenjem Življenje samo (ipsa vita), ki je vir vsega ustvarjenega življenja, a samo ni ustvarjeno, ki vse življenje oblikuje, a je samo brez oblike, to se pravi, brezmejno, čisto življenje, Bit sama (ipsum esse, actus purus). Vse to moremo seveda bolj negativno kakor pozitivno spoznati, a toliko zadosti spoznamo, da je vsako panteistično mešanje nestvarjenega in neskončnega ter ustvarjenega in končnega življenja nezmisel.⁹

Ugotoviti pa moramo že tu neko bistveno razliko med fizičnim in duhovnim življenjem. V fizičnem življenju je vse nujno določeno. Tudi oblike fizičnega življenja so določene po nujnih zakonih. Ni pa tako v duhovnem življenju. Tudi duhovno življenje se naravno oblikuje, a ne vedno v nujno določeni obliki. Svobodni duh ima tudi tu neko svobodo. Ta svoboda je lahko večja ali manjša.

So izrazi duhovnega življenja, ki so po svoji določeni formi tako naravni, da jih duh le stežka prepreči ali izpremeni. Takšni so n. pr. izrazi čuvstev na obrazu. Veliko veselje, žalost, jezo, presenečenje je le težko skriti. Treba je dolge vaje in velikega premagovanja, da se ob močnem čuvstvovanju nič na obrazu ne gane, nič ne izpremeni. Glede vnanjih kretenj in dejanj je svoboda že večja, kakor pričajo razni načini pozdravljanja pri raznih narodih in plemenih, raznotere forme etikete, pisane mene nošenj, pestra različnost običajev.

Največja je pa svoboda duha, ko določa vnanje predmete za simbole. Časih je med simbolom in med duhovnim doživljanjem, ki naj ga simbol izraža, nekakšna naravna sličnost in podobnost. Časih ni nobene takšne podobnosti, ampak je

⁹ Zanimivo bi bilo naš nauk o oblikovanju življenja primerjati z aristotelsko-tomističnim naukom o »actus« in »potentia«. Pokazalo bi se, da je zadnji razlog tudi življenskega oblikovanja v oni metafizični dvojnosti vsega, kar je ustvarjeno.

ustanovil simbolično vez le slučaj, čemur je pritrdila svobodna odločitev duha in nekakšen tih dogovor družbe. Časih je pa nekaj naravne podobnosti, a jo pozitivna volja duha simbolično izpopolni in ustanovi. To velja v nekih mejah tudi za simbolična dejanja. Zato loči filozofija naravne simbole ali znake (*signa naturalia*), zgolj dogovorne in običajne znake (*signa conventionalia*) in mešane znake (*signa mixta*), ki so napol naravni, napol dogovorjeni. Da je n. pr. trnjeva krona simbol trpljenja, je zelo naravno, ker trnje povzroča fizične bolečine in ima tako nekakšno podobnost z vsem, kar povzroča duševno trpljenje. A zakaj je n. pr. lovorova mladika simbol zmage, ali ostružki (oblanci) nad vrati simbol, da se v hiši toči pivo? Prav tako: ako prekrižam roke na prsih in se globoko sklonim, bo bržčas vsakdo to umeval za izraz vdanosti — telesni naklon »simbolizira« notranjo, duhovno »sklonjenost« —, a nikakor ni to tako gotovo za kako kretnjo z roko, ko nekateri z tisto kretnjo vabijo, ki z njo drugi zavračajo. Nekateri izrazi so torej dosti naravni, druge duh svobodno določuje, izpreminja, sprejema in zavrača.

S to svobodo našega duha je v zvezi še neka posebnost, ki sicer razodeva gopostvo duha nad čutnim svetom, a človeka ne odlikuje. Človek si more namreč z oblastjo svojega duha nad telesnimi formami dati izraz, napraviti gesto, izbrati simbol, ki notranjosti ne odkriva, ampak jo potvarja, ki kaže, kakor da bi v duši bilo, česar v resnici ni, da človek čuti, česar dejansko ne čuti, da misli, česar dejansko ne misli, ko misli in čuti morda vprav nasprotje tega, kar po izrazu na zunaj kaže. Takšni izrazi, kretnje in simboli so »maske«, »šeme«, krinke, obrazine, naličnice, ki zakrivajo pravi človekov duševni obraz in kažejo, kar človek ni in česar v njem ni. Kadar je v tem potvarjanju namera, kazati na zunaj, česar v srcu ni, je to neresničnost, *hlimba*, ali kar je isto, *laž* v vedenju.¹⁰ Če je tako pretvarjanje običajno, govorimo o »konvencionalnih lažeh«.¹¹ V religioznem in moralnem oziru je klasičen zgled takšnega pretvarjanja *farijeistvo*.

¹⁰ Sv. Tomaž Akvinski je označil *hlimbo* vprav kot takšno laž: *Simulatio proprie est mendacium quoddam in exteriorum signis factorum consistens*. (*Summa theol.* 2 II, 111, 1.)

¹¹ Kdo bi morda opomnil, da so tudi pri živalih takšni pojavi, tako zvani »*mimicry*« in drugi pojavi, n. pr. da se hrošč potaji, kakor da bi bil mrtev.

Kristus je označil farizejstvo z rezko primero: »Gorje vam, pismouki in farizeji, hinavci, ker ste podobni pobeljenim grobovom, ki se odzunaj kažejo čedni, znotraj pa so polni mrtvaških kosti in vsake gnusobe; tako se tudi vi odzunaj ljudem kažete pravične, znotraj pa ste polni hinavščine in krivice.« (Mt. 23, 27—28.)

Drugi stavek: Življenje v oblikah lahko počasi okori, se izsuši, zamrje, tako da ostanejo prazne oblike, sheme in forme.

Dasi življenja na zemlji ni brez oblike in oblika nikakor ni samo ovira življenju, je vendar med življenjem in njega obliko neko čudno nasprotje: oblika lahko življenje nekako preraste, tako da se življenje počasi izsuši in nazadnje zamrje.¹²

V fizični naravi se ponavlja ta pojav zakonito, redno in vedno. Življenje se oblikuje, te oblike, organizmi, rastejo, se razvijajo, nazadnje pa okore in zaduše življenje. Za človeka kot fizično bitje velja isti zakon. Celo duhovno življenje je odvisno od tega fizičnega procesa. Ko možgani okore, začne zastajati tudi duševno in duhovno življenje, časih še ob živem organizmu popolnoma zastane (dementia senilis).

Sicer ima d u h o v n o življenje glede tega nasprotja med oblikami in življenjem svojo zakonitost. Vsekako pa je tudi tu resnično, da se z navado, nepaznostjo, površnostjo življenje porazgubi in ostanejo le prazne forme brez življenja.

Predočimo si posamezne oblike duhovnega življenja! Dejali smo, da se naše mišljenje že notranje nekako oblikuje, na zunaj pa v besedah, dejanjih in simbolih. Prav tako se oblikujejo čustva v izrazu, kretnjah, dejanjih in simbolih.

Že notranje oblike mišljenja se lahko nekako »mehanizirajo«, tako da so oblike, a brez duha in duhovnega življenja. Spomnimo se raznih pojmov, ki nič ne »pojemaajo«, zmiselno nič ne vsebujejo; raznih sodb, ki se le mehanično ponavljajo,

To je resnično, vendar ti pojavi niso ali sploh ne ali vsaj ne v polnem mislu namerni, ampak so ali naravni ali nagoni. Živali nič ne vedo o smotrnosti teh uravnav. Dala jim jih je narava, da bi tako poskrbela za njih zaščito.

¹² Glede tega »nasprotja«, ki ni takšno, da bi ena plat drugo zaničevala in uničevala, ampak pomeni normalno le neko nihanje med enim in drugim »polom« (polarnost), ki sta pa oba potrebna, prim. Romano Guardini, *Der Gegensatz. Versuche zu einer Philosophie des Lebendig-Konkreten* (1925).

raznih silogizmov, ki se zgolj mehanično »odvijajo«, celih sistemov, ki so le še sheme brez živega življenja. Pri besedah vsak dan lahko opazujemo, kako izgubljajo svežost in pomembnost, kako se njih zmiselna vsebina izpraznjuje, kako res ostajajo le prazne sheme. Mislimo na besede, kakor so domovina, svoboda, rodoljubje, ali Bog, sodba, večnost; ali Kristus, zagrešenje in odrešenje. Kako bogate vsebine so te besede, kako globoko čuvstvene, a kako prazne za premnogo ljudi! Nič ne povedo njih umu in nič ne govore njih srcu. Ali se nikdar ni v njih izrazilo njih duhovno življenje, ali pa je zamrlo.

Prav tako je z mnogimi kretnjami. Kdaj so imele živ pomen, sedaj so morda mehanizirane geste brez namena in pomena. Marsikdo jih ponavlja ne vede čemu.

Ista je često usoda kretenj in dejanj v zvezi s simboli. Zlasti v narodnih običajih je mnogo tega. Katera hišna gospodinja še ve, čemu poklada o božiču poportnik pod prt? ali čemu zatika o kresu medvedovo latje v okna? To so simboli in simbolična dejanja, ki se je pa njih zmisel izgubil in so sedaj prazne navade.

Kakor vsa druga takšna simbolska dejanja, se sčasoma lahko »mehanizirajo« tudi religiozna dejanja. Marsikdo naredi križ ali se poškropi z blagoslovljeno vodo, ne da bi količkej mislil na pomen teh simbolskih dejanj. Celo vse to, kar se imenuje »versko življenje«, se lahko kdaj tako »izprazni«, da sploh ni nobeno življenje, temveč le mehanično opravljanje nekih navad.

Tudi forme socialnega življenja lahko izgube življenje in ostanejo suhe in prazne forme.

To prevladovanje in samovladanje forme je formalizem. Imenuje se mehanizem, kjer gre za mehanične geste nasproti zmiselnim in zavestno-pomembnim kretnjam; ceremonializem, ki vrši obrede, zlasti religiozne »svete obrede« (caerimoniae) brez notranjega umevanja in doživljanja; juridizem, ki so mu vse pravne forme, a je izgubil zmisel za notranje življenje, ki naj bi ga te forme samo urejale.

Takšen je zakon smrti za fizično in duhovno življenje.

Tretji stavek: Vendar je ta zakon smrti nujen le za fizično življenje; duhovno življenje ima svojo zakonitost: duh lahko prazne oblike zopet napolni, mehanične geste poduhovi, mrtve simbole oživi.

V fizičnem življenju ni povračanja; mrtev trs ne ozeleni več. Za duhovno življenje je pa tu zopet bistvena razlika. Duh, svoboden, se svobodno povrača na svoje tvorbe, jih pretvarja, preoblikuje, poduhovlja, oživlja: vrača shemam simbolično moč, mehaničnim kretnjam zmisel, praznim formam vsebino, okorelim oblikam življenje.

Kaka beseda je postala prazen glas. Duh se lahko povrne k njej, ji doume nekdanji pomen, odkrije na novo nje pomembnost: beseda zadobi nov zvenk, prepoji se zopet s čuvstvi, človek z njo zopet doživlja resničnost. Komu so n. pr. besede mati, domovina, Bog mrtve besede. Nekdaj so mu veliko pomenile, a pozneje so mu postale tako tuje in nične, da ob njih ničesar ne čuti. Ali so za vedno mrtve? Ni nujno. Duh se lahko povrne k njim, jih prestavi v davno resničnost, se zave, da so mu bile duhovni znak za tisto resničnost in tako ob njih zopet resničnost doživi. »Mati«! Morda je sedaj ta beseda prazen glas. A nekdanj ni bilo tako. Nekdaj, v zlatih mladih dneh je bil ta skupek glasov poln sladkosti. Zakaj? Zato, ker je izražal sladko resničnost vsega tega, kar je otroku mati, vso materino ljubezen, skrb, daritev, in ker so se družili z njim sladki spomini na vso domačnost, na vso radost, na vso srčno srečo, ki jo je imel otrok pri materi. Ti spomini so se v življenju zabrisali, glasovi so izgubili očarljivo moč. Toda če se duh vrne v mladost, če si vzbudi spomine nekdanje sreče, če si prikljče v spomin podobo za podobo, tedaj bo vstala v duši tudi podoba nje, ki mu je bila mati. In človek, ki se je vrnil v mladost, bo zaklical: mati, mati! In ta beseda ne bo več prazen glas, ampak novo doživetje:

O mati, mati, zlata mati,
glej tu zgubljeni sem otrok!
Oh ti ne slišiš me jokati,
zagrnil grob te je globok! (Stritar.)

Prav takšna je z besedami domovina, Bog in dr.

Guardini je napisal lepi knjižici o svetih znakih, ki v njima skuša razne verske kretnje in obrede zopet približati umu in srcu, »vrniti jim zmisel«, pokazati jim »jedro«, da bi v njih zopet gledali »resničnost«, da bi »nanovo doživljali«, kar izražajo. Tako govori o križu, o blagoslovljeni vodi, o luči, o božjem imenu; o klečanju, o, trkanju na prsa itd.¹³ To je prav

¹³ Romano Guardini, Von heiligen Zeichen, 2 H., 1924, 2. Aufl.

tisto, kar pravimo, da se duh lahko povrne na svoje tvorbe, na kretnje in simbole, ki so okoreli, ter mrtvim formam zopet vdihne življenje.

Tudi v socialnem življenju se uveljavlja ta svojstvenost našega duha. Tudi socialne forme, ki so okorele, duh lahko oživi. Mrtve organizacije postanejo organizacije življenja, suha pravila živa počela reda, formalnosti izraz same sebe premagujoče volje. Tedaj se ob socialnih formah človek zave resnice Ciceronovega izreka: *Legum servi sumus, ut liberi esse possimus*. Pokoravamo se zakonom, ker brez zakonov ni tudi svobode!

Ta svojstvenost našega duha je silnega pomena. Tudi radi nje se duhovno življenje močno odlikuje od zgolj fizičnega življenja. Zakon življenja in smrti dobi za duhovno življenje drugačen zmisel. Tudi duhovno življenje zamira, a ni tiste nuje, kakršna je za fizično življenje in pa, kar je poglavitno, duh lahko oživi, kar je bilo že mrtvo.

Radi iste svojstvenosti svobodnega duha pa človek v širokih mejah simbole lahko tudi menja, zavrača neresnične, obnavlja resnične, izpopolnjuje nepopolne, poduhovlja popolne.

Četrty stavek: So oblike duhovnega življenja, ki jih brez škode lahko zavržemo; so druge, ki jih lahko, a bi jih bilo škoda; so še takšne, ki jih ne smemo.

Če se zmislimo tiste svobode, ki jo ima naš duh nad vnanjimi formami, se nam zbudi vprašanje, zakaj te svobode bolj ne rabimo? Saj je dosti form, ki se zdi, da niso več resnični izraz notranjega življenja; zakaj jih ne zavržemo in poiščemo drugih, ki se bo v njih duhovno življenje resničneje izražalo?

Tu treba nekoliko pomisleka. Te in one forme niso morda tako brezpomembne, kakor se komu zdi.

Gotovo so forme, ki jih brez škode zavržemo in poiščemo novih. Spomnimo se form našega vedenja in oblačenja! So načini vedenja, ki so prave razvade, nedostojne omikanega človeka. So izrodki mode, ki so naravnost neumni. Jasno je, da take forme ne le svobodno odvržemo, temveč da je to celo naša dolžnost. Še bolj jasno je, da moramo zavreči forme, ki so le izraz hlimbe, kakor moramo sploh vsako hlimbo mrziti in zavračati.

Ni pa tako niti z vsemi formami družabnega občevarja. Nekatere forme so tako indiferentne, da jih brez posebnega

razloga ni vredno zamenjavati z drugimi, ki bodo prav tako indiferentne. Nekaterim našim je silno »imponiral« neki Ham-melrat, ki je prišel iz Nemcev k nam in je nosil kratke hlače, pa je bil dvakrat doktor, a je obe diplomi sežgal. Dolge hlače, kratke hlače, to je vendar glede na duhovno življenje nekaj tako indiferentnega, da se ni vredno odmikati od običaja. Če so pa razlogi (higienični ali katerisibodi že), se pa, a naj ne bo to le izraz čudaštva! Druge forme se pa le zde neresnične, a nikakor niso ali vsaj ni da bi morale biti. Takšne so navadne forme našega družabnega občevanja, n. pr. odkrivanje, podajanje rok itd. Ne smemo ne premalo ne preveč nanje polagati: v prvem primeru bi res bile prazne, v drugem neresnične. Guardini je nekje jako dobro dejal, da so take forme »stilizirane«, to se pravi, izločeno je iz njih, kar je zgolj individualnega in poudarjeno to, kar je občečloveškega in tipičnega.¹⁴ Te forme so torej izraz občečloveškega spoštovanja do znanih nam ljudi, nikakor pa ne, da bi izražale kake intimnosti naše duše. Izražajo torej nekaj notranjega in duhovnega, zato niso prazne forme, in ker to, kar izražajo, ni nič intimnega, ampak nekaj občečloveškega, zato tudi niso neresnične. Seveda je zašlo med take forme tudi marsikaj, kar je nenaravno in zato neresnično, kar bi torej trebalo odpraviti. To zlasti je tisto servilno klanjanje ženstvu, a tudi tisti klic »sluga«, ko je vendar le malokdo, ki bi komu res hotel biti sluga. Prosti ga, če je tvoj »sluga«, da ti nese kovčeg na postajo, pa boš videl, kako neresnično se je zval »sluga«!

Ta »stilizirani« in tipični izraz je svojski zlasti liturgičnim oblikam (saj je tudi Guardini mislil predvsem na te). Nekateri se tega zadosti ne zavedajo, zato se jim zde liturgične forme mehanične in neresnične. A prav tu se razodeva globoka psihologija cerkve. Duhovnik je pred oltarjem zastopnik in predstavnik vsega ljudstva. Zato njegove geste ne smejo biti izraz zgolj njegove osebne pobožnosti, njegovih individualnih čustev. Dejali smo, da so forme izraz misli in afektov, a tudi pomagala, da se po njih v duši vzbude takšni afekti in takšne misli. Radi tega morajo biti liturgične forme takšne, da se ob njih in po njih izražajo in vzbujajo misli in afekti, ki jih je vsak

¹⁴ Romano Guardini, *Vom Geist der Liturgie* (1918², v zbirki »Ecclesia orans«) 38, 13 sl.

kristjan zmožen in ki bi jih pri svetem opraviu vsak moral imeti. To so misli in čuvstva vere, kesanja, zaupanja. Naj to pojasni primer! Ko je napravil sv. Frančišek na sveti večer v gozdu pri mestecu Greccio prve jaslice, je pri maši stregel kot levit (ni bil namreč mašnik). Kot tak je tudi pel evangelij. Ko je pel — pripoveduje njegov življenjepisec Tomaž Celano¹⁵ — je ob besedi Betlehem zableketal kakor ovčica, ko je pa izgovoril ime Jezus, si je obliznil ustne, kakor da so medene. To je bilo v tistih razmerah silno lepo in ginljivo, a ne mogli bi reči, da je bilo tudi tako liturgično. Ni vsak zmožen takšne otroško-naivne pobožnosti in takšnih čuvstev, zato duhovniku kot predstavniku vseh cerkev takih izrednih form ni predpisala in mu jih tudi ne dopušča. Odtod tista klasična umerjenost liturgičnih form. Več dopušča cerkev pri privatnih ljudskih pobožnostih, sam v svoji sobici pa izražaj svojo pobožnost, kakor ti srce veleval!

Liturgične forme so pa obenem primer za oblike, ki si jih nismo sami dali, ki jih zato tudi ne moremo in ne smemo samolastno zavračati ali izpreminjati. Ker v liturgiji ne gre samo za individualne in hipne potrebe, ampak za potrebe človeštva v vseh časih, je v teh formah najprej nekaj večnostnega, kar se v času sploh ne more menjati. Marsikaj je pa tudi tu izpremenljivo in se res v času razvija in izpreminja (prim. razvoj raznih liturgij in obredov, meno mašne obleke itd.), vendar tudi glede tega, kar je časovno in menljivo, ne gre zadnja beseda nam, ampak cerkvi. Ako se spomnimo, da vlada cerkev božji Duh, bi bilo znamenje, da v nas, v naši duševnosti nekaj ni v redu, če bi nam liturgične forme na splošno ne ustrezale več.¹⁶ Treba bi bilo torej reforme v nas, ne toliko v liturgiji! Kar je božjega, sploh ne more biti kakemu času ali ljudem v kakem času »neprimerno«, razen če čas in ljudje niso takšni, kakršni bi morali biti!

Toda ali ne zanikujemo s tem zakona, da si ustvarja življenje za nove potrebe nove oblike?

Nikakor ne! Govorimo le o dejanskih oblikah. Naravno pa je, da si prekipnevajoče življenje išče novih oblik. Navedimo

¹⁵ Prim. H. Holzapfel, Franziskus-Legenden (1911²) 141 sl.

¹⁶ Pravimo: na splošno. Naravno je namreč, da ob tako različnem subjektivnem razpoloženju, kakor je dano nam ljudem, komu to in ono ne ugaja. Tu treba pač neke ponižnosti, da se človek podredi. To ponižnost

za primer versko življenje! So forme, smo dejali, ki so po božji uredbi posode božjega življenja. Zavračati te forme bi se dejali odrekat se temu življenju. Gotovo pa pijejo vprav iz te božje čaše mnogi verniki tako polno duhovno življenje, da jim dejanske oblike verskega delovanja ne zadostujejo, ampak si iščejo novih form. Saj vprav iz tega prekipevanja verskega življenja nastajajo v Cerkvi nove pobožnosti, nove organizacije, nove institucije. Seveda vedno pod vodstvom Cerkve, ki je za to postavljena, da vodi naše versko življenje. Spomnimo se n. pr. le načina, kako se je oblikovalo doživljanje evharistične dogme. Sv. Daritev in sv. obhajilo sta božja institucija. Toda živo versko čuvstvo je ustvarilo tabernakelj, da tu pred evharistično pričujočim Bogom verniki dajejo izraza svojemu ljubezenskemu hrepenenju, a prejemajo tudi moči za boje življenja; ustvarilo je praznik sv. Rešnjega Telesa s teoforičnimi procesijami; ustvarilo je red evharistincev za vedno evharistično češčenje. To so vse nove in nove oblike prekipevanja evharističnega doživljanja. Tako je tudi pri drugih dogmah. Cerkev ni nobena okorela institucija, ampak večno mlad in večno se premlajajoč duhovni organizem poln življenja in življenskega oblikovanja! — —

So torej forme, ki jih ne moremo in ne smemo zavreči, ampak se moramo le iznova vanje »vživeti«; so druge, ki jih ni vredno zametati; so pa tudi forme, ki jih brez škode in celo s pridom lahko zavržemo ali celo moramo zavreči.

Peti stavek: Naša naloga glede form je torej ta: da zavržemo, kar je neresničnega in nenaravnega; preoblikujemo, kar je potrebno in zmožno nove oblike; napolnimo z duhom, z mislo in življenjem, česar zavreči in izpremeniti ne smemo.

Vse to je logična posledica prejšnjih stavkov.

Če se ozremo na družabno življenje v ožjem zmislu, je jasno, kaj ta naloga od nas zahteva. V naših družabnih formah naj se izraža notranja plemenitost in preprosta odkritost, brez neresničnosti in hlimbe. Zato bomo prav tako proti oblizanemu »gladištvu«, ki nima nobenega opravka s plemenito eleganco, kakor proti sirovemu »kmetavstvu«, ki zopet nima nobenega

poudarja tudi Guardini (Vom Geist der Liturgie, 29). Sicer so pa take časovne oblike v veljavi, dokler jih pozitivni zakon cerkve vzdržuje, pravi isti Guardini v drugem delu ((Liturgische Bildung, 1923, 79).

opravka s kmetско preprostostjo. V sredi je pa široko polje svobode in individualnosti, a tudi indiferentnih časovnih in socialnih običajev, ki jih pameten človek brez potrebe ne zanikuje.

V socialnem življenju smo dejali, da so potrebne socialne forme: organizacija, pravila itd. Zopet bi se kdo le nespametno boril proti njim, če so izraz naravne potrebe. Ako so pa okorele, jih je pač treba zopet z duhom in življenjem napolniti. Opomnimo se zopet: legum servi sumus, ut liberi esse possimus. Ni resnično, da bi bile socialne forme nujno v nasprotju z upravičeno osebno svobodo in upravičenim subjektivnim razmahom. Nasprotno, le-tega ne bi bilo, če bi ne bilo neke socialne vezanosti! Ni tudi ne resnično, da bi n. pr. organizacija ubijala bratovstvo. Ni treba, da bi ubijala bratovstvo, če hoče disciplino. Bratovstvo in disciplina, oboje je potrebno. Potrebna je reforma duha, če ni bratovstva, če ni discipline. Zadnji čas se mnogo govori o »krožkih«. A tudi krožki ne bodo prospevali brez neke discipline in zopet ne bo discipline brez nekih socialnih form. Sicer so pa krožki za izbrance, za »elito«, zato se le malokateri vzdrži, tisti seveda lahko dosega lepe uspehe. Večini ne morejo krožki ničesar dati, a jim veliko lahko da večja organizacija. Zato bi morala biti parola: za vse organizacija v društvih, a za izbrance v organizaciji še krožki. Iz krožkov naj bi se življenje raztakalo v organizacije, da bi ga bili bolj in bolj deležni vsi!

Glede religioznega življenja je zlasti treba imeti na umu, da so forme, ki jih premeniti ne moremo. Tu je torej predvsem potrebno »poduhovljenje«. To poduhovljenje pa more zopet izhajati le iz vere. Saj je formalizem zlasti posledica nevere ali vsaj malovernosti. Če ni več vere v duši, postane forma prazna in dostikrat zoprna formalnost. Kako zoprna formalnost mora biti za modernega človeka n. pr. sv. obhajilo, ako ni več vere v Kristusovo realno pričujočnost v sv. evharistiji! Zato je posebno tu vse govorjenje o reformi form skoraj brez pomena. Potrebna je marveč, kjer grozi formalizem, r e f o r m a d u š i n s r c! Kjer je živa vera, tam tudi vse forme zažive. Zato je tožba o formalizmu prav za prav samoobtožba radi slabotne vere. Prerod v veri bo tudi konec formalizmu!

O UREDBAH IN UREDBODAJNI FUNKCIJI OBLASTNE SAMOUPRAVE.

Dr. Henrik Steska, član upravnega sodišča.

Obe oblastni skupščini v Sloveniji vršita ne le po ustavi in po zakonu o oblastni in okrajni samoupravi, marveč zlasti na osnovi finančnega zakona od 31. marca 1927 obširno uredbodajo. Kratek opis bistva uredb torej ne bo odveč.

I. Po členu 94. naše ustave upravna oblast ne sme izdajati le uredb, potrebnih za uporabljanje zakonov, marveč sme na osnovi zakonite pooblastitve, ki se da za vsak primer posebe, tudi z uredbami z zakonsko veljavo urediti odnošaje. Pod uredbo razumevamo abstraktno obvezno pravilo, ki ga izda uprava namesto zakonodajnih faktorjev in ki se ne nanaša na en konkreten primer, marveč na celo vrsto primerov, ki se morda pripeté. Taka abstraktna pravila izdajajo načeloma predvsem zakonodajni činitelji (narodna skupščina in kralj skupaj), dočim uprava (in to bodisi državna uprava, bodisi samouprava) izdaja v prvi vrsti konkretne, na en določen primer se nanašajoče odredbe. A tudi zakonodaja mora včasih zaradi nedostajanja upravnim oblastvom danih pooblastil izvestne konkretne odnošaje pač sama povsem originarno urediti in istotako mora uprava iz nujnih javnih ozirov z abstraktnimi predpisi (uredbami) urejati odnošaje med zasebniki samimi ali med javno oblastjo in zasebniki in določati ustroj in postopek javne oblasti. Te uredbe so prav raznotere. Naša ustava razlikuje med uredbami, potrebnimi za uporabljanje zakonov, in med uredbami za urejanje odnošajev. Obe te vrsti uredb pa so izvršilne uredbe in naša ustava ne omenja tako zvanih zasilnih uredb z značajem začasnih zakonov.

Za izdajanje **uredb, potrebnih za uporabljanje zakonov**, uprava ni le pristojna iz razloga, ker bi se sicer zakon morda sploh ne mogel uporabljati, marveč tudi vsled izrečnega ustavnega pooblastila. Predvsem spadajo v to vrsto uredb službene navodila. So to predpisi upravnih oblastev, ki so namenjeni edinole njih lastnim nameščencem in podrejenim oblastvom in ki predpisujejo, kako naj dotični podrejeni funkcionarji vrše svoje poverjene jim posle. Pogostokrat taka navodila ob enem tudi tolmačijo in pojasnjujejo zakonsko be-

sedilo. Tako tolmačenje je ali pravilno ali nepravilno; več možnosti ni. Navodila se pa včasih ne omejujejo na tako tolmačenje. Zakoniti predpisi namreč v mnogih primerih z ozirom na presplošne označbe (kakor n. pr. obč. blaginja, lokalni interes, krajevna potreba, moralna ali strokovna zanesljivost) sami niso dovolj določni in jasni. Podvajanje konkretnih činjenic (kot dolnjega pojma) pod abstraktno pravno normo (kot gornji pojem) je v takem primeru brez nekih spopolnitev povsem nemogoče. Na dvoje načinov se da ta včasih z zakonom nameravani nedostatek v zakonitem besedilu odstraniti. To se dogaja s tem, da upravno oblastvo, ki naj v konkretnih pravnih primerih uporablja dotično normo, zgolj v konkretnem primeru s svojimi izkustvi izpopolni dotično abstraktno normo. Možno je pa tudi, da višje upravno oblastvo izda uredbo, v kateri, upoštevajoč posebne prilike v določenem času in v določenem kraju, spopolnjuje dotično abstraktno normo, pri čemer so podrejeni funkcionarji vezani na dotične spopolnitve.

Disciplinska odgovornost podrejenih, v službenem odnosu se nahajajočih oseb jamči za izvršitev vseh takih službenih navodil.

Sorodni tem službenim navodilom so razni pravilniki za zavode. Deloma, namreč v kolikor se nanašajo na nameščeno osebje zbog njega službenega položaja v zavodu, so pač le službena navodila. Zavodni redi pa se nanašajo tudi na gojence in druge uporabnike dotičnih javnih zavodov. Vendar tudi tu nimamo opraviti s tako uredbo, ki bi se nanašala na te osebe kot zasebnike, marveč se na nje nanaša le zavoljo tega, ker so vsled prostovoljne ali prisilne uporabe teh zavodov tudi v posebnem pravnem odnosu in ker izvira zbog tega pravnega odnosa posebna vrsta pravne odvisnosti (n. pr. bolniki in njih posetniki v javnih bolnicah, učenci osnovnih in drugih javnih šol, kaznjenci v zaporih i. dr.). Posebni v kakem zakonu predvideni kazenski predpisi ali pogojene kazni zagotavljajo izvršitev pravilnikov in redov za zavode.

Imamo pa še neko vrsto uredb za uporabljanje zakonov, ki vežejo tudi zasebnike kot take in iz katerih tudi zasebnikom izvirajo pravice in dolžnosti. V nasprotju z dosedaj naštetimi tako zvanimi upravnimi (administrativnimi) uredbami gre tu za tako zvane pravne uredbe. V nekaterih ozirih ta ali oni zakon sploh ničesar ne ureja in se

zaradi teh vrzeli brez nadaljnjih dodatnih predpisov zakon sploh ne da uporabljati. V takem primeru je dolžnost upravnega ali samoupravnega oblastva, da z uredbo, potrebno za uporabljanje zakona, spopolni zakon. Seveda se mora uredba omejiti na take predpise, ki so za uporabljanje zakona res neobhodno potrebni, ter ti dodatni predpisi ne smejo nasprotovati ustavi in zakonom. Gre tu predvsem za določitev raznih podrobnosti. Ta vrsta uredb spada torej vsekakor še k uredbam, potrebnim za uporabljanje zakonov, a vežejo tudi zasebnike oziroma jim zagotavljajo izvestne pravice. Zlasti za to tretjo vrsto uredb, potrebnih za uporabljanje zakonov, veljajo one blanketne kazenske norme, ki jih nekateri zakoni odredajo za prekrške uredb (n. pr. čl. 64., odst. 4. zakona o oblastni in sreski samoupravi).

V zmislu naše ustave izvršuje upravno oblast kralj po odgovornih ministrih po odredbah ustave, a ministri načelujejo pojedinim granam državne uprave. Po zakonu o občni upravi spadajo v pristojnost ministrov zlasti vsi posli glede organiziranja upravnih oblastev, vrhovno vodstvo celokupne administracije in vrhovno nadzorstvo nad upravnimi oblastvi in organi. V kolikor torej s kakim zakonom (zlasti z zakonom, ki ureja uredbodavno funkcijo tega ali onega oblastva) izdajanje teh izvršilnih uredb ni kakemu drugemu državnemu ali samoupravnemu oblastvu pridržano, izdaja uredbe pristojno ministrstvo.

Druga glavna vrsta uredb so **uredbe za urejanje odnošajev**. Vse te uredbe so seveda pravne uredbe, iz katerih izvirajo tudi zasebnikom dolžnosti, oziroma pravice. Brez izrečne, z zakonom dane pooblastitve se uredbe za urejanje odnošajev ne smejo izdajati, ker niso neobhodno potrebne za uporabljanje zakonov. Po naši ustavi sme zakon dati upravi tako pooblastitev le za vsak slučaj posebej. Ne bi bilo torej ustavno, ako bi se brez navedbe snovi bodisi ministrstvo, bodisi kako drugo državno upravno oblastvo, bodisi ta ali ona vrsta samouprav delegirala, da za slučaj potrebe razne še ne urejene in ne izrečno izvzete odnošaje svojega resora v svojem teritorialnem področju uredi, oziroma jih omogoči ali pa izpremeni. Ne sme se izbrisati meja med zakonodajstvom in upravo in ne sme se onemogočiti toli potrebna stabilnost v pravnem življenju. S tem, da se mora dati zakonita pooblastitev praviloma za vsak

slučaj posebej, pa še ni določeno, da ne bi se smelo z zakonom določiti bolj na splošno le z navedbo dotičnih snovi, katerih raznovrstni možni odnošaji se naj pravno uredi. Že vsaka občina nujno potrebuje obsežne pravice za izdajanje pravnih uredb in sicer bi nikakor ne zadostovalo, da se le neki točno navedeni ali obstoječi ali zaželeni odnošaji uredi, oziroma podrobneje uravnajo. Občini se mora za njeno krajevno področje prepustiti ureditev kar celih vrst odnošajev. Ne zadošča, da bi občina le podrobnosti kakega odnošaja uredila, marveč ona mora v izvestnih pravnih materijah kar cele vrste odnošajev v celoti urediti z abstraktnimi predpisi. Ker ne parlament, ne višja upravna ali samoupravna oblastva ne poznajo vseh krajevnih potreb, prilik in nazorov v občini, oziroma ker se sploh ne morejo baviti s takimi krajevnimi predpisi, zavrlo tega mora zakon o občinah prepustiti občinam, da same izdajo obče obvezne, a zgolj krajevene predpise o vzdrževanju javnega mira in reda itd. (krajevnopolicijske uredbe). Zakon sam določa le način kaznovanja prekrškov teh uredb, ne vsebuje pa predpisov samih, katerih kršitev se kaznuje, marveč navaja le namen predpisov, ki se morajo ali smejo z uredbo izdati. Nujna potreba torej kaže, da ne moremo pogrešati takih splošnih pooblastil, ki bi to ali ono upravno oblastvo delegirala za pravno ureditev kar cele vrste ali celo več, seveda točno označenih vrst odnošajev. Tolmačenje, ki bi pripuščalo tako delegiranje uprave le za poedine natančno naštete in opisane odnošaje, bi delalo duhu ustave pač silo, saj vendar ne moremo predpostavljati, da bi ustava nekaj neizvedljivega hotela.

Pri uredbah za ureditev odnošajev ne gre zgolj za izvrševanje pravnega, že obstoječega odnošaja pod- in nadrejenosti med višjim in nižjim funkcionarjem, višjim in nižjim oblastvom ali zavodom ali med zavodom in njega gojenci ali uporabniki, marveč tu se ureja vprašanje nove vrste pravnih odnošajev, novih pravic in novih dolžnosti. Vse te uredbe tvorijo skupaj s tretjo vrsto uredb za uporablanje zakonov skupino pravnih uredb. Ni treba še posebej poudarjati, da ni ostre meje med pravnimi uredbami, potrebnimi za uporablanje zakonov in med onimi pravnimi uredbami, ki na osnovi posebne zakonite pooblastitve uredé odnošaje. Pri **administrativnih uredbah**, kamor prištevamo prvo in drugo vrsto zgoraj naštetih uredb za uporablanje zakonov, pa se nikakor ni ustanovila nova pravica

ali dolžnost, marveč le upravičenosti in obveznosti, izvirajoče iz službenega ali zavodnega odnošaja, so se realizirale.

K **pravnim uredbam** spadajo zlasti one uredbe, ki vsebujejo take abstraktne predpise, kojih kršitev se kaznuje s posebno v zakonu predvideno upravno (policijsko) kaznijo. Delimo pa te policijske uredbe v dve vrsti. Ena vrsta (policijske uredbe v ožjem pomenu) vsebuje odredbe, s katerimi se zaradi vzdrževanja javnega reda in miru sploh zagroža za izvestno delovanje in vedenje ljudi s kaznijo v upravnem kazenskem postopku. Druga vrsta policijskih uredb vsebuje sicer tudi upravne kazenske predpise, a se ti ne nanašajo na vzdrževanje javnega miru in reda sploh, marveč na razne upravne grane kakor n. pr. na poljedelstvo, na gozdarstvo, na obrt in trgovino, na šolstvo, na zdravstvo itd.

Vendar se pa s pravno uredbo urede tudi drugi odnošaji, ki povzročajo povsem druge pravne posledice in ne kaznovanja. Tako se na osnovi uredbe morejo ustanavljati javnopravne kakor tudi zasebnopravne pravice in dolžnosti. Občina n. pr. uvaja z uredbo v okviru zakonite pooblastitve različne občinske davščine; obrtna zadruga določa v svojih zadružnih pravilih na osnovi dane jej pooblastitve v okviru obrtnega reda dolžino učne dobe za obrtne vajence.

Pravico javnopravnih edinic (vštevši države), da izdajajo abstraktne pravne predpise, imenujemo **avtonomijo**, pri čemer je povsem brezpomembno, ali imamo opraviti s praviimi zakoni ali pa z uredbami, ki jih izdaja uprava. V ožjem zmislu razumevamo pod avtonomijo zakonodajno in uredbodajno pravico državi uvrščenih zveznih držav in drugih ne povsem suverenih držav kakor tudi raznih teritorialnih in stanovskih samouprav. Semkaj spadajo poedine dežele v zveznih državah, razne države pod protektoratom vplivnejših držav, dalje pokrajinska, okrožna, okrajna in občinska samouprava, končno raznotere krajevne edince v specialne namene, javnopravne konkurenčne združbe, stanovska samouprava in skrbstvene edince za socialno zavarovanje. Ker pripada malodane vsaki večji in manjši, širši in ožji samoupravni edinci — in naj si bo ta tudi le občina ali stanovska zadruga — izvestna uredbodajna pravica, zbog tega se izraz avtonomija nikakor ne povsem neopravičeno pogostokrat zamenja z izrazom samouprava.

II. Že po ustavi ima oblastna skupščina pravico izdajati oblastne uredbe o vseh stvareh iz svoje pristojnosti in predpisuje oblastni odbor pravilnike in navodila za izvrševanje oblastnih uredb. Zakon o oblastni in okrajni samoupravi je to pravico oblastne samouprave podrobneje, a vendar še ne zadostno orisal. Po tem zakonu se smejo z oblastno uredbo izdajati podrobni predpisi k odredbam zakonov, kolikor je to potrebno zaradi uporabljanja zakona v dotični oblasti. Osebe, ki se ne pokoravajo oblastnim uredbam, se na tožbo oblastnega odbora kaznujejo po oblastvih, pristojnih za kaznovanje prekrškov, z globami od 5 do 1000 dinarjev, odnosno z zaporom od enega do 14 dni. Vse te oblastne uredbe pa se ne smejo nanašati na vzdrževanje javnega miru in reda, javne varnosti in javne nravnosti. Zakon o samoupravi daje torej oblastni skupščini le pravico izdajanja uredb, potrebnih za uporabljanje zakonov. Kakor gori omenjeno, pa ta vrsta uredb ne obsega le upravne uredbe, marveč spadajo v to vrsto tudi nekatere pravne uredbe. Potrjuje to dejstvo zlasti ravno kar navedena kazenska sankcija za kršitev uredb, potrebnih za uporabljanje zakonov. Zgolj za upravne uredbe ni treba take obče kazenske sankcije. Oblastni odbor sam sme izdajati le svoj poslovnik kakor tudi pravilnike vseh oblastnih naprav, dalje sme izdajati navodila in razpise za uporabljanje oblastnih uredb in odobravati pravilnike vseh oblastnih naprav. Izjemoma, namreč le v nujnih primerih in začasno, sme izdajati oblastni odbor proti naknadni odobritvi po oblastni skupščini tudi druge uredbe, potrebne za uporabljanje zakonov.

Uredbodajna funkcija oblastne samouprave je po tem zakonu torej dokaj omejena. Vendar pa ta omejitev nikakor ne izključuje izdajanje še drugih oblastnih uredb, ki niso potrebne zgolj za uporabljanje zakonov. Seveda pa je za to treba posebne zakonite pooblastitve. Ne le po zakonu o oblastni in okrajni samoupravi, marveč že po ustavi sami spadajo v področje oblastne samouprave tudi gradbeni predpisi. Iz tega izvira, da pripada oblastni samoupravi izdajanje gradbenih predpisov o gradnji poslopij in drugih stavb in o regulaciji naselbin, nikakor pa le izvrševanje gradbenih predpisov v kaki višji upravni stopnji.

S finančnim zakonom za leto 1927./28. od 31. marca 1927 pa se je uredbodajna funkcija oblastnih samouprav na ozemlju

bivše Avstro-Ogrske izdatno razširila. Čl. 323. veli: »Oblasnim skupštinama na teritoriji bivše Avstro-Ugarske daje se pravo, da bivše d e ž e l n e z a k o n e, koji važe na njihovoj teritoriji i koji se odnose na poslove njihovog područja, mogu oblasnim uredbama menjati, dopunjavati i stavljati van snage, a u granicama Ustava in državnih zakona.«

Izraz »dežela« pomenja tu nedvomno najvišjo, bivši podonavski monarhiji odnosno njenima državnima polovicama uvrščene avtonomne edinice, t. j. Kranjsko, Štajersko, Koroško, Istro in Dalmacijo, poedine županije na ozemlju bivše Ogrske, dalje ozemlje Hrvatske in Slavonije in končno ozemlje Bosne in Hercegovine.

V nadaljnjem se omejujem zgolj na ozemlje Slovenije.

Po § 17. deželnih redov (deželnih osnovnih zakonov v februarjem patentu iz leta 1861.) za Kranjsko, Štajersko in Koroško je imel deželni zbor teh dežela pravico, da je v deželnih stvareh bodisi na nasvet vlade, bodisi iz lastnega nagiba sklepal o zakonskih predlogih. Za vsak deželni zakon je bila potrebna pritrditev deželnega zbora in vladarjeva potrditev.

Kot deželne stvari je § 18. omenjenih deželnih redov proglasil vse odredbe, nanašajoče se:

1. na zemljedelstvo (deželno kulturo),
2. na javne gradbe, ki se vrše na deželne stroške,
3. na dobrodelne naprave, ki se dotirajo iz deželnih sredstev in
4. na deželni proračun in računski zaključek.

Dalje so bile proglašene za deželne stvari vse podrobne odredbe v okviru zakonov v pogledu:

1. občinskih stvari,
2. cerkvenih in šolskih stvari,
3. vojaške priprege in oskrbovanja in nastanitve vojske.

Končno so se štele med deželne stvari vse odredbe o drugih na blaginjo in potrebe dežele se nanašajočih predmetih, ki se deželnim zastopom odkazujejo s posebnimi ukrepi.

Deželno zakonodajstvo pa je obsegalo razven ureditve pravnih odnošajev v ravno kar omenjenih deželnih stvareh še nekatere druge stvari. V § 11. bivšega avstrijskega osnovnega zakona o državnem zastopstvu od 21. decembra 1867 so navedene vse stvari, katerih ureditev spada pod državno zakono-

dajstvo (sklep državnega zbora in vladarjeva potrditev). Po § 12. tega zakona pa spadajo vsi ostali predmeti zakonodajstva v pristojnost deželnega zakonodajstva (sklep deželnega zbora in vladarjeva potrditev). Z avstrijskim ustavnim zakonom od 26. jan. 1907 se je ta pristojnost deželnega zakonodajstva še razširila in se sme pri zakoniti ureditvi pravnih odnošajev, nanašajočih se na deželne stvari, deželno zakonodajstvo raztegniti tudi a) na odnošaje, ki spadajo h kazenskosočni, k policijskokazenski in k civilni (privatnopravni) zakonodaji, potem b) na odredbe glede organizacije državnih upravnih oblastev, v kolikor take odredbe zavise od pristojnosti deželnega zakonodajstva za organiziranje avtonomnih upravnih oblastev in se strinjajo z načeli o ustroju upravnih oblastev, ki so pri držani državnemu zakonodajstvu.

Ta razširitev bivšega deželnega zakonodajstva je bila veljavna, kajti sedaj so se smeje tudi z deželnim zakonom urejati ne le javnopravne dolžnosti in pravice, marveč tudi privatnopravni odnošaji in pa določati za neizvrševanje tudi sodne kazni.

Pristojnost bivših deželnih zborov na Kranjskem, Štajerskem in Koroškem in pristojnost sedanjih oblastnih skupščin izza novega finančnega zakona sta si glede urejanja pravnih odnošajev sicer v mnogem slična, vendar pa je tudi dokaj razlik tako v materialnem pogledu (snovi, ki se morajo urediti) kakor tudi v formalnem oziru (pogoji, omejitve in razveljava).

Posli, ki spadajo v področje oblastne samouprave, niso povsem isti, ki so jih prejšnji avstrijski zakoni šteli med deželne stvari. Posle oblastne samouprave našteva čl. 96. ustave, ki dostavlja, da smeje tudi drugi posli biti z zakonom poverjeni oblastnim samoupravam. Zakon o oblastni in okrajni samoupravi je dejansko tudi krog teh poslov razširil. V področje oblastne samouprave spadajo po tem zakonu ti-le posli:

1. oblastne finance: a) določanje oblastnega proračuna, b) razpolaganje z oblastnimi davščinami, ki se dajo oblastim na podstavi zakona za kritje oblastnih razhodkov;

2. gradbeni predpisi in oblastna javna dela (napravljanje lokalnih železnic, kanalov, pristanišč, mostov, cest, avtomobilnih in aeroplanskih zvez, reguliranje potokov in hudournikov, odvrčanje nevarnosti od poplav, izkoriščanje prirodnih zakladov itd.);

3. skrb za pospeševanje oblastnih gospodarskih interesov: poljedelstva, živinoreje, vinogradništva, sadjarstva, šumarstva, rečnega in jezerskega ribarstva, lova kakor tudi za tehnične poljedelske izboljšave;

4. podpiranje obrti, industrije in zadrugištva v oblasti;

5. upravljanje oblastnih imovin, napravljanje in izkoriščanje oblastnih ekonomskih podjetij;

6. skrb za narodno zdravje v oblasti kakor tudi vse naprave, s katerimi se pospešuje zdravstveno stanje v oblasti; upravljanje in izkoriščanje zdravilnih vodá in vrelcev, na katere bi dobile koncesijo od države;

7. skrb za socialne naloge v oblasti;

8. oblastne humanitarne naprave;

9. oblastne prometne naprave;

10. sodelovanje pri pospeševanju prosvete v oblasti;

11. sodelovanje pri strokovnem izobraževanju v oblasti;

12. sodelovanje pri pospeševanju pomorskega ribarstva v oblasti;

13. ustanavljanje in vzdrževanje hranilnic in kreditnih zavodov, naprav za vzajemno podpiranje in zavarovanje, skrb za prehrano naroda ob slabih letinah in elementarnih neizgadah;

14. zbiranje in urejanje statističnih podatkov za potrebe oblastne samouprave;

15. vobče skrb za pospeševanje gospodarskih in kulturnih nalog čisto oblastnega interesa.

16. oddajanje mnenj na zahtevo vlade o zakonskih predlogih, ki se tičejo oblasti, kakor tudi vobče o vseh drugih predmetih, o katerih zahteva vlada njih mnenje.

S členom 242. se je vlada tudi pooblastila, da prenese posle agrarnih operacij v Ljubljani na oblastni odbor v Ljubljani.

Stvari, s katerimi se bavi oblastna samouprava, je torej dokaj mnogo. Sedanja oblastna samouprava pa se nima več baviti s posli, ki se nanašajo na cerkvene in vojaške stvari. V tem oziru oblastne skupščine ne bodo mogle izpreminjati one v okviru državnih zakonov izdane deželne zakone o odvezi dajatev v denarju in naravi za cerkve, župnije in njih organe in o kritju stroškov za gradnjo in vzdrževanje cerkvenih, nadarbinskih poslopij itd. Z ozirom na odredbe

čl. 16. ustave in na izvršeno poddržavljenje osnovnega in meščanskega učiteljstva tudi ni dvoma, da se še preostali predpisi starih deželnih zakonov o ljudskih in meščanskih šolah ne smejo izpremeniti z oblastno uredbo. Deželni zakonov, ki bi se nanašali na vojaško pripravo in oskrbovanje in nastanitev vojske, pa itak ni več.

V vseh primerih, glede katerih ustava izrečno predpisuje ureditev nekih odnošajev z zakonom je seveda nedopustno, da bi se dotični odnošaji smeli na osnovi pooblastitve, dane s členom 323. novega finančnega zakona, urediti z oblastno uredbo in najsi sicer dotične stvari v večjem ali manjšem obsegu spadajo v pristojnost oblastne samouprave in so se prej pred državnim preobratom urejale z deželnimi zakoni. Tako bi se n. pr. občinski zakoni, zakoni o okrajnih zastopih, dalje v deželnih zakonih se nahajajoči predpisi o razlastitvi privatne lastnine v cestne, v poljedelske, v gozdarske, v vodorabne namene in sploh v občo korist smeli izpreminjati edinole z zakonom. Naša ustava namreč izrečno predpisuje, da se natančnejše odredbe o ureditvi in pristojnosti občin, okrajev in oblasti predpišejo s posebnim zakonom. Istotako je razlastitev privatne lastnine v občo korist dopuščena le po zakonu. Vse to pa seveda ne izključuje, da bi ti-le od ustave predpisani zakoni ne smeli pooblastiti oblastnih skupščin, da neke izrečno navedene in z zakonom v glavnem že urejene odnošaje v podrobnostih še z oblastno uredbo urede.

Pooblastitev, ki jo je novi finančni zakon dal oblastni skupščini, pa ni povsem jasna. Imamo namreč več deželnih zakonov, ki so bili po državnem preobratu izpremenjeni z državnimi zakoni naše države, imamo pa tudi več takih zakonov, izpremenjenih po bivši deželni vladi za Slovenijo s pokrajinskimi začasnimi uredbami, ki so na osnovi čl. 130. ustave z odlokom zakonodajnega odbora v neizpremenjeni ali deloma izpremenjeni obliki ali zaradi opustitve sklepanja s strani zakonodajnega odbora postali državni, čeprav le v Sloveniji veljavni zakoni. Kadar so se pri obstoječem deželnem zakonu izvestni predpisi z zakonom naše države izpremenili, dotičnih sprememb pač ni mogoče predruščiti z oblastno uredbo, v drugih smereh pa gotovo ni zadržka, da ne bi mogla oblastna skupščina deželni zakon izpremeniti ali izpopolniti.

Zgolj razširjenje deželnega zakona ene dežele na vso Slovenijo z zakonom naše države (n. pr. kranjski ribarski zakon s finančnim zakonom za leto 1927./28.) po mojem naziranju ne izključuje, da bi se ta razširjeni zakon ne smel bodisi v eni bodisi v drugi oblasti izpremeniti.

V kolikor so se bivši deželni zakoni morda iz za 1. decembra 1918 izpremenili ali spopolnili z začasnimi pokrajinskimi uredbami in so na osnovi čl. 130. ustave te pokrajinske uredbe postale v neizpremenjeni ali v izpremenjeni obliki zakoni, potem bi glede točk, pri katerih zakonodajni odbor ni sklenil nobenih izprememb, ostala uredbodajna pravica oblastne skupščine pač neokrnjena.

Ako so deželni zakoni vseh bivših dežel, katerim pripada sedaj Slovenija, iste odnošaje, čeprav na različen način, uredili, potem jih je gotovo moč izenačiti za vse ozemlje ene oblasti (vendar z izjemo Prekmurja ozir. Medjimurja). Imamo pa več primerov, da je v eni deželi neka snov z deželnim zakonom urejena, v drugih pa ne, dasi bi se bila lahko v vseh deželah uredila. Razširjanje takih deželnih zakonov na teritorij vse oblasti, dasi so sedaj veljali le v enem, morda celo razmeroma zelo majhnem delu dotične oblasti, pa ne spada več v okvir izpremembe in spopolnitve deželnih zakonov in je torej nedopustno njih razširjanje brez posebnega zakona ali posebne zakonite pooblastitve. Tako bi se n. pr. v občini Jezersko in v mežiški dolini veljavni koroški deželni zakon o posebnih dedinskih predpisih za srednjevelike kmetije ne mogel z oblastno uredbo razširiti na vso ljubljansko ali vso mariborsko oblast.

V Prekmurju, in isto velja pač tudi za Medjimurje, pa ni bilo deželnih zakonov in torej se tudi tu ne dajo deželni zakoni n. pr. Štajerske itd. brez izrečne zakonite odredbe ali brez posebnega zakonitega pooblastila razširiti. To naziranje je povsem v skladu z novim finančnim zakonom, ki je na Štajerskem veljavne državne in deželne zakone o agrarnih operacijah izrečno razširil na Prekmurje.

Umljivo je, da oblastne uredbe ne smejo nasprotovati ne naši ustavi, ne našim zakonom, ne starim avstrijskim državnim

okvirnim zakonom, na osnovi katerih so se smeli izdati dotični deželni zakoni.

Oblastne uredbe dobe obvezno moč 15. dan po razglasitvi v Uradnem listu. Oblastnih uredb ne proglašja morda oblastna samouprava nego po členu 99. ustave veliki župan. Veliki župan ima dolžnost in pravico, da tekom 14 dni pregleda uredbo v pogledu, ali je v ustavi in v zakonih osnovana. Ako nima v tem oziru nobenih pomislekov, mora takoj objaviti oblastno uredbo. Če pa meni, da uredba ni osnovana v ustavi ali v zakonih, zadrži njeno proglasitev in jo v teku prej omenjenega 14 dnevnega roka pošlje s svojim mnenjem državnemu svetu v odločanje in o tem obenem poroča pristojnemu ministru. Državni svet mora izdati svojo odločbo v dveh mesecih. Ako je ne izda v tem roku ali ako državni svet spozna, da uredba ne nasprotuje ustavi ali zakonom, se mora v nadaljnjih osmih dneh objaviti. Povsem umljivo je, da je neobhodno treba razglasitve v Uradnem listu le za take oblastne uredbe, ki imajo značaj pravnih uredb. Izraz »oblastna uredba« v čl. 99. ustave se nanaša pač le na pravne uredbe. One uredbe, ki jih je prištevati zgolj upravnim uredbam in naj jih izda oblastna skupščina ali oblastni odbor, pa ne učinkujejo nazven in jih zaradi tega ni razglašati na tak način, kakor ostale oblastne uredbe. Pri upravnih uredbah pač zadošča, da se o njihovi vsebini na primeren način obveste prizadeti ožji krog, in torej ni treba, da bi jih razglasil veliki župan v gori navedenem postopku, predpisanem v čl. 99. ustave. Razglašati bi jih smel oblastni odbor sam na primeren način (z okrožnico, z objavo na uradni ali zavodni deski, z razglasitvijo v Uradnem listu). Veliki župan bi glede teh upravnih uredb pač ne postopal po čl. 99. ustave, marveč bi za primer potrebe vršil svoj nadzor po čl. 101. ustave.

Iz ravnokar navedenega izvira, da je uredbodajna pristojnost ljubljanske kakor tudi mariborske oblasti deloma večja, deloma pa manjša nego zakonodajna pravica bivših deželnih zborov. Veliki župan odnosno državni svet smeta zadržati odnosno končnoveljavno onemogočiti razglasitev sklenjene oblastne uredbe le pod pogojem, da smatrata uredbo za protivno ustavi ali zakonom. V bivši Avstriji pa je vlada ocenila predloge deželnih zakonov tudi z vidika primernosti in je bilo treba izrečne pritrditve po vladarju. Na drugi strani pa imajo

tako državni svet in upravna sodišča kakor tudi redna sodišča popolno pravico ocenjevati zakonitost oblastnih uredb v vsakem posebnem primeru, o katerem jim je odločati v krogu njih zakonito določene pristojnosti. Deželnih zakonov pa sodnik ne sme ocenjevati z vidika njih ustavnosti in pa s stališča, odgovarjajo li državnim okvirnim zakonom, na katerih osnovi so se izdali.

Končno naj še omenim, da v smislu čl. 94. naše ustave sme narodna skupščina uredbe, izdane na osnovi zakonite pooblastitve, z resolucijo razveljaviti v celoti ali deloma. Ta predpis je dokajšna omejitev uredbodajne funkcije oblastnih skupščin, ne nanaša se pa na uredbe, potrebne za uporabljanje zakonov, dasi tudi te poslednje niso vedno le upravne uredbe, marveč pogostokrat tudi pravne uredbe.

Slovstvo. Iv. Žolger: Österr. Verordnungsrecht, 1898; Rud. Herrnrit: Grundlehren des Verwaltungsrechtes, 1921; Slobodan Jovanović: O državi, 1922; Ustavno pravo kraljevine S. H. S., 1923; Gerhard Anschütz: Verordnung (v Stengel-Fleischmannovem Wörterbuch des Deutschen Staats- und Verwaltungsrechtes, 1914); Djordje Tasić: O uredbama (v Arhivu za društvene i pravne nauke, 1925/XXVI); Gregor Krek: Grundzüge des Verfassungsrechtes des Königreiches S. H. S., 1926; Fel. Somlo: Juristische Grundlehre, 1917.

GOSPODARSKE KRIZE.*

Dr. oec. publ. Jože Lavrič.

Uvod. — Kriza in krize. — Teorija. — Nujna naloga.

Endogene gospodarske krize — in predvsem o teh bom razpravljaj — so usodne spremljevalke modernega gospodarstva.

* **Literatura.** — Aftalion, Les crises périodiques de surproduction, Paris 1913. — D'Avis, Die wirtschaftliche Überproduktion und die Mittel ihrer Abhilfe. Jahrb. f. Nationalökonomie u. Statistik Bd. 17. — Bernstein, Die Voraussetzungen des Sozialismus. Neue Ausg. Stuttgart 1920. — Bonikowski, Der Einfluß der industriellen Kartelle auf den Handel in Deutschland. Berlin 1908. — Bourguin, Die sozialistischen Systeme und die wirtschaftliche Entwicklung (po 2. izd. ponemčil L. Katzenstein). Tübingen 1906. — Brentano, Die Arbeiter und die Produktionskrisen. Jahrb. f. Gesetzgebung u. Verwaltung Bd. 2. — Bücher, Gesetz der Massenproduktion v Entstehung der Wirtschaft. 14—15. izd. Tübingen 1920. — Fischer, Das Problem der Wirtschaftskrisen im

Gospodarske krize delimo v endogene in eksogene. Endogene (iz znotraj) imenujemo tiste krize, ki nastanejo brez vidnih zunanjih vzrokov in izvirajo torej iz samega sistema proizvodnje. Nasprotno imajo eksogene (od zunaj) krize vidne zunanje vzroke: slabe letine, uničenje produkcijskih sredstev po elementarnih nesrečah ali vojnah, izgube tržišč, spremembe trgovinske, carinske, transportne politike itd. Z ozirom na gospodarske panoge, v katerih predvsem nastopajo, in z ozirom na njih posebne vzroke jih delimo v borzne, spekulacijske, trgovinske, industrijske in agrarne krize. Omejujejo se včasih le na manjše panoge, recimo kriza v tekstilni industriji, kriza rokodelstva, ali pa so splošne.

Povojna gospodarska kriza očituje obedve vrsti: Vsled vojne se je kapital ali direktno uničil ali nezadostno obnavljal. Ta kapital je bilo treba nadomestiti, istotako je bilo treba prevesti vojno industrijo v normalno, kar je zahtevalo večjega kapitala. Nujna posledica je bila mnogo bolj pasivna trgovinska in tudi plačilna bilanca kot pred vojno, ker so postavke, ki so pred vojno krile pasivnost trgovinske bilance, večinoma izpadle, odnosno niso zadostovale za povečano pasivnost. S tem pa je začela padati valuta, skoraj v vseh državah so nastopile valutne krize, ki so imele poleg pasivnosti trgovinske bilance še večji vzrok v tem, da so se deficiti javnega gospodarstva krili največ — s tiskanjem papirnatega denarja. (Potrebe javnega gospodarstva so po vojni nesorazmerno večje kot pred vojno, obratno pa je davčna moč zmanjšana; večja davčna bremena pa zopet podražujejo produkcijo.)

Delni vzrok povojne gospodarske krize je tudi razcep narodno-gospodarskih enot. N. pr.: avstrijska in češka industrija sta tvorili pred vojno neko gospodarsko enoto. Sedanja Avstrija je imela ne-

Lichte der neuesten nationalökonomischen Forschung. Karlsruhe 1911. — Grunzel, Über Kartelle. Leipzig 1902. — Hahn, Volkswirtschaftliche Theorie des Bankkredites. Tübingen 1920. — Jeidels, Das Verhältnis der deutschen Großbanken zur Industrie. Leipzig 1905. — Lederer, Konjunktur und Krisen. Grundriß der Sozialökonomie IV. Bd. Tübingen 1914. — Lescure, Les crises générales et périodiques de surproduction. 2. éd. Paris 1910. — Liefmann, Kartelle und Trusts. 4. A. Stuttgart 1920. — Liefmann, Krisen und Kartelle. Jahrb. f. Gesetzgebung und Verwaltung Bd. 26. — Mombert, Einführung in das Studium der Konjunktur. Leipzig 1925. — Nasse, Über die Verhütung der Produktionskrisen durch staatliche Fürsorge. Jahrb. f. Gesetzgebung u. Verwaltung Bd. 3. — Obst, Bankpolitik. 4. A. Leipzig 1920. — Plenge, Von der Diskontpolitik zur Herrschaft über den Goldmarkt. Berlin 1913. — Schriften des Vereins für Sozialpolitik 61. 62. 106.—112. Bd. — Schulze-Gaevernitz, Die deutsche Kreditbank. Tübingen. — Schumpeter, Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. Leipzig 1912. — Spiethof, Krisen. Handw. d. Saatswissenschaften. VI. Bd. 4. A. Jena 1925. — Somary, Bankpolitik. Tübingen 1925. — Tugan-Baranowsky, Studien zur Theorie und der Geschichte der Handelskrisen in England. Jeöna 1901.

katere tovarne, katerih kapaciteta je zadoščala vsej monarhiji, a odgovarjajoče tovarne, ki so dobavljale tem polfabrikate, ali pa tudi obratno, so bile na Češkem. Po razkosanju Avstro-Ogrske in uvedbi novih carinskih potov so se morale te industrije prilagoditi novim potrebam. Morale so svojo prvotno produkcijo zmanjšati, na drugi strani pa proizvajati potrebne polfabrikate, ki so jih dobivale prej iz ostalega dela monarhije, odnosno zaključiti produkcijsko pot svojega prvotnega produkta, ki so ga oddajale pred vojno v izgotovitev industrijam v drugem delu monarhije.

Ta preuredba pa je potrebovala kapitala, obenem pa dela dražje, ker se je obseg produkcije zmanjšal. (Slično je bilo tudi deloma z Nemčijo in Poljsko.)

V neindustrijskih državah je stremljenje po ustvaritvi lastne industrije, ki more konkurirati s tujo le pod zaščito visoke carine, proizvodnjo podražilo, obenem pa povzročilo še večje pomanjkanje kapitala. Ustanavljala so se podjetja s fiktivnim kapitalom, obenem pa se je krožeči kapital imobiliziral, kar je imelo za posledico veliko ilikvidnost podjetij, pomanjkanje kredita in vprav oderuško obrestno mero. V tem pa se pokaže slika kot pred vojno pri endogenih krizah: silno razvneti industrijska in borzna delavnost, nekako mrzlično in prekomerno ustanavljanje novih podjetij preko danega kapitala s pomočjo sukcesivnega, fiducijernega kredita. Konjunktura pride do vrhunca, nakar sledi nenadna kriza: popolno pomanjkanje kredita, denarja, ilikvidnost podjetij, polomi, konkurzi, brezposelnost, depresija...

Bili so seveda še drugi vzroki: za industrijske države carinske meje, merkantilistična trgovinska politika, konkurenca Amerike in Japonske, ki sta prišli med vojno do izrednega razmaha; izoliranje in izpad Rusije iz svetovnega gospodarstva.

K temu se pridruži iznenada agrarna kriza. Cene poljedelskim produktom, ki so šle med vojno in po vojni z ozirom na industrijske prekomerno v višino, so zopet strahovito in nenadoma padle: med vojno so nastali novi dobavitelji agrarnih produktov, ki so krili izpad Rusije na svetovnem tržišču (Amerika, Kanada, južna Amerika, Avstralija). Takoj po vojni je bilo veliko povpraševanje sestradane Evrope po agrarnih produktih. Financiralo se je z ameriškimi posojili. Ko so ta prenehala, ni bila izmučena Evropa več zmožna plačevati zemljiških rent. Kljub isti produkciji (ne nadprodukciji, vsled izpada Rusije) in istemu konsumu so cene padle. Ta pojav se da razlagati edinole z notranjimi izpremembami sil, ki si stoje nasproti v tvorbi cen, ki se pač tvorijo iz valorvanja ponudbe in povpraševanja, česar pa ne smemo razumeti zgolj kvantitativno.

Zlasti naša sedanja gospodarska depresija ima svoj vzrok v agrarni krizi. (Takoj povojna konjunktura in na to sledeča kriza je nastala seveda iz opisanih vzrokov in očituje pri nas mnoge pojave endogene krize.) Zdi se mi, da se tega pri nas premalo zavedamo.

Skoraj istočasno, ko je prenehala pri nas valutna kriza, je prišel nenaden preobrat agrarne konjunktura, ki je sicer svetoven pojav in je zadel osobito občutno zlasti ameriške farmerje, ker je bila to za te prva kriza, dočim je bilo evropsko poljedelstvo na agrarne krize navajeno. Vendar pa je pri nas agrarna kriza toliko občutnejša, ker je pri nas vsaj 80% vsega prebivalstva zaposlenega v poljedelstvu in sloni vsa naša kupna moč tako rekoč zgolj na poljedelski produkciji, dočim je v industrijskih državah odločilen vir narodno-gospodarskih dohodkov industrijska delavnost in je torej v teh državah agrarna kriza le delna in pride industriji morda celo v dobro, ker ceneje preskrbuje industrijsko delavstvo s poljedelskimi produkti.

Zdelo se mi je potrebno, poudariti odvisnost splošne gospodarske konjunktura pri nas od poljedelske.

V dobi omejenega gospodarstva, ko je prevladovala produkcija po naročilu, so bile nadprodukcijske krize sploh nemogoče, ker je bila produkcija s konsumom v stalni zvezi in o produkciji na zalogo še ne more biti govora. Z razvojem svobodnega, na delitvi dela slonečega, za promet proizvajajočega, kapitalno intenzivnega kreditnega gospodarstva so se pa razmere docela izpremenile.

Produkcija se je neizmerno povečala, ozke vezi, ki so bile prej med ponudbo in povpraševanjem, med potrebo in produkcijo so skoraj izginile. Neposredna potreba vpliva na obseg in smer produkcije vedno manj. Dobrine se proizvajajo za promet. Gospodarsko življenje zadobi ciklični ritem; za periodami naglega vzgona sledi nagel polom in nato perioda depresije, splošnega obupavanja in brezposelnosti.¹

¹ Plastično je opisal to valovanje gospodarskega življenja Engels v pisu »Herrn Dührings Umwälzung der Wissenschaft«: »In der Tat, seit 1825, wo die erste allgemeine Krisis ausbrach, geht die ganze industrielle und kommerzielle Welt, die Produktion und der Austausch sämtlicher zivilisierter Völker und ihrer mehr oder weniger barbarischen Anhängsel so ziemlich alle zehn Jahre einmal aus den Fugen. Der Verkehr stockt, die Märkte sind überfüllt, die Produkte liegen da, ebenso massenhaft wie unabsetzbar, das bare Geld wird unsichtbar, der Kredit verschwindet, die Fabriken stehen still, die arbeitenden Massen ermangeln der Lebensmittel, weil sie zuviel Lebensmittel produziert haben, Bankrott folgt auf Bankrott, Zwangsverkauf auf Zwangsverkauf, jahrelang dauert die Stockung, Produktivkräfte wie Produkte werden massenhaft vergeudet und zerstört, bis die aufgehäuften Warenmassen unter größerer oder geringerer Entwertung endlich abfließen, bis Produktion und Austausch wieder allmählich in Gang kommen. Nach und nach beschleunigt sich die Gangart, fällt in Trab, der industrielle Trab geht über in Galopp und dieser steigert sich wieder bis

Problem kriz je v teoretični socialni ekonomiji eden najbolj spornih in zamotanih. Mehanistično mišljenje klasične nacionalne ekonomije je gledalo na te pojave z viška. Ždelo se mu je naravno, da se mora ravnotežje med produkcijo in potrebo samo po sebi zopet vzpostaviti. Na tem stališču so bili Ricardo, oba Milla in njihovi epigoni. Socializmu pa so bili baš ti pojavi najmočnejše orožje proti vladajočemu kapitalističnemu družabnemu redu. Smatrali so krize deloma za posledico anarhične produkcije, deloma za posledico nezadostne konsumpcije delovnih slojev (Unterkonsumptionstheorie). To teorijo je razvil sicer že Malthus, a sta jo Sismondi in Rodbertus izpopolnila.

Jedro socialistične podkonsumpcijske teorije je naziranje, da dobi delavstvo sorazmerno premajhen delež na celotni produkciji; dobi namreč, kakor pravi, samo mezdo za svoje delo, a nadvrednost, ki jo povzroči edino delo, vzame kapitalist. Kupno moč delavstva predstavljajo torej njih plače, s katerimi morejo kupiti delavci le del od njih produciranih produktov. Kapitalist in podjetnik, ki zaposlujeta delavstvo in dobita razliko med plačo delavca in vrednostjo njegovega dela, tvorita le majhno konsumtivno moč, ker ne moreta dobrin, ki odpadejo nanju, konsumirati, ampak sta nasprotno prisiljena največji del svojih dohodkov kapitalizirati in zopet uporabiti v produkciji, s čimer se nadprodukcija samo še poveča.

To bi bila vsebina socialistične podkonsumpcijske teorije, ki je pri posameznih avtorjih seveda različno pobarvana. Rodbertus jo bazira na svoj zakon padajoče mezdne kvote in sklepa nekako takole: Vsepopvsod se kaže v zgodovini, tako v starem kot v novem veku, da odpada na vedno manjši odstotek prebivalstva vedno večji odstotek vse produkcije, kar je nujna posledica gospodarske svobode; medtem ko narodno premoženje raste, delovni sloji obubožavajo. Pavperizem mase pa je zopet vzrok gospodarskih kriz, ki v perijodičnih povratkih povzročajo neizmerno bedo delavstva. Nikjer se ne očituje nesmisel sedanjega družabnega reda kot tu, ko povzroča bedo preobilica. Povečanje produkcijskih sil daje več dobrin, kot jih more delovni razred pokupiti. Potreba po dobrinah je tu, prebivalstvo trpi pomanjkanje dobrin, podjetnik pa trpi vsled slabega odjemanja. Marx poudarja bolj anarhijo produkcije, iz česar izvaja svojo teorijo o polomu kapitalističnega družabnega reda.

Brez dvoma je, da nadprodukcija ne sloni na privatno gospodarski neuporabnosti dobrin, ampak leži vzrok v pomanjkanju kupne moči. V modernem gospodarstvu je vedno merodajna kupna moč, ne pa potreba. Da je v teh socialističnih teorijah kos resnice, se ne da tajiti. Faktično so bili časi, v katerih je bila preobilica kapitala, — posledica nesorazmerne razdelitve narodnih dohodkov —

zur zügellosen Karriere einer vollständigen industriellen, kommerziellen, kreditlichen und spekulativen Steeple-chase, um endlich nach halsbrecherischen Sprüngen wieder anzulangen im Graben des Kraches. Und so wieder von neuem.*

ki se ni mogel investirati. Kapitali posameznih podjetnikov si konkurirajo med seboj za dane možnosti in se medsebojno izpodrivajo. In ako se investirajo, nastane hiperkapitalizacija podjetij, katerih produkcijska kapaciteta je prevelika v primeri s povpraševanjem po dotičnih predmetih.

Vendar pa ta socialistična teorija nikakor ne more razložiti cikličnega razvoja kriz. Ako bi socialistična teorija držala, potem bi morali imeti stalno depresijo. Hiperkapitalizacija je mogoča samo do gotove meje: kajti vsaka kapitalizacija bi prenehala, ako bi ne bilo povpraševanja po produktih, za katerih proizvodnjo se kapital investira. Obrestna mera bi padla na minimum ali bi sploh izginila.²

Skratka: v socialistični teoriji je gotovo element, ki ima včasih v krizah večjo vlogo, a kriz, osobito pa njih cikličnega razvoja, nikakor ne more razložiti.

Napredek v raziskovanju kriznega problema je zaznamovati šele začetkom dvajsetega stoletja. Bistvo tega napredka leži v popolnoma novem načinu opazovanja gospodarskih pojavov. Ne omejuje se namreč samo na krizo, ampak razlikuje celotno konjunkturo. To je zasluga predvsem Klemena Juglarja. Izmed novejših kriznih teoretikov naj navedem imena: Tuĝan-Baranowski, Spiethof, Pohle, Lescure, Bouniathian, Cassel, Aftalion.

V teh novih razlagah se uporabljajo tudi elementi starejših teorij, a se upoštevajo le kot komponente v celem kompleksu sil, ki povzročajo krize.

Krize se razlagajo s težkočami, katere nastajajo radi deloma nasprotnega delovanja posameznih faktorjev modernega gospodarskega življenja, ki ga vodijo interesi posameznikov. Ti faktorji so: način in časovna razdelitev produktivnih vlog kapitala, razvoj produkcijskih smeri, tvorba dohodkov in gibanje prebivalstva.

Bistvo in svojevrstnost posameznih zelo nasprotujočih si teorij, leži v tem, kolik pomen pripisujejo posamezni teoretiki temu ali onemu momentu.

Ali pa je enotna razlaga kriz sploh mogoča? Nekateri avtorji to zanikujejo in menijo, da ima vsaka kriza posebne vzroke. Kot posnetek nešteti teorij bi se dalo poudariti, da gotovo ni enotnega vzroka, ampak, da je kriza produkt več faktorjev, da v

² V tej luči se vidi zveza med hranjenjem, štednjo in tvorbo kapitala. Ta se nikakor ne da prisiliti ali forsirati — kakor bi to nekateri radi pri nas. Prevelika štednja bi povzročila, da bi se produkti — in iz teh izvira kupna moč — ne prodali. Povpraševanje po njih bi izostalo. To bi imelo seveda za nujno posledico, da bi izostala investicija, ker v tem slučaju je že dana produkcijska kapaciteta prevelika in vsako nje povečanje s prištedenim kapitalom bi bilo — nesmiselno, ker nerentabilno. Na drugi strani pa bi se i produkti — in te predstavlja prištedeni kapital — dali itak le deloma uporabiti za investicije, ker je njih prvotni namen — in s tem njih uporabnost — drug.

vsaki krizi deluje cel kompleks sil in protisil. Ne bom navajal posameznih teorij. Bilo bi preobširno in ne bi spadalo v okvir naše razprave. Naša metoda bo obstojala nasprotno v tem, da bomo posamezne faktorje, tvorce kriz, v njih razmerju do kriz preštudirali. Ako že ne dobimo na ta način enotne razlage, spoznamo vsaj posamezne elemente, ki imajo v svojih odnošajih do konjunktura veliko vlogo. To pa je za drugo vprašanje, kako krize preprečiti, zanesljivejša baza kot kaka hipotetična teorija. Skiciral pa bom itak tu eno moderno teorijo in sicer Aftalionovo, ker ima pred svojimi vrstnicami največ pristašev. (Kot podlaga in izhodišče raziskovanja je teorija ipak koristna in potrebna. Ameriška nacionalna ekonomija problema kriz ne rešuje deduktivno, ampak induktivno; na dan spravlja ogromen statističen material, obseg produkcije, gibanje cen itd. Toda vprav tu se vidi, da je ves ogromni material tako rekoč mrtev, ako ni notranje zvezan, kar more storiti le teorija, najsi tudi — šepa.)

Aftalion ne vidi vzroka kriz v elementih tvorbe kapitala in potrošnje dobrin, kakor smatrajo to — v sicer zelo nasprotujočih si teorijah — Lescure, Spiethof, Pohle, Tugan-Baranowski in Cassel — ampak v produkciji in cenah. Rastoče cene povzročajo nadprodukcijo produkcijskih sredstev (vzgon!), nadprodukcija izgotovljenih dobrin povzroča padec cen (zastoj!).

Novum zadnjega stoletja, ki je povzročilo ritmično valovanje gospodarskega življenja, je dolžina produkcijske poti³, ki onemogoča pravočasno prilagoditev cen in s tem pravilno odmero proizvodjalnih naprav. V dobi vzgona se te prekomerno povečavajo in ustanavljajo, v dobi zastoja nezadostno razširjajo.

Moderna produkcija bi se dala primerjati centralni kurjavi: namesto da bi se toplota direktno proizvajala, se vrši to šele po ovinkih. Istotako, kot traja nekaj časa, da se soba segreje — potem ko začne naprava funkcionirati, deluje centralna kurjava nekaj časa še potem, ko je potrebi po toploti že zadoščeno. Slično je pri moderni produkciji. Ko se začuti večja potreba po konsumptivnih dobrinah, rastejo vsled večjega povpraševanja cene, kar povzroči, da začno tovarne svoje obrate razširjati. Da morejo zadostiti nenadnemu večjemu povpraševanju po produkcijskih sredstvih s strani tovarn, ki proizvajajo konsumptivne dobrine, morajo tudi tovarne produkcijskih sredstev obrate povečati. Večje povpraševanje po izgotovljenih fabrikatih se čuti torej v vsej produkcijski verigi. Ko pa je potrebam tovarn konsumptivnih dobrin zadoščeno in nastane morda že nadprodukcija konsumptivnih dobrin, ostanejo tovarne produkcijskih sredstev — nenadoma brez naročil.

Kriza zadene najhujše vprav industrijo produkcijskih sredstev.

³ Erzeugungsumwege. Morda bi mogli predstaviti ta terminus z daljšnico produkcije. Prvi, ki je vpeljal v znanstveno literaturo ta terminus, je bil Böhm-Bawerk.

Najsi so mnenja o posledicah cikličnega razvoja konjunktura različne, najsi se smatra za celotni razvoj gospodarstva koristno, da, pogoj vsakemu napredku, kakor menita n. pr. Wolf in Spiethof, vendar stopajo pred narodnogospodarsko politiko težke naloge. Omiliti mora težke posledice, ki spremljajo valujočo konjunkturo, polome, odpuščanje delavcev itd., ako jih že ne more preprečiti. Delati mora na to, da bo celotni razvoj enakomernejši.

To je naloga konjunkturne politike, ki jo bomo v naslednjem razmatrali. Pod konjunktorno politiko razumemo vse ukrepe posameznih podjetnikov kakor tudi njihovih zvez, države in ostalih javnopravnih korporacij, ki lahko vplivajo na konjunktorni razvoj bodisi preprečujoče, bodisi zadržujoče, da se omili nastala škoda.

Mnenja o pomenu sredstev, ki naj vplivajo na razvoj konjunktura, so različna, na kakršno teoretično stališče se pač postavimo, kakor se bo to iz nadaljnje razprave razvidelo. Posebnega pomena je konjunkturna prognoza. Čeprav ni samo na sebi nikako sredstvo konjunkturne politike, vendarle podaja pravočasno spoznanje tendenc gospodarskega življenja in je tako svarilni glas v viharji perijodi vzgona. Ni ga skoraj gospodarskega pojava, ki ne bi kako odseval gospodarskega položaja. To pa daje zadostni material za zasledovanje tendenc gospodarskega življenja. Gre pri tem za to, perijodičnost, ki je najčešče združena s kakimi drugimi razvojnimi tendencami, od teh razločiti in njo samo izločiti. To pa je eminentno statističen problem, v katerega se tu ne moremo podrobneje spuščati.

Karteli in gospodarske krize.

Na prvo mesto stavimo vprašanje, koliko so karteli in trusti za naš problem važni, koliko jih je smatrati kot krize preprečujoč odnosno omiljujoč faktor.

Proti glavnemu zlu kriz — nadprodukciji — je posamezno podjetje brez moči. Tudi ko bi imel posamezni podjetnik vpogled v razmere in bi jih pravilno presojal, bi to nič ne pomagalo. Sam se ne more upirati splošnemu valu konjunkturnega življenja bodisi glede razširjanja produkcijskih naprav bodisi glede povečevanja produkcije, ako noče, da ga brezobzirnejša konkurenca ne spodrine in bo moral nositi le bridke posledice krize. Izravnavaajoči mehanizem, kakor si ga je zamislila klasična nacijsionalna ekonomija, ki bi sam po sebi ustvarjal ravnovesje med produkcijo in konsumom, ne deluje ali bolje rečeno:

deluje preveč neekonomično. Ravnoesje se vzpostavi ekono-
mično šele po silnih polomih, potem ko se morajo slabejši
podjetniki umakniti s poprišča. Vzrok, da se ravnoesje ne
vzpostavi samo po sebi, ampak obstoja nasprotno težnja, da
se pri nadprodukciji ta le še poveča, leži v svojevrstnosti ka-
pitalističnega produkcijskega sistema. To je ono, kar imenuje
Bücher zakon masne produkcije (Gesetz der Massenproduktion).

Razvoj modernega kapitalnointenzivnega gospodarstva gre
za tem, da se v podjetju razmerje med vloženim (stoječim,
konstantnim) kapitalom in med obratnim (fluktuirajočim) ka-
pitalom vedno bolj in bolj spreminja v korist prvemu. (Stoječi
kapital — Anlagekapital — predstavljajo stroji, naprave;
obratni — Betriebskapital — pa oni del podjetniškega kapi-
tala, ki gre za mezde in material.)

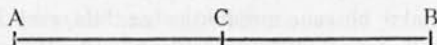
Prednosti kapitalnointenzivnega obrata so evidentne:
Delo, ki ga je opravljal prej človek, se razstavi v enostavna
gibanja — elemente —, ki jih opravljajo stroji. Delo teh že-
leznihi sužnjev je brezprimerno cenejše kot človeško. Kolikor
slednje ostane v podjetju, doseže radi skrajne delitve dela
izredno produktivnost.

Tak razvoj predpostavlja masno produkcijo, ker le ta
omogoča izrabo vseh strojev in naprav.

Na drugi strani pa sili ta kapitalna intenzivnost naravnost
k produkciji. Vloženi kapital povzroča sam po sebi ogromne
stroške za amortizacijo, obresti in upravo. Ti stroški so enako
veliki, ako podjetje obratuje ali ne. Stroški vloženega kapitala
tiče v vrednosti in ceni vsakega produkta. Čim obsežnejša je
celotna produkcija, tem manjši del odpade na posamezni pred-
met, tem bolj po ceni se torej dela.

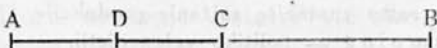
Shematično bi to ponazorili takole:

Recimo, da predstavlja črta

stroške kakega produkta.

Pri navadnem rokodelskem obratu bi razpadli ti stroški
v stroške za delo AC in stroške za material CB. Pri kapitalno-
intenzivnem obratu pa razpadejo stroški najprej v dve popol-
noma različni grupi:

v direktne stroške AC, ki vsebujejo AD stroške za mezde in DC stroške za material, ter v CB indirektne stroške za obrestovanje, amortizacijo in upravo vloženega kapitala.

Razvoj modernega gospodarstva gre torej — kot smo dejali — zatem, da postajajo indirektni stroški vedno večji.

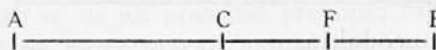
To pa nam razjasnjuje, zakaj kapitalnointenzivna podjetja forsirajo povečanje produkcije in zakaj stroški pri večji produkciji padajo in pri zmanjšani rastejo.³

Odtod pa je tendenca, da se, ako cene radi nadprodukcije padajo, nadprodukcija še poveča in se na ta način s pocenjenjem produktov — katero omogoča masna produkcija — preženo konkurenti s tržišča. Zato ne funkcionira omenjeni mehanizem klasične nacionalne ekonomije.

Razumljivo je tedaj, da more samo gospodarska organizacija vseh podjetnikov temu zlu pomagati; ako se namreč ž njo določijo vsem podjetnikom meje glede obsega produkcije.

Karakteristično je, da spada porast kartelov v dobo velikega poloma leta 1873. Schoenlank je mislil, da so tega leta sploh karteli nastali. Razprave Društva za socijalno politiko (Verein für Socialpolitik) so spravile na dan, da je to Schoenlankovo mnenje nehistorično, ker da so bili že prej karteli. Kljub temu pa je treba priznati, da se je začelo prvo obsežnejše karteliranje, ki je zadobilo narodnogospodarski pomen, šele po omenjenem velikem polomu. Tudi se smatra za vzrok odnosno nagib karteliranja vedno kriza. Pohle in Liefmann trdita sicer, da se ustanavljajo karteli tudi zato, da izrabijo dobre konjunktore, kar pa Grunzel kot nedokazano

³ Do neke meje je podjetje interesirano, proizvajati celo z izgubo. Ako vzamemo gorenjo skico, v kateri predstavlja CB indirektne — pri gotovi velikosti produkcije — stroške produkta, vidimo, da bi delalo podjetje z izgubo, ako bi cena produktov ne bila vsaj AB

Toda, ako krije cena vsaj direktne stroške AC in le del indirektnih stroškov, recimo, CF, tedaj dela podjetje sicer z izgubo (v tem slučaju znaša izguba FB), krije se ipak del indirektnih stroškov, dočim bi bili, ako bi obrat stal, vsi indirektni stroški nepokriti. Tako je torej celo produkcija z izgubo — do gotove meje — ipak rentabilnejša nego zastoj obratovanja ali že samo znatnejše znižanje produkcije. To nam tudi razjasnjuje t. zv. dumping — politiko velepodjetij.

zavrača. Ne bomo se spuščali podrobneje v ta prepir; naša naloga je, karteles s tega stališča raziskovati, koliko so zmožni, krize preprečiti odnosno omiliti.

Ob svojem rojstvu so vzbujali karteli velikanske upe. Predvsem jih je Lujo Brentano izredno visoko cenil in jih smatral tako rekoč za neke vrste zavarovanje proti gospodarskim škodam konjunktur in brezposelnosti. Z ureditvijo produkcije, to se pravi, z nje prilagoditvijo potrebam, baje zagotavljajo enakomerno zaposlenost. Morali pa so doživeti tudi veliko nasprotovanja. Od mnogih strani se je zatrjevalo, da je njih tozadevni pomen enak ničli, trdilo se je celo, da njih cenovna politika krize povzroča ali vsaj poostruje, ne pa odpravlja ali omiljuje. Izredno zanimivo je čitati razprave Društva za socialno politiko — zvezek 61 —, kako nasprotujoča si mnenja tu nastopajo.

Že prej smo omenili zakon masne produkcije, ki povzroča, da more samo skupno delovanje vseh podjetnikov zaježiti nadprodukcijo. Brez dvoma je tudi, da morejo karteli gospodarski položaj mnogo bolje pregledati, razvoj bolje presoditi in potrebo oceniti, kot je to posameznemu podjetniku mogoče. Že samo tej okolnosti je treba pripisovati veliko važnost. Lescure se izraža o tem: »Pristaši disproporcionalitetne teorije (teorija napačne razdelitve produktivnih sil) so predlagali — meni pri tem Roscherja in Schmollerja —, da bi bilo potrebno, vpeljati »statistično službo« s ciljem, da bi se tako preprečila produkcija preko potrebe. Na ta način bi mogla in morala — imajoč pred očmi resnično potrebo — vzpostaviti ravnovesje med produkcijo in potrebo.« »Koncentracija v vseh svojih formah: karteli, trusti, interesne združitve — bo omogočila napraviti točno statistiko produkcije in le-to potrebi prilagoditi. Po letu 1907. moremo v statistiki jeklenega trusta in vseh velikih ameriških družb zasledovati začetek in razvoj kriz. Zasluga teh statistik je, da je izgubila spekulacija, ki je bila tolikega pomena v 19. stoletju, velik del svoje moči.«

Po Mombertu piše dr. Völker, ravnatelj udruženja jeklarških tvornic v Nemčiji, da ne zapusti nobena tona jekla tvornice, ne da bi zveza točno vedela, zakaj se bo uporabila.

Nadaljnja in najuspešnejša sredstva kartelov, vplivati na razvoj konjunktura, so dvoje vrste: Prvič ukrepi, ki merijo na omejitev produkcije in drugič njih cenovna politika. Če pre-

sojamo najprej cenovno politiko, moramo priznati, da leži v njej velika možnost stabilizacije konjunktura, za čemer kartel v prvi vrsti stremi. Bistvo cenovne politike kartelov — z ozirom na konjunktorno razliko — je v tem, da karteli v dobi vzgona cen ne povišujejo, vsaj prekomerno ne, in jih v dobi poloma in depresije ne znižujejo.

Karteli morejo tudi v depresiji vzdržati cene na isti višini, ali pa vsaj preprečiti silni padec cen, ki je bil prej s krizami neločljivo zvezan in ki je povzročal vedno silne polome.

Kajpak obstoja med produkcijo in ceno medsebojna vzročna zveza. Nadprodukcija se da odpraviti samo z omejitvijo in z nizkimi cenami. Zato ne moremo odobravati politike nemških kartelov, ki silijo odjemalce, da se zavežejo, jemati po določenih cenah določene množine kartelnih proizvodov, s čimer prevajajo karteli riziko nadprodukcije na odjemalce. Tak pritisk, ki so ga izvajali nemški karteli v konjunktorni perijodi leta 1901., moramo brezpogojno obsoditi. Praksa kartelov, vsiliti odjemalcem velike množine svojih produktov (gre največkrat za sirovine in polfabrikate) za to, da si sami zagotove produkcijo v dosedanem obsegu, je sila napačna in kratkovidna, ker pridejo odjemalci na ta način v najslabši položaj, kar se maščuje potem na kartelu samem. Tako so bile v Nemčiji tvornice »predelujočih« industrij (weiterverarbeitende Industrie) prisiljene, veliko množino sirovega železa nakopičiti, za čigar predelavo ni bilo naročil. Zaradi tega pa mora končno tudi odjem kartelov trpeti. Treba pa je vzeti to kot historično dejstvo v razvoju kartelstva in ne smemo temu pripisovati večjega pomena, predvsem ne smemo tega smatrati za precedenčni slučaj za bodočnost.

Lederer priznava možnost, da se morejo karteli prilagoditi konjunkturi bodisi z omejitvijo produkcije, bodisi z uspešno cenovno politiko. V tem pa, da morejo karteli tudi v depresiji držati cene na visokem nivoju, vidi neugodno narodno-gospodarsko posledico. Piše namreč: »... če ugotovimo to posledico, tedaj je ta za kartelirane industrije brez dvoma koristna. Njihov vpliv na narodno gospodarstvo pa moremo šele tedaj presoditi, ako preudarimo nadaljnje posledice teh kartelnih cen. Visoke cene za časa depresije povzročijo, da se mnoge produkcije, ki potrebujejo kartelni proizvod, vzdrže od nakupa. Ako gre pa za izgotovljen produkt, tedaj omeje kon-

sumenti svoje potrebe dotlej, da cene padejo. Če pa se konsum teh produktov ne more omejiti, tedaj se pa zmanjša konsum drugih. Kriza, ki je zadela prej enakomerno vse panoge industrije, se sedaj koncentrira na neorganizirane panoge. Visoko držanje cen ima lahko dvojne posledice; Prvič pride več kupne moči v kartelirane obrti, kakor bi bilo to pri svobodni konkurenci mogoče. Če se tu konsumira, pomeni to samo p r e n o s k o n s u m a in narodnogospodarska slika se ne izpremeni. Ako pa se tu dobiček akumulira, tedaj nastane problem vložitve kapitala tem bolj pereč in depresija se samo podaljša in poveča. Z zadnjim delom tega izvajanja — torej problemom akumulacije dobičkov — se bomo v prihodnjem poglavju podrobneje pečali. Kar se tiče Ledererjevega nazora, da previsoko držanje cen v depresiji vpliva omejujoče na konsum in konsekvence, ki jih Lederer iz tega izvaja, se mu ne morem popolnoma pridružiti.

To je sicer centralni problem nacijsionalno-ekonomske teorije in politike, kako vplivajo karteli na razvoj cen in kako bi se preprečilo centralno izkoriščanje konsumentov po kartelih.

Po mojem mnenju je izključeno, da bi mogli karteli v depresiji vzdržati previsoke cene, ker je tudi pri monopoliističnih cenah odločilen ozir na obseg prodaje. Cenovna politika kartelov bo imela tendenco, preprečiti silen padec cen, ki je drugače z depresijo nerazdružno zvezan. Gotovo se ne da tajiti, da morejo nizke cene osobito v dobi depresije na oživljenje splošne konjunktore ugodno vplivati, toda cene ne smejo biti tako nizke, da bi se gospodarska delavnost ne rentirala, ker v tem slučaju so polomi neizbežni in od tega ima narodno gospodarstvo mnogo večjo škodo. Zaradi tega tudi ne bomo mogli pritrditi Lescure-u, ki meni, da je napačno, ako se smatra kartel poklican, da določi ceno in je njegova naloga — kakor to zahtevajo nemški teoretiki —, da stabilizira cene s tem, da retardira hausse in omejuje baisse. V slučaju krize baisse omejiti, je po njem zavlačevanje in poslabšanje depresije. Da, on trdi kategorično, da karteli depresijo povečavajo in zavlačujejo. Nasprotno je po našem mnenju stabilizacija cen, ki prepreča v dobi vzgona pretiran dvig, v dobi depresije pa prenašel padec, izredno sredstvo konjunkturne politike. S tem se namreč ves ostali gospodarski svet obvaruje preti-

ravanja in se odvzame predvsem spekulaciji njena ostrina. Tako je naš nazor popolnoma v skladu z Aftalionovo teorijo, ki vidi prvi nagib nadprodukcije v rastočih cenah, ki podjetnike podžgo, produkcijo preko prave potrebe povečati.

Glede omejitve produkcije smo že omenili, da morejo to le organizirana podjetja z uspehom izvesti. Taka omejitvev produkcije bo zadovoljevala pristaše disproporcionalitetne teorije. Ortodoksni pristaši teorije o ravnovesju, kakor jo je postavil James Mill, a je najbolj poznana pod imenom Saisjeva teorija »ravnovesja« (Theorie der Absatzwege), morajo biti seveda proti omejitvi produkcije: produkcija pomeni namreč kupno moč, vsako zmanjšanje produkcije mora zmanjšati kupno moč, torej krizo samo povečati. Na tem stališču stoje Quesnay, A. Smith, J. St. Mill, Ricardo. Dosledno bi morali teoretiki ravnovesja vsako nadprodukcijo sploh zanikati. Ta teorija o ravnovesju gotovo ni napačna, ako jo vzamemo kot idealizirano shemo. Tudi v novejši literaturi so ji zopet posvetili veliko pozornost Tugaň-Baranowski, Aftalion, Walras in Wagemann. Brezdvoma obstoja v gospodarskem življenju tendenca ravnovesja med produkcijo in konsumom. Kajti vsaka motnja tega ravnovesja povzroča spremembo v cenah dotičnih dobrin in tako se že vsled privatno gospodarskega razmotrivanja poveča ali zmanjša ponudba in povpraševanje, s tendenco, da se ravnovesje zopet vzpostavi. Toda to je idealno stanje, okrog katerega se gibljeta neprestano ponudba in povpraševanje navzgor in navzdol.⁴

Poleg teh opisanih faktorjev kartelne politike — namreč omejitve produkcije in cenovne politike — moramo omeniti še izvozno politiko, izvoz v inozemstvo po nižjih cenah kot v tuzemstvu, tako zvani dumping. Vsekakor je res, da ni cenejši izvoz v inozemstvo navezan na kartele. Sistem izvoznih premij, ki omogočajo izvoz po nižjih cenah, so mnogo bolj prakticirale države kot privatni pod-

⁴ V tej zvezi bi omenil še nazor Julija Wolfa glede kartelov. Zastopa namreč mnenje, da bi absorbirala ostala nekartelirana podjetja v dobi vzgona ves narodnogospodarski razpoložljivi kapital, ker bi karteli povečanje naprav in produkcije omejili — to bi bilo vsaj pričakovati — in zato bi se nadprodukcija v teh nekarteliranih panogah tembolj povečala. Z idejo, ki je podlaga tega nazora, namreč z domnevo, da je med tvorbo kapitala in krizami ozka vzročna zveza, Wolf ni osamljen. V naslednjem poglavju se bomo ž njo podrobneje pečali in jo morali kot napačno odkloniti.

jetniki. Sistem izvoznih premij, ki je prej marsikatere panoge industrije dovedel do izredne višine, je prišel prilično iz uporabe. Kot regularno sredstvo trgovinske politike se več ne priporoča, že iz tega vzroka ne, ker bi moglo tako enostransko protekcijoniranje povzročiti meddržavne konflikte. Sistem izvoza po nižjih cenah, kot so v tuzemstvu, pa je zadobil z razvojem kartelov in trustov zopet večji pomen. Posameznik bo šele tedaj pripravljen za tak izvoz, če more iz svojega celotnega dobička kriti izgubo, odnosno izgubljeni dobiček, ki rezultira iz difference inozemskega in tuzemskega trga. Mnogo bolj zavestno in preudarno more tu postopati kartel, ker se ves izpad razdeli na vse člane. Oddajo kartelnih produktov pod tuzemskimi cenami nam je motriti s splošno nacionalno-ekonomskega in konjunktornega političnega stališča. Kljub stalni diferenci nasproti ceni svetovnega tržišča ni treba gledati tega početja tako skeptično, kot se to često dogaja. Izvozna premija namreč zmanjša proizvodjalne stroške ter omogoča produkciji širši razmah. Čez nekaj časa je tuzemska cena kljub svojemu zvišanju (napram svetovni tržni ceni) lahko manjša kot prej brez tega izvoza.

Razvoj sladkorne industrije nam nudi za to dovolj jasen primer. Tudi ugovor, da se na ta način tuja industrija na stroške domače favorizira — ako se namreč izvažajo polfabrikati, katere tudi domača industrija potrebuje — ne drži. Domača industrija izvažajo po svetovni tržni ceni, po kateri more inozemska industrija te fabrikate tudi drugod dobiti. Ako se torej ne more s stališča narodnogospodarske politike takemu izvozu oporekati, se more to tem manj s stališča konjunktorne politike, ko je dumping v takih razmerah naravnost blagodejen ventil. Drugo vprašanje pa je, v koliko more biti dumping v resnici uspešno sredstvo, ki naj ublaži nastalo krizo. Kajti najprej morejo ostale države dumping s pomočjo carinske politike popolnoma preprečiti, drugič pa se je treba zavedati, da je vsled rastoče mednarodne vzajemnosti razvoj konjunktur skoraj v vseh industrijskih državah istočasen in vzporeden. In tako je cenejši izvoz v druge države večinoma onemogočen vsled konkurence ostalih držav.

Iz vsega tega moremo priti do nekako sledečega zaključka: Velike nade, ki so se ob nastojih kartelov mnogim vzbujale, se niso uresničile. Kajti, niti ni bilo pri voditeljih kartelov vedno

s a m o narodno gospodarsko stališče odločilno, niti niso mogli svojih konjunktorno političnih ukrepov vedno uveljaviti, ker so jih preprečili v veliki meri tako trgovina in špekulacija. Na drugi strani pa je mnogo industrijskih panog, ki še niso kartelirane in se sploh ne dajo kartelirati. Vsekakor pa se pripisuje okolnost, da zadnji dve gospodarski krizi v Nemčiji nista bili tako močni kot prejšnje, med drugim predvsem vplivu kartelov. Seveda se ne sme prezreti, da sestojijo karteli iz podjetij na kapitalistični podlagi in ki imajo, kakor pravi Mombert, stalno težnjo po udejstvovanju ter se ne morejo vedno odtegniti stremljenju po dobičku. Gre tu za nasprotja privatnogospodarskega in narodnogospodarskega interesa, ki je odvisen v veliki meri od tega, kakšne osebe vodijo gospodarstvo. Medtem pa vsekakor raste pomen kartelov in njih organizacije postajajo vedno trdnejše. Tako bodo, kakor pravi Liefmann, specialist na področju kartelstva, karteli tudi vedno lažje dosegali svoj pravi cilj, ki je ta, da preprečujejo konjunktorno valovanje in s tem valovanjem preprečujejo z njim zvezane ogromne narodnogospodarske izgube.

Zanimivo je v tem pogledu tudi neko socialistično mnenje, ki pa pripada vsekakor revizionistični struji, namreč Bernsteinovo. Bernstein popolnoma priznava kartelee kot krize omiljujoč faktor: Zveza podjetnikov — čeprav s zaščitnimi carinami favorizirana — prilagoja produkcijo gibanju trga. Da je obenem sredstvo monopolističnega izžemanja, ali da more takšna biti, je brez dvoma. Brez dvoma pa je tudi, da je v svoji prvi lastnosti najuspešnejše dosedanje sredstvo proti nadprodukciji. Z mnogo manjšo nevarnostjo se more preiti v času prenapolnjenega trga k omejitvi produkcije. To tajiti pomeni tajiti prednosti organizacije pred anarhično konkurenco.

(Konec bo sledil v 2. zvezku.)

PREGLEDI.

BIBLIČNI ORIENT PO SVETOVNI VOJNI.

Dr. M. Slavič.

»Kdor enkrat pije Nilovo vodo, jo mora vedno zopet piti.« L. 1913. sem bil v orientu, pa me je Nilova voda l. 1927. zopet privabila v orient. Hotel sem si ogledati Gornji Egipt in doživeti razodetje sinajske puščave, česar l. 1913. nisem imel v programu.

V sveti deželi pa sem nameraval pregledati s hitrim avtomobilom razne biblične kraje, ki jih l. 1913. nisem dosegel, ker še takrat avto tam ni bil znan in sem moral rabiti počasnejša prometna sredstva; razen tega pa sem hotel v obljubljeni deželi res »hoditi po stopinjah Gospodovih«. Ko sem prvokrat obiskal te kraje, sem jih gledal bolj s kritičnim očesom, z »Vodnikom« v roki, ali se vse ujema s tem, kar sem našel v knjigah, ali je lokalizacija tega ali onega dogodka izvestna ali vsaj verjetna. Drugikrat sem pustil z lahkoto te stvari kot zame že dognana dejstva ob strani ter se veliko lažje uglašal v skrivnosti svetih krajev in veliko bolj doživljal dogodke ob pričah davne preteklosti.

Zanimale so me pri tem potovanju zlasti spremembe, ki so se izvršile v bibličnih deželah v orientu od zadnjega mojega potovanja, posebno vsled svetovne vojne.

1. Egipet.

V Egiptu se v političnem oziru na zunaj ni mnogo spremenilo. Zamenjala se je sicer oseba egiptskega vladarja, ki je nosil naslov »kedive«, in Egipet je dobil svojega kralja. Toda kralj Fuad I. je iz iste domače egiptske dinastije kakor prejšnji kedive in je vladar po isti angleški volji kakor njegov prednik. Anglija ima še vedno svojega vrhovnega komisarja (High Commissioner) za Egipet v Kairu, v ministrstvih ima svoje zaupnike in v deželi svojo armado. Toda uprava v Egiptu je vedno bolj samo egiptska, brez angleškega vpliva, in muslimsko-arabski narodni duh je tako močen, da so v parlamentu javno napadli angleškega vrhovnega komisarja, češ, kaj ima ta tukaj opraviti. Ta jim je sicer hitro odgovoril na vprašanje s tem, da je poklical par angleških vojnih ladij pred Aleksandrijo in izkrcal tam angleške pomorščake, ki so se kretali v svojih lepih uniformah v Aleksandriji po ulicah in gostilnah, kakor da bi bili od nekdaj tam doma. Vendar se je sporazum zopet dosegel po dolgih diplomatskih razgovorih in potrdil ga je obisk kralja Fuada v Londonu. Egiptski nacionalizem pa ne črti samo tujcev, Evropecev — ob omenjeni žalitvi Anglije v parlamentu so bili krščanski redovi pripravljeni, da jih napadejo poulični demonstrantje —, ampak je izključno samo muslimsko-arabski. Pred leti je bil med samimi muslimskimi ministri edini krščanski minister koptsko-pravoslavne vere zavratno umorjen vsled nacionalnega šovinizma, dasi so Kopti, grško-pravoslavni in grškokatoliški (en milijon po številu, med 13 milijoni vsega egiptskega prebivalstva), avtohtoni Egipčani, direktni potomci starih Egipčanov, graditeljev piramid, učiteljev grških filozofov in početnikov puščavniškega samostanskega življenja. Angleži so modri kolonizatorji, zato se ne mešajo preveč v notranje razmere, ampak gledajo le, da so zavarovani gospodarski interesi njihovega angleškega imperija, zlasti pri sueškem prekopu. Ko je bil l. 1923. postavljen za kralja njim naklonjeni Fuad, so se celo odpovedali protektoratu nad Egiptom. Moralno moč nad njim pa je dobil vodja egiptskega nacionalizma, Zaghlul paša, sin preprostega egiptskega

kmeta-felaha (rojen 1850, umrl 1927), ki se je od majhnega uradnika mohamedanskega verskega fonda povzpел po raznih ovinkih do naučnega ministra, narod. poslanca, predsednika parlamenta, l. 1924. celo za kratek čas do ministrskega predsedstva. Užival je tako veliko popularnost, ker je bil arabski felah, dočim so drugi egiptski velikaši, paše in posestniki latifundijev, po večini tuje krvi, namreč Turki, Čerkezi itd., in pa radi tega, ker je bil od Angležev l. 1919. in 1921. kot borec za egiptsko neodvisnost aretiran, oziroma deportiran in vsled tega obdan z vencem mučeništva. Umrli je kot predsednik parlamenta. Pri pogrebnih svečanostih je bilo nad 200.000 ljudi, ki so na krsto metali cvetje in šopke. S smrtjo voditelja egiptski muslimsko-arabski nacionalizem seveda ne bo izginil.

Egiptet je torej precej neodvisen od angleškega vpliva. Pri upravi to ni vedno v korist napredku, solidnosti in varnosti. Celotno pri železniški upravi sem opazil nazadovanje in nekulturnost po evropskih pojmi. Toda egiptski Arabci si mislijo, da je boljše slaba uprava, če je le neodvisna od Angležev, če so le zaposleni sami domačini. Ti domačini silijo tudi v privatna angleška podjetja, kjer kot delavci radi navijajo cene, češ, Anglež ima dosti denarja, naj le plača. Zato se angleški privatni podjetniki branijo arabskih domačinov. Pri petrolejskih vrelcih ob Rdečem morju sem našel zaposlene štiri Ukrajince, dočim je bil edini egiptski uradnik odpuščen, ker je rovaril proti vodstvu podjetja in hujskal domače delavce. Z nacionalnim gibanjem se je začelo združevati socialno vprašanje, ki v Egiptu še dolgo ne bo rešeno, ker je kulturna in socialna neenakost zelo velika.

2. Transjordanija in Mezopotamija.

Avstrija in Turčija sta po vojski teritorialno največ izgubili. Stare Avstrije in stare Turčije namreč po svetovni vojni ni več; ostala je le mala avstrijska in mala turška republika. Angležev in Francozov se je mislila otresti Turčija z vstopom v svetovno vojno, pa se je otesla le svojih neturških narodov, tako da so ji ostali samo maloazijski Turki z »zlatim rogom« v Evropi, kateremu pa bi se tudi odrekla, če bi bila Evropa bolj edina. Na razvalinah neturške Turčije z arabskim prebivalstvom pa so se ustanovile nove državne tvorbe. Pri dveh izmed njih, pri angleški Palestini in francoski Siriji, se zadržuje arabski vpliv, drugje pa Anglija podpira razvoj arabskega narodnega elementa. Že pred svetovno vojno je v Arabiji delala isto politiko, zdaj pa je menda za vselej zaprla Turkom pot v Mekko in v Bagdad z ustanovitvijo novih arabskih kraljestev. V Mekki podpira Anglija domačega arabskega kralja Husseinia. Husseinov sin emir Feissal pa si je proti koncu svetovne vojne prisvajal prestol v Damasku ter se postavil v bran proti prodirajočim Francozom. Francozi so ga premagali in uveljavili svoj mandat v Siriji. Potem ko je nekaj časa bival mirno pri svojem očetu v Mekki, ga je Anglija postavila za kralja Mezopotamije (Iraka) s sedežem v Bagdadu. Njegov brat emir Abdallah pa se je potegoval

z angleškim pokroviteljstvom za Transjordanijo, kjer je postal l. 1923. »neodvisen« kralj Transjordanije (Šark el Urdon) s sedežem v Ammanu. Neposrednih posledic te angleške politike še ni videti razen te, da je Turčija potisnjena v ozadje. Vsekako pa bo rasel vsled tega arabski vpliv. Kalifa Turčija nima več, arabske muslimske države pa se še ne morejo zediniti, kdo naj bi bil kalifov naslednik. To vprašanje je tem težje rešiti, ker je Turčija ločila cerkev od države in se nove muslimske države v tem oziru še niso orientirale.

3. Angleška Palestina.

Od vseh bibličnih dežel je največjo spremembo doživela Palestina — glavna biblična dežela. Iz prejšnje turške Palestine naj namreč postane »national home«, narodna domovina Judov, »eres Israel«, dežela Izraelcev, sionistična država Judov, v katero naj se selijo Judje s celega sveta. Da Palestina ni več turška, je celo v redu. Nič se mi ne toži po tistih turških vojakih, ki so ležali v cerkvi božjega groba, ki jim pa svetost tega kraja ni bila nič mar. Toda ali imajo Judje pravico zagospodariti palestinski arabski večini v deželi? Sionisti, kakor se ti judovski osvojevalci svete dežele imenujejo, izvajajo to pravico iz dejstva, da je bila Palestina nekdaj judovska. Pri tem mi prihaja vedno na misel dvojna logika angleških diplomatov. Da bi dobili slovensko Koroško, so naši zastopniki na mirovni konferenci v Parizu l. 1919. poudarjali, da je bila zahtevana Koroška zibelj slovenstva, da so ti Korošci po krvi Slovenci, če tudi jih je nemštvo nekoliko ponemčilo. Angleži so temu nasproti poudarjali, da se ne smemo pozivati na zgodovino, da je merodajno sedanje narodnostno čuvstvovanje. Za Palestino pa Angležem velja ravno nasprotna logika. V Palestini naj velja zgodovina, naj bo merodajno stanje pred 2000 leti, Palestina naj bo judovska, četudi tam Judov ni več kot neznatna manjšina.

Judje so začeli iz Palestine izginjati že l. 722. pred Kristusom, ko je bilo po Asircih za vselej uničeno severno ali izraelsko kraljestvo in bilo veliko Judov odpeljanih v asirsko sužnost, iz katere se v večjem številu niso nikdar več vrnili. V deželo so prišli asirski kolonisti, ki so se pomešali z ostalimi Judi v mešan narod, ki se imenuje po bivšem glavnem mestu Samariji samarijanski. Samarijanci so bili veliki sovražniki Judov. A tudi Samarijanci so v teku časa izginili. Ostalo jih je do danes komaj kakih 200 duš, ki imajo v Nablusu (starem Sihemu) edino samarijansko sinagogo. (Pri potresu 10. julija 1927 je to mesto največ trpelo.) Judje južnega kraljestva z glavnim mestom Jeruzalemom so se po babilonski sužnosti l. 536. pr. Kr. sicer v precejšnjem številu vrnili v Judejo, kjer so se za časa Makabejcev v drugem stoletju pr. Kr. še uspešno kot Judje uveljavljali. Rimljan Tit pa je zadal l. 70. po Kr. judovstvu v Palestini smrtni udarec, ko ni ostal v Jeruzalemu »kamen na kamenu«, ko je padel cvet judovstva ali pa bil preganjan iz dežele. Zapečatil je pogin judovski narodni enoti Bar Kohba s svojo vstajo proti Rimljanom l. 137. po Kr. Cesar Hadrian je upornike tako vrgel

ob tla, da je judovstvo izginilo iz dežele in se razkropilo po celem svetu. Le ta ali druga vas v Palestini se še bori za čast, da bi imela direktne potomce predkrščanskih ali Hadrianovih Judov. Avtohtono judovsko prebivalstvo je torej v Palestini izginilo.

Prevladovati pa je začel kmalu arabski element, zlasti odkar se je kalif Omar l. 637. polastil Palestine in je kalif Abd el Melik na prostoru jeruzalemskega templja, kjer je bil Hadrian pozidal Jupitrov tempelj, ki je bil že l. 333. v razvalinah, postavil po Omarju imenovano Omarjevo mošejo (l. 688.—692.). Križarji so spremenili mošejo v cerkev, l. 1194. pa jo je sultan Saladin zopet spremenil v mošejo, ki je še dandanes »velečastito svetišče« mohamedanske vere. Judje imajo v Jeruzalemu kot »najbolj častito« svetišče zid tega tempeljskega prostora, kjer objokujejo žalostni propad svoje verske, tempeljske in narodne slave.

Novo priseljevanje Judov v Palestino se je začelo l. 1492., ko so bili Judje izgnani iz Španije, in v l. 1648. in 1658. po preganjanju Judov na Poljskem. Ti evropski izgnanci so se naselili ponajveč v Jeruzalemu in Tiberiji, v Hebronu in v Safedu v Galileji. A tudi tu so jih preganjali tedaj že zdavnaj udomačeni Arabci. Zato se jim je godilo slabo, vzdrževali so se le s podporo evropskih Judov. Iz istih vzrokov so še prišli nazadnje Judje v Palestino po judovskih pogromih v Kišenevu in Homelu l. 1903.

Iz judovskonacionalnih vzrokov pa zasleduje zvezo Judov od l. 1860. Alliance israélite universelle. Posebno močan je postal judovski nacionalizem po sionizmu, modernem judovskem gibanju, ki je že na prvem sionističnem kongresu v Baselu l. 1897. zahtevalo javnopravno narodno domovino (national home) v Palestini. Sedmi sionistični kongres l. 1905. je razcepil sioniste v čiste sioniste, ki hočejo le Sion, Jeruzalem, Palestino, in teritorialiste, ki bi se zadovoljili tudi s kakim drugim ozemljem kot »national home« vseh Judov.

Poleg tega idejnega dela pa so Judje začeli tudi s praktičnim delom za osvajanje svete dežele z naseljevanjem Judov v Palestini na posestvih, ki so jih nakupili. Alliance israélite universelle je ustanovila judovsko kolonijo l. 1870. pri Jafi, jeruzalemski Judje so nakupili zemljišča v saronski dolini. Sistematično se je začela kolonizacija Judov l. 1882., ko so nastale kolonije v Judeji, Samariji in Galileji. L. 1883. se je pridružil temu gibanju pariški baron Edmund Rothschild, ki je nakupil veliko palestinskega sveta, ga naselil z Judi ter ustanovil še zdaj cvetoče judovske kolonije. Za Rothschildom je prevzela kolonizacijo Judov v Palestini družba Jewish colonisation association. Kolonije v Palestini so si sicer pridobile tudi druge narodnosti; tako imajo n. pr. pri Jafi nemški templerji iz Württemberga krasno kolonijo, kjer jim cvete poljedelstvo in vinoreja, dasi je prvi rod vsled malarije skoraj ves izumrl; šele novi, v Palestini rojeni rod kljubuje tej bolezni s pomočjo evkaliptovih nasadov. Vendar je judovskih kolonij največ; že pred svetovno vojno jih je bilo okrog 36.000 ha z nekako 40 naselbinami.

Teoretični utemeljitelj sionizma, dr. Teodor Herzl († 1904), pa seve ni mislil samo na tako kolonizacijo. V svoji knjigi »Judovska država« je zahteval posebno judovsko državo v Palestini. Vzbujal je čustva žalosti nad izgubo Jeruzalema in Palestine ter vžigal kopnjenje po vrnitvi iz pregnanstva v domovino, kjer bi si Judje zopet pozidali tempelj ter obnovili svojo državo. Pristašev za to idejo je našel zelo veliko v Rusiji, potem pa med angleško govorečimi Judi v Evropi in Ameriki. Pred svetovno vojno se je misel o samostojni judovski državnosti zdela utopija. Po svetovni vojni pa so dobili Judje v Palestini toliko državnih predprav, da se jim zdi, da bo njihovo hrepenenje kmalu uresničeno.

Palestina je bila namreč tudi zapletena v svetovno vojno. Turško-nemška armada je branila Palestino pred Angleži, ki so prodirali iz Egipta proti Jeruzalemu. Dolgo časa je bila fronta pri znanem filistejskem mestu Gazi, do koder so Angleži od sueškega prekopa napravili železnico, Nemci pa od Lide do Gaze. Angleži so vrgli Turke nazaj, ki so nato imeli svojo obrambno fronto pred Jeruzalemom. Strelnski jarki so bili še l. 1927. dobro vidni. Turki so bili popolnoma poraženi in angleški general Allenby je prišel 9. decembra 1917 zmagoslavno v Jeruzalem. Tako so zasedli Angleži Palestino, kakor so se v Siriji in posebej še v Damasku za stalno utaborili Francozi. Palestina in Sirija je bila nekak vojni plen angleške in francoske države, ki sta si vzeli in od Društva narodov dali potrditi »mandat« čez Palestino in Sirijo.

Lord Balfour je za Anglijo proglasil dne 2. novembra 1919 Palestino kot »nationale home« Judov. V »mandatu«, ki ga je dobila Anglija od Društva narodov, se v sionističnem zmislu priznava zgodovinska zveza Judov s Palestino in se zahteva, da skrbi Anglija za tako politiko in upravo, da se zagotovi ustanovitev judovske nacionalne domovine in pospeši priseljevanje Judov.

V ta namen sta si Anglija in Francija najprej razdelili interesno sfero na skoraj enako velika dela. Meja med angleško Palestino in francosko Sirijo je šla v začetku od Sredozemskega morja južno od Tira (Sura) po severni Galileji med vasicama Jarun in Kefr Birim proti Genezareškemu jezeru. Ta meja pa je odrezala precej večjih judovskih kolonij zapadno od Meromskega jezera od »judovske države«. Zato so silili Judje, naj se meja popravi. In res je odstopila Francija 24. vasic zapadno od Meromskega jezera angleški Palestini, tako da teče zdaj meja severno in vzhodno od Meromskega jezera do reke Jarmuka, kjer se začne Transjordanija kralja Abdallaha. Potem je na vzhodu meja seve Jordan, na jugu pa je meja v bližini potoka Ariša, ki je bil že od nekdanje meja med Palestino in Egiptom; Egipt torej sega preko sueškega prekopa in se k njemu računa tudi Sinajski polotok. Zdaj gre meja nekoliko severno od Ariša, tako da je ta s svojimi palmovimi gozdički ves egiptski. Mejo pa zaznamuje navaden drog, na katerem sem iz pušavskega ekspresnega vlaka lahko čital napis Frontier Egyptien-Palestine.

V tej angleški Palestini ima torej Anglija »mandat«. Angleški mandat ni v tem, da bi bila Palestina kolonija, v kateri bi Anglija delala po mili volji, tudi ji ni dežela izročena v upravo, da bi v njej delala mir in red, ampak Anglija ima nalogo, da s primerno politiko in upravo deželo sčasoma pripravi za samostojno državo, po Balfourovi izjavi v sionističnem zmislu judovske domovinske države, »national home« Judov.

Na čelu uprave je angleški vrhovni komisar, High Commissioner. Najprej je bil lord Herbert Samuel, Jud, ki si je privzel celo še judovsko ime Eliezer ben Menahem. Za svojo rezidenco si je izbral severno od Jeruzalema na višini Skopa stoječo palačo bolnišnice »Avgusta-Victoria«, ki jo je bil nemški cesar Viljem II. pozidal svoji cesarski ženi na čast. V poletju pa je bival v Safedu v severni Galileji. Za Samuelom je postal vrhovni komisar feldmaršal lord Plumer. V Jeruzalemu je dalje sedež nekakega okrajnega glavarstva, kateremu načeluje »lokalni guverner« Sir Ronald Storrs, ki ima svoje uradne prostore v katoliškem nemškem Pavlovem hospicu, ki ga je vzel v najem do 1. 1932. Kakor so nekdanj Rimljani strahovali Jude iz gradu Antonije, tako so naperjene cevi angleškega orožja z višine tega poslopja na »mesto miru«, v katerem županuje po milosti Anglije župan Ragheb Našašibi. Za mir v deželi pa skrbi angleško vojaštvo, ki ma velike vojašnice zlasti v mestecu Ramle pri Lidi, kjer je najvažnejše križišče železnic med Jafo in Jeruzalemom ter južno in severno Palestino. Angleži znajo to vojaštvo bolj neopaženo razdeliti po vseh važnejših točkah v deželi. Po mestih in večjih krajih pa se povsod vidi državna policija, ki so jo Angleži sestavili iz domačinov.

Turščina je popolnoma izginila iz dežele. Tudi vse prejšnje pošte tujih držav, kakor Avstrije, Nemčije itd. so odpravljene. Zdaj je samo ena palestinska pošta, ki kaže v napisih na znamkah značaj nove državne oblike; napis je namreč arabski, angleški in hebrejski. V teh treh jezikih so tudi imena ulic, železniških postaj, in v njih se izdajajo vsi uradni razglasi. Imena ulic so vzeta večinoma iz zgodovine, kakor Izaijeva, Zaharijeva, Amosova ulica. Tudi kralj Agripa, Flavij Jožef, celo križarji kakor Gotfrid Bouillonski, Tankred itd. so dobili svoje ulice. Najlepše prostore pa imenujejo po osvojitelju Jeruzalema, generalu Allenbyju.

V začetku je vse prebivalstvo Angleže pozdravljalo, Arabci seve bolj radi tega, ker so Angleži naredili konec turškemu režimu in konec strašni vojski, ki je divjala tam prav tako neusmiljeno kakor na drugih frontah. Najbolj so se razveselili Judje po celem svetu, ker se jim je zdaj zdelo izpolnjeno njihovo hrepenenje po Sionu. V novembru 1919 je Balfour proglasil Palestino za »national home« Judov in kmalu so prišli prvi judovski priseljenci iz Rusije, iz balt-skih držav, iz Poljske itd. V prvih dveh mesecih Samuelove vlade, ki so ga Judje smatrali za nekakega Mesijo, se je priselilo 2618 Judov. Naslednja leta izkazujejo sledeče številke judovskih priselencev: l. 1920. 7129, l. 1921. 8517, l. 1922. 9481, l. 1923. 9778,

l. 1924. 17.373, l. 1925. 36.017. Vsled takega prirastka Judov se je povečalo število judovskega prebivalstva v Jeruzalemu in v drugih mestih. V Hajfi je nastalo celo novo predmestje, pri Jafi pa je nastalo kar novo mesto Tel - Aviv z okrog 35.000 prebivalcev. V istem razmerju je porastlo število judovskih kolonij, nastale so cele nove vasice, n. pr. Balfouria pri nazareški železniški postaji Afule. Po dveh ljudskih štetjih, ki jih je izvršila angleško-palestinska uprava, je razmerje prebivalstva sledeče:

	Arabcev-musl.:	Judov:	Kristjanov:	Drugih:
Oktober 1922	590.000	83.794	73.000	9.474
September 1926	641.000	158.000	78.000	10.000
Prirastek v 4 letih	51.000	74.206	5.000	526

Ob koncu svetovne vojne je bilo kristjanov, t. j. katoličanov, pravoslavnikov, Grkov, Armencev, Sircev in evangeličanov več ko Judov. Judje so bili s kristjani vred neznatna manjšina sredi med kompaktno maso domačega prebivalstva Mohamedove vere. V sedmih letih so se Judje več ko podvojili. Kljub temu pa je število 158.000 Judov, ki so na umeten način prišli v Palestino, majhno proti 641.000 Arabcev. Vendar pa zahtevajo vsaj judovski časniki že neodvisno judovsko državo. Ko je postala Transjordanija neodvisna kraljevina Abdallahova, so zahtevali Judje nasproti enotni Arabiji samostojno judovsko Palestino z judovsko vlado, ki bi neodvisno od Anglije razpolagala s Palestino.

Naseljevanje Judov torej napreduje. Zdaj imajo že nad 100 naselbin. Te so na dvojen način organizirane. Pri nekaterih se opravlja vse delo na združni podlagi, v drugih naselbinah pa obdelujejo zemljo posamezni naseljenci zase kot mali kmetje, le nakup orodja, živali, semena, prodaja pridelkov se vrši skupno kot v zadrugah. Vse te naselbine podpirajo judovski fondi, ki se stekajo s celega sveta, kakor prihajajo s celega sveta tudi Judje v Palestino; v Hajfi n. pr. sem našel judovsko rodbino, ki je bila prej v Avstraliji. Ti fondi ustanavljajo in podpirajo tudi šole. Judje so se povzpeli celo do nekake univerze ali visoke šole na Oljski gori v Jeruzalemu, na kateri še dosedaj prevladujejo zgodovinsko-pravna predavanja.

Naseljevanje Judov pa ima tudi svoje težave. Sionisti sami pravijo, da Palestina ne more prenesti tolikega pritoka Judov. Vodja sionistov dr. Weizmann je radi tega v svojem govoru v Berlinu zahteval, da bi se jim odprla tudi Transjordanija. To bi šlo načelno težko, izvršljivo pa je tem težje, ker so tam življenske razmere še hujše kot v Palestini. Obljubljena dežela Judov namreč nima več svetopisemskega mleka in medu; ampak le s težkim delom, s pogozdovanjem, z napeljevanjem vodovodov, s polaganjem teras na strminah bi se dala rodovitnost dežele povečati in s primerno industrijo večje število ljudi zaposliti. Vse to pa ne gre tako lahko in tako hitro. Zato je nastal že večkrat v naseljevanju zastoj in so se pokazale gospodarske krize. Veliko Judov se zopet izseljuje in brezposelnost v judovskih kolonijah je velika. V Jeruzalemu in Hajfi je

bilo v zadnjem letu po 1000 brezposelnih, v Tell-Avivu po 3000. Ti brezposelni zahtevajo podpore od judovskih organizacij. Kar pa je posebno neugodno za priseljevanje Judov, je to, da judovski priseljeni delavci ne morejo konkurirati z domačimi arabskimi, ki delajo poceni, ker nimajo toliko življenjskih potreb kakor evropski Judje. Z ladjo Helouanom, s katero sem se vozil v orient, se je selil tudi judovski mlad mož iz Estonije, ki je tam dovršil kmetijsko šolo. Tudi ta je že v Evropi vedel, da more konkurirati s palestinskimi arabskimi delavci le s kvalificiranim delom. Dogaja se n. pr., da vlada, angleško-palestinska, da delati cesto ter plačuje judovskim delavcem ravno toliko kot arabskim. Judovski delavci pa potem zahtevajo, da jim judovski naseljevalni fondi izplačujejo doplačila do tiste mezde, ki jih njihove delavske organizacije zahtevajo. Stavke so vsled tega na dnevnem redu. V letih 1922.—1926. je bilo v Palestini 138 stavk, stavkalo je 5300 delavcev. V Tell-Avivu je bilo 89, v Hajfi 38, v Jeruzalemu 23 stavk; v l. 1924. jih je bilo največ, namreč 46. To seveda niso zdrave razmere. Koliko nesolidnosti in negotovosti je pri takem naseljevanju, se vidi iz tehle podatkov. V l. 1925. se je v Tell-Avivu ustanovilo 57 industrijskih podjetij, 20 pa se jih je zopet zaprlo. Od drugih podjetij se jih je 260 na novo odprlo in 138 zaprlo. Na vsakih 45 prebivalcev že pride ena trgovina in na 97 prebivalcev trgovina z živili.

Od zadnjega ljudskega štetja septembra 1926 se je vsled takih gospodarskih kriz priseljevanje Judov znatno skrčilo. Tudi izselilo se je veliko Judov. Poročila pravijo, da so bili meseci, ko je bilo število izseljencev enako številu priseljencev. Nezaupnost Judov v uspeh stalne kolonizacije se vidi tudi v tem, da si priseljeni Judje ne marajo pridobiti državlanske pravice v Palestini. L. 1922. je imelo okrog 5500 priseljenih Judov palestinsko državljansko pravico, konec marca 1927 pa je porastlo to število za komaj 2500 oseb, tako da je od priseljenih Judov še samo 8000 Palestinec. Sicer pa se itak priseljujejo ponajveč taki Judje, ki v drugih državah nimajo ugodne eksistence. Iz samega idealizma jih ne gre veliko, dasi se priseljenci, moške in žene, res genljivo solzijo ob svojem tempeljskem zidu, kjer objokujejo zaton nekdanje slave izvoljenega ljudstva.

O judovski kolonizaciji se mora reči, da je povzdignila produktivnost dežele. Krasne, naravnost vzorne so nekatere kolonije. Tu in tam človek naleti na kos Evrope v orientu. Ravno tako se je dvignila splošna kultura v Palestini. Gradijo se med večjimi kraji asfaltirane avtomobilske ceste, širijo se ozki kolovozi, da zdaj že drči avtomobil po vseh koncih in krajih. V mestih se gleda bolj na snago, mestni psi, ki so bili prej edini zdravstveni policisti, se odpravljajo in potiskajo v ozke meje kakega dvorišča. Z ustanavljanjem in evropeiziranjem šoi se širi ljudska izobrazba. Toda te splošne kulture ne moremo pisati na račun judovske kolonizacije. To kulturo širi zgledna angleška uprava, ki bi tudi brez priseljevanja Judov povzdignila blagostanje v Palestini, kakor je Anglija to storila v drugih svojih kolonijah.

Pred svetovno vojno in že prej v Palestini naseljeni Judje novih priseljencev niso kaj veselili, ker se jim zde boljševiškega duha v gospodarskem in verskem oziru. Zato se bojijo za svoje verske tradicije. Purimski praznik, ki ga pravoverni Judje obhajajo v spomin, da jih je Estera rešila po Amanu jim določene smrti, slave ti novodobni Judje kot evropski pust (purim-karneval). Dne 31. jan. 1926 so imeli Judje v Tell-Avivu prvo konkurenco ženske lepote v Palestini in je bila gospodična Cerikov izvoljena za »kraljico Estero« prihodnjega purim-karnevala. Tudi l. 1927. so pisali sionistični listi, da se je kljub veliki brezposelnosti obhajal v Tell-Avivu tri dni purim-karneval. Zato je razumljivo, da se je na sionističnem kongresu sklenilo, da se po celem svetu za kolonizacijo Palestine zbrane podpore naklanjajo le tistim Judom, ki se še trdno drže postav svojih očetov.

Druga vrsta prebivalcev v Palestini, ki imajo nekatere skupne zadeve, so kristjani, ki so vsled privilegijev Judov pri naseljevanju v deželi ostali kot najmanjša manjšina. Ko je general Allenby zasedel Jeruzalem, se je to v nekaterih krščanskih državah smatralo kot nekak nov križarski uspeh. V nekem smislu je to opravičeno. Saj so odšli Turki iz dežele, dasi so v njej seveda ostali arabski prebivalci mohamedanske vere, in kristjani v sveti deželi so dobili marsikatero ugodnosti, ki jih pod Turki niso mogli nikdar doseči. Mene je n. pr. najbolj prijetno iznenadila bazilika Kristusovega spremenjenja na gori Taboru. Tam je že Konstantinova mati sv. Helena dala sezidati baziliko v starem bizantinskem slogu. Ko je ta razpadla, so jo obnovili križarji. Pozneje je razpadla. Razvaline pa so ostale do najnovejšega časa. Katoličani bi radi na tem posvečenem prostoru pozidali svetišče, a niso mogli dobiti dovoljenja, Angleška uprava pa je kot samo ob sebi umevno dala to dovoljenje. Ameriški katoličani so dali denar, italijanski arhitekt Barluzzi je izdelal načrt in l. 1924. je bila zgotovljena prekrasna bazilika na podlagi temeljev stare bazilike iz 4. stoletja. V glavni ladji je nad velikim oltarjem spremenjenje Kristusovo, v levi stranski ladji je kapela preroka Elije, v desni pa Mojzesova. Iz glavne ladje se obenem vidi na glavni altar in na altar v kripti. Bil sem v njej krasnega nedeljskega popoldneva, ko me je bil očaral lep razgled na vse strani, na gorovje Gelboe, na Mali in Veliki Hermon, na Libanon, na Genezareško jezero, na esdrelonsko dolino, na Goro osmero blagrov, na Karmel. A razsvetljava v baziliki vsled solčnih žarkov in barv v notranjščini in čarobna simetrija dimenzij prevzame še skoraj bolj človeka, da se mu z lahkoto zazdi, da stoji Kristus zopet v preslavljeni luči med Mojzesom in Elijo, dočim bi sam najrajši napravil tam z apostolom Petrom šotore, ker je dobro tam biti. Prav tako se prenavlja cerkev Marijinega oznanjenja v Nazaretu. Tam je tudi komaj dokončana cerkev sv. Jožefa. Zdaj podirajo stari samostan frančiškanskih čuvarjev svetih krajev. Ko bo ta pozidan med cerkvijo sv. Jožefa in cerkvijo Marijinega oznanjenja, se bo podrla sedanja cerkev, ki so jo l. 1730. postavili v naglici prečno na razvalinah stare cerkve,

prvotno zidane tudi že v Konstantinovem času, v 4. stoletju. Na teh starih temeljih bo pozidal nemški frančiškan-arhitekt novo baziliko, ki bo menda največja cerkev v Palestini. Sploh zdaj katoličani v Palestini veliko zidajo. Kristusova cerkev v getzemanskem vrtu je že gotova, cerkev Srca Jezusovega se je pravkar pričela zidati ob znani cerkvi »Očenaša«, zopet na temeljih stare cerkve na Oljski gori, ki so se pred nekaj leti izkopali. Impozantni sta stavbi visoke šole kardinala Ferrarija in papeškega bibličnega zavoda na višini v jeruzalemskem predmestju, kjer imata lepo lego in razgled na mesto in okolico. Tako stavbeno gibanje je bilo pod turško vladno silno otežkočeno. Angleži pa so svobodoljubni in širokogrudni dovolj, da vidijo, da so take stvari Palestini le v prid. Pravoslavni kristjani še ne zidajo nič posebnega, ker so Grki vsled zadnjih vojn obubožali, boljševiški Rusi pa ne dajejo podpor za verske namene, dočim je prej Rusija dajala velike podpore za pravoslavje v Palestini. Pravoslavna cerkev ob Jakobovem studencu v Sihemu (Nablusu), ki so jo ponajveč z ruskim denarjem začeli pred svetovno vojno zidati, še zdaj kaže samo par metrov visok zid, kakor pred svetovno vojno. Sicer pa bi jo, če bi bila že gotova, menda poškodoval strašni potres 10. julija 1927. leta, ki je zrušil skoraj ves starinski Nablus. Še v drugem oziru se prijetno opaža vpliv angleške kulturnosti. V krasni stari Konstantinovi baziliki Kristusovega rojstva v Betlehemu so Grki l. 1842. iz neverjetno neestetičnih razlogov napravili med glavnimi ladjami in prečno ladjo neokusen zid, ki je spačil harmonijo in onemogočil pogled iz glavne ladje na glavni oltar in sploh v notranji del cerkve. Arheologi so angleškega komandanta o tem nesmislu poučili in v par urah so angleški vojaki l. 1920. ta zid podrli in ga le pri tleh še malo pustili kot pričo za zgodovino cerkve. V verskem oziru skušajo Angleži vsem veroizpovedim ustrezati. Do leta 1925. so še v nekem oziru dajali prvenstvo svoji anglikanski cerkvi. Tako so obhajali dan 11. novembra, ko se je sklenilo premirje, na ta način, da je jeruzalemski anglikanski škof vabil vse narodnosti in vse veroizpovedi k službi božji v anglikanski stolnici. Letos pa je vrhovni komisar Plumer prosil v svoji okrožnici, naj vsaka veroizpoved opravlja službo božjo v svoji cerkvi, in je tako rešil to vprašanje.

Katoličani in kristjani sploh pa niso z rešitvijo palestinskega vprašanja popolnoma zadovoljni. Katoličani so že toliko žrtvovali za svete kraje, pa so vendar zopet in zopet vse izgubili. Ko so bili uspehi križarskih vojsk definitivno uničeni, so ostali katoliški frančiškani v deželi, da so čuvali cerkve, samostane in gostišča za romarje pri božjem grobu v Jeruzalemu, pri cerkvi Kristusovega rojstva v Betlehemu, pri cerkvi Marijinega oznanjenja v Nazaretu in drugod. Ko so se pa Turki l. 1517. polastili svete dežele, so kmalu (l. 1534.) prišli grški pravoslavni duhovniki iz Carigrada. Od tega časa so se začeli prepiri za svetišča v Palestini. Turška vlada je frančiškanom večkrat priznala pravico do svetišč, ki so jih imeli v oblasti in lasti, toda Grki so znali najti pota in sredstva, da so se

polastili nekaterih svetišč celo ali vsaj deloma. Vsled teh prepиров so se dogodili celo uboji v palestinskih svetiščih. In še dandanes napravi name to najslabši vtis, da si v najsvetejših svetiščih stojijo nasproti razne krščanske veroizpovedi kakor »s puško pri nozi«. Ta rana je ostala tudi po angleškem mandatu odprta. Sicer zaupam v angleško upravo, da ne bo pustila v tem oziru nikakih nezakonitosti. Toda »mandat« je nekaj provizoričnega, za njim pride nekaka samostojnost. Kaka bo ta samostojnost, pa še nihče ne more vedeti. Ali bo res tu kdaj samostojna judovska država, kakor hočejo sionisti? Ali bo pa arabska država po načelu samoodločbe narodov? Nihče ne more reči. In kaj bo potem s krščanskimi cerkvami, samostani, hišami in posestvi, če se zgodi prvo ali drugo, more kdo še manj prorokovati. Zato bi bile te krščanske pravice bolj zavarovane, če bi se zajamčile na kak mednarodni način, ki bi bil uspešen pri vsaki eventualnosti.

Nekateri mislijo, da do samostojne judovske države ne bo prišlo, ker se naseljujejo vendarle bolj samo taki Judje, ki v drugih deželah ne morejo živeti. Teh Judov, ki bi našli v Palestini ugodnejše življenske razmere kakor v Evropi in Ameriki, pa ne bo toliko, da bi dobili večino nad domačim arabskim prebivalstvom. Dokler pa nimajo večine, bi mogla judovsko samostojnost vzdrževati le kaka oborožena velesila, kateri bi se Arabci ne mogli z uspehom upirati.

Drugi pa mislijo, da sploh ni bilo prav, da se je Judom obljubil ta »national home«. Pravijo in pišejo (n. pr. Romolo Tritoni), da imajo Judje skoraj v vseh evropskih in ameriških deželah popolno državljansko enakopravnost in versko svobodo; nekdanje omejitve so se že skoraj povsod odpravile. Judje niso le enakopravni, ampak imajo v nekaterih deželah po svojih podjetjih večji vpliv kakor avtohtono prebivalstvo. Ne bi bilo torej treba ustanavljati še posebne judovske države, ko »vladajo« itak v več državah. Tem manj pa sodi, pravijo, samostojna judovska država v Palestino, ki je po krščanskih svetiščih važna za vse krščanske države; taki manjšini ne gre tolik politični privilegij.

Jako previdno se je izrazil kardinal Gasparri o tem vprašanju v uradni noti, ki jo je poslal Društvu narodov 15. maja 1922. Rekel je, da »Vatikan nima nič proti temu, da imajo Judje v Palestini enake pravice kakor kristjani in mohamedanci, ne more pa pristati na to, da bi se jim koncediralo kako prednostno stališče in bi se na kak način kršile krščanskih veroizpovedi pravice, ki so se priznavale tudi od turškega gospostva«. Vsekako bi se pravice krščanskih svetišč bolje zavarovale pred mednarodnim forum, pri katerem bi bil zastopan tudi Vatikan.

Arabci, ki so v začetku Angleže pozdravljali in jim bojda tudi izdali zadnje turške postojanke pred Jeruzalemom, so z novimi razmerami čimdalje bolj nezadovoljni. Jedro arabskega mišljenja izražajo arabski časniki. Ko je n. pr. lani po slovesnih službah božjih dne 9. decembra (obletnica ko so l. 1917. prišli Angleži v Jeruzalem) poslal vrhovni komisar zahvalnice angleškemu kralju in angleškemu

generalu Allenbyju, so pisali ti listi, da lord Plumer pač lahko izraža svoja čuvstva in zahvalo sionistov, toda ne v imenu prebivalstva; to v resnici nima povoda, da bi se veselilo okupacije Palestine, ker se je s tem dnevom pričelo za Arabce novo suženjstvo. In Arabci zdaj res sovražijo Jude in Angleže, in to sovraštvo se prenaša sploh na Evropce in tujce, ki bi jih s prvim dnevom spodili iz Palestine, ko bi ne bilo angleškega vojaštva v deželi in angleškega vojnega brodovja ob obali. Evropejec je zdaj v Palestini vedno na slabem. Če ima brado, ga sovražijo kot Juda, če je obrit, ga črtijo kot Angleža. Za tujca vsled tega ni povsod v deželi varno. Dne 7. maja 1927 je bilo v Jeruzalemu slovesno blagoslovljeno angleško vojaško pokopališče. Allenby sam je bil navzoč, lord Plumer in visoki angleški uradniki, vsi konzuli, patriarhi in zastopniki raznih zavodov so bili pri popoldanskih spominskih govorih. Predpoldne že je blagoslovil pokopališče anglikanski škof Mc Innes. Tega škofa so napadli Arabci dan poprej, ko se je vozil v družbi dveh drugih avtomobilov iz Nablusa v Jeruzalem, 31 km severno od Jeruzalema, v vadiju, ki ima značilno ime vadi harramije, roparska dolina. Škofa in njegovo družbo so oropali, enega šoferja pa ubili. Ko smo bili v Egiptu, smo čitali to novico, ki nas ni pustila brez brige, ker smo 14 dni pozneje nameravali v avtomobilih prepotovati Palestino, kakor smo se v Siriji zanimali za Francozom nevarne Druze. V slučaju tega napada na angleškega škofa se sicer ne ve, ali je bil samo roparski ali obenem tudi političen, toda je značilen za varnost tujcev v deželi. Angleži so hudo kaznovali dve vasi, ki sta bili osumljeni, da so iz njiju bili napadalci, in nič ne dvomim, da bo vsled energičnih ukrepov varnost v deželi vedno boljša. Toda z drakoničnimi sredstvi se ne doseže ljubezen naroda. To se vidi pri vsaki priliki v Palestini. Pri večjih uradnih slovesnostih morajo Angleži rabiti oklopne ali vsaj zaprte avtomobile. Arabci izrabljajo razne vladne svečanosti za demonstracije proti Judom in Angležem. Če drugega ne morejo storiti, pa razobesijo ob uradnih slovesnostih, ki so v zvezi z okupacijo Palestine, črne zastave. Ko je bil o veliki noči l. 1921. kolonialni minister Churchill v Jeruzalemu, je prišla k njemu arabska deputacija s prošnjo, naj se ukine angleška izjava, da je Palestina judovski »national home«. Arabci so bili seve zavrnjeni. Tembolj pa gledajo zdaj na to, da ne dobe Judje še kakih večjih predprav. Na znamkah n. pr. je bilo poleg arabski in angleški tiskane besede »Palestina« v hebrejščini dodano besedi »Palestina« še »E. I.«, t. j. eres Israel — dežela izraelska. Arabci so se pritožili pri vrhovnem komisarju, češ, da je protipostavno dodana ta »dežela izraelska«, ker je postavno le, da se sme vse objavljati v arabščini, angleščini in hebrejščini; v arabščini in angleščini pa je samo »Palestina«, zato tudi v hebrejščini ne sme nič več biti. Svoje mišljenje o »Judovski državi« pa izražajo v zbadljivih verzih: »Falestin bila-dena — vajehud kilabena«, t. j. Palestina je naša dežela — Judje pa naši psi. Po pravici se namreč boje, da bi jih Judje sčasom, ko dobijo popolno oblast v roke, izrinili iz Palestine ali rabili kot

»sužnje«. Zato zahteva arabski program takojšnjo samostojnost arabske Palestine in njeno politično zvezo z drugimi arabskimi rodovi, s Transjordanijo, z Irakom (Mezopotamijo) in z veliko pravo Arabijo.

Po vsem tem tedaj politične razmere v Palestini niso sijajne še davno ne ustaljene. Anglija bi imela veliko lažje stališče, če Judom ne bi bila že vnaprej obljubila privilegiranega stališča, ampak bi bila pustila naravnemu razvoju prosto pot. Če bi bili kdaj Judje v deželi v večini, bi itak prišla samostojna država sama po sebi. Če pa Judje ne bodo marali v večjem številu tja, pa samostojno ne morejo obvladati kompaktne večine, ki se je vprav vsled privilegiranega stališča Judov začela zavedati nevarnosti, ki ji preti. Arabski nacionalizem, ki žanje uspehe v Arabiji, Egiptu, Transjordaniji in Iraku, se je s tem tudi v Palestini le okrepil. Kljub vsemu temu pa bo angleška uprava splošni kulturi v Palestini veliko dobrega storila, dasi bo sveta dežela vsled tega izgubila veliko svoje stare mičnosti izza davnih časov.

4. Francoska Sirija,

Francija v Siriji (La France en Syrie), kakor jo Francozi radi imenujejo, je zdaj dežela severno od prej označene palestinske meje. Ob Jarmuku gre južna meja preko kraja »Dera« v sirsko-arabsko puščavo in ima tu za južno sosedo Transjordanijo kralja Abdallaha. Na vzhodu je meja tudi puščava južno od Palmire do Evrata, kjer meji na Irak ali Mezopotanijo kralja Feissala. Zapadna meja je Sredozemsko morje. Na severu pa je spadala k francoskemu »mandatu« tudi Kilikija v Mali Aziji. Francoski general Gauraud je bil vrhovni komisar za Sirijo in Kilikijo. Radi te Kilikije pa je imela Francija hude neprestane boje s Turki. Zato se Kilikija Franciji ni zdela vredna večjih žrtev in je prepustila Turčiji to provinco, ki je tedaj severna sosedna francoske Sirije. Glavni znani mesti sta tu Beirut in Damask in glavno znano gorovje je Libanon in Antilibanon, ki obdajata Votlo Sirijo. Dalje pa še spada sem iz svetega pisma znana pokrajina Havran, kjer je bival oče Abraham na potu v sveto deželo. Tu so zdaj Francozom najbolj nevarni prebivalci Druzi, po katerih se havransko gorovje imenuje gebel ed Druz, v svetem pismu pa basansko gorovje.

Francozom je dobro došlo, da so se že l. 1860./61. potegnili za libanonske kristjane, ki se imenujejo kot kristjani in prebivalci Maroniti po sv. Maronu, svojem velikem zavetniku. V tem času so namreč začeli Druzi Maronite kruto preganjati. Ti Druzi so drugo libanonsko pleme, stari Sirci, pomešani z Arabci, mohamedanske vere z nekaterimi posebnostmi. Maroniti pa so že od nekdanj kristjani; nekaj časa so bili kot monoteleti ločeni od Rima, od leta 1445. pa so definitivno z Rimom združeni. Imajo starosirski obredni jezik, v litanijah nazivajo Marijo cedro libanonsko. Maroniti in Druzi so nekdanj mirno prebivali na Libanonu drug poleg drugega. V prejšnjem stoletju pa so verske in strankarske spletke povzročile

krvavo sovraštvo med njimi. Leta 1860. so začeli Druzi v zvezi s Turki iz Damaska neusmiljeno moriti libanonske Maronite in kristjane vobče. V Damasku samem so pomorili 6000 kristjanov in njihov mestni del zažgali. Po krščanskih cerkvah v Damasku nam kažejo napisi mučnikov sledove teh krvoločnosti. Francija je takrat sporazumno z drugimi zapadnimi državami poslala na Libanon 10.000 vojakov, ki so v kratkem naredili mir, pognali Turke iz Libanona in razpršili Druze, ki so se potem začeli izseljevati od južnega Libanona proti sedanjim bivališčem s središčem v Havranu. Na zahtevo zapadnih velesil je morala Turčija, ki ni znala ali mogla preprečiti teh pobojev, dovoliti, da je libanonsko ozemlje dobilo neko samoupravo, kateri je načeloval kristjan kot guverner. Francija pa je ostala nekaka varhinja Libanona. Tako je ostalo do konca svetovne vojne.

V svetovni vojni se je Francija v zvezi z Angleži bojevala v orientu zoper Turke in jim vzela nazadnje tudi Damask. Za libanonsko ozemlje, razširjeno do prej omenjenih mej pa je prevzela enak mandat, kakor ga ima Anglija za Palestino. Za glavno mesto si je izbrala Beirut, kjer rezidira francoski vrhovni komisar.

Ob prehodu oblasti iz turških rok v francoske so kristjani zopet veliko trpeli. Tokrat so se vzdignili zoper nje Metavili, fanatična mohamedanska sekta, ki živi na jugu Libanona in je veden strah krščanskih Maronitov. V severni Galileji so meseca maja 1919 Metavili pomorili več kristjanov in požgali dokaj hiš. Francoska kazenska ekspedicija je nato po prekem sodu ustrelila vsakega, ki se je udeležil tega napada na kristjane. Od tega časa imajo libanonski kristjani mir pred Metavili.

Najnevarnejši pa so postali Francozom Druzi. Koncem l. 1925. so se v Havranu vzdignili zoper Francoze in prizadejali francoskim vojaškim posadkam velike izgube, ki so bile med drugim tudi vzrok, da je bil odpoklican francoski vrhovni komisar general Sarrail. Druzi so vdrli tudi v Damask, kjer so se jim pridružili domači Arabci. General Sarrail je dal bombardirati dva mestna okraja, ki sta se pridružila vstašem. V teku l. 1926. je prišlo do miru. A še l. 1927. smo videli v vaseh med Jarmukom in Damaskom žične ovire in v Damasku porušene cele ulice. Napetost se še kaže pri vseh mogočih prilikah. Tako je meseca januarja 1927 obiskal sirski vrhovni komisar Ponsot palestinskega vrhovnega komisarja Plumerja v Jeruzalemu. Ostal je samo dva dni v Jeruzalemu in je obiskal med drugim tudi tempeljski prostor. Mohamedanci so ob priliki tega obiska vabili na tempeljski prostor k žalni svečanosti za padle žrtve v Damasku. Demonstracija ni sicer dosegla svojega namena, ker je sirski vrhovni komisar prej odšel, vendar kaže mišljenje muslimanov in njih solidarnost s sirskimi Druzi. Sovraštvo proti Francozom, tujcem in kristjanom bo tudi v francoski Siriji še dolgo tlelo.

V angleški Palestini je v glavnem trojno prebivalstvo: muslimi, judje in kristjani, Francija v Siriji pa ima le dvojno: muslime

in Libanonci s kristjani (tudi evropskimi ali armenskimi) sploh. Ugodno je za Francoze to, da imajo v kristjanih (libanonskih in drugih) odkritosrčne prijatelje, na katere se lahko naslanjajo. Muslime pa upajo pridobiti z mirnim kulturnim delom.

Francozi so v kulturnem oziru v Siriji že veliko storili. Največ zaslug imajo v tem oziru francoski jezuiti, ki imajo v Beirutu veliko cerkev, velik konvikt, gimnazijo, univerzo (z dobro medicinsko fakulteto), dragoceno knjižnico in dobro tiskarno, kjer se med drugim tiska dvakrat na dan izhajajoč, v arabščini pisan časnik. V Beirutu in Damasku, pa tudi v libanonskem ožjem ozemlju je mnogo katoliških zavodov, ki sprejemajo gojence brez ozira na vero. Že v osnovnih, zdaj državnih šolah, se uči tudi francoščina, tako da je francoski jezik precej udomačen.

Ta »višja« kultura ima tudi svoje senčne strani. S francoskim jezikom si pridobivajo Libanonci tudi drugo splošno znanje. S tem znanjem si žele tudi primerneža zaslužka. Njihove domače skromne razmere s pičlimi živlenskimi pogoji jim postajajo pretesne. Ker jim uboga domovina ne more nuditi boljšega kruha, se selijo v Ameriko, ali vsaj v Beirut ali Damask. L. 1926. se je iz Sirije, posebno iz Libanona, izselilo razmeroma ogromno število 11.000 ljudi. Tudi več libanonskih kristjanov je med izseljenci. Z druge strani pa se mora zopet poudariti razveseljivo dejstvo, da se ti izseljenci radi tudi vračajo iz Amerike. Na višini avtomobilske ceste na Libanonu sem videl celo vrsto vasic z novimi, lično zgrajenimi hišami. Na vprašanje, kako da je toliko novih hiš, so odgovorili domačini, da so to hišice Amerikancev, ki so se vrnili.

Svetovna vojna je torej tudi v Siriji povzročila važne spremembe. Leta 1913., sredi druge balkanske vojne, sem še gledal v Damasku turške vojake, ki so se vežbali, da bi šli na fronto proti Bolgarom. L. 1927. sem videl dolge vrste francoskih vojakov, temno-kožnih, ki so jih vodili belokožni elegantni francoski oficirji. Prijazni so ti častniki, če jih nagovoriš. Vidi se, da se jim zdi, da niso tako daleč od pariških bulevardov, če čujejo evropsko-francosko govorico. Ni lahka njihova naloga. Sredi ljudi, ki še dolgo ne bodo njihovi prijatelji, morajo stati noč in dan na straži, da njihova domovina lahko vrši tu kulturno delo, ki bo prej ali slej gotovo obrodilo obilnega sadu.

IZ FILOZOFIJE.

Srečne razmere so omogočile prof. dr. St. Zimmermannu, da je mogel izdati svojo Splošno noetiko že v drugi, zelo pomnoženi izdaji.¹ Ko je imela prva izdaja 326 str., jih ima druga izdaja 446, a ker je

¹ Opća noetika. Teorija spoznaje i kritika njezine vrijednosti. Napisao dr. St. Zimmermann, sveučil. prof. — 2. izdanje, Državna štamparija. Beograd 1926. Kakor pravi v predgovoru (XV) »ovo je državno izdanje štampano odlukom g. Ministra Prosvjete Stjepana Radića«.

Z. v »Dodatku« ponatisnil še šest razprav od drugod, je narasla knjiga v mogočno delo 580 strani.

Sistematično je ostalo delo osnovno, kakršno je bilo v prvi izdaji. (Prim. o tem BV I, 1920/21, 44—58). Po uvodnih noetičnih vprašanjih razpravlja najprej o objektivizmu, potem o problemu objektivne realnosti. A mnogo je predelanega, posamezna poglavja so radi boljše logične zveze prestavljena, analiza je poglobljena, literatura dopolnjena. Posebna vrlina tega dela se mi zdi, da tako pazno loči psihološki in logični vidik. Najboljše je pa obdelan Kantov sistem. Neka slabost se kaže še vedno pri prehodu od objektivizma k realizmu (dasi se tu Z. že odvrča od Mercierja). A to je po mojem prepričanju notranja slabost metode same, ki je torej ni mogoče premagati, ne da bi se metoda izpremenila. Z. je ponatisnil v Dodatku tudi kritiko, ki jo je svoj čas objavil v BS o moji metodi. Prav bi bilo, če bi se bil ozrl tudi na moj odgovor v BV (II, 1924, str. 186—190), kjer se mi zdi, da sem z vso jasnostjo in točnostjo opredelil svoje znanstveno prepričanje o tej reči. Naj mi bo dovoljeno, da navedem tu še izrek odličnega nemškega katoliškega miselca: »Uns will scheinen — pravi B. Jansen S. J. v članku Platon u. Aristoteles: Was heißt philosophieren? (Stimmen der Zeit 1923, B. 106, S. 22) — daß jede kritische Prüfung nur einen archimedischen Punkt braucht, das Selbstbewußtsein mit seinen Gegebenheiten und daß sie sich von da mit Augustin und Descartes (podčrtal jaz) ihren Weg in die metaphysische, physische und logische Welt zu bahnen hat.« Če povzamemo sodbo, je sklep ta, da je Zimmermannovo delo zares tehtno in v čast hrvatski filozofski znanosti. Naj o tej priliki še omenim, da je Z. podal referat o svoji noetični metodi na I. internacionalnem tomističnem kongresu v Rimu (De problematum noeticorum positione et solutione; referat je natisnjen v Dodatku) in na V. internacionalnem filozofskem kongresu v Neaplju (Schema sistematico del problema del conoscere scientifico con riguardo all'ideologia Tomistica e Kantiana; ta referat žal v tem delu ni ponatisnjen).

Iz Instituta za skolastično filozofijo v Innsbrucku je izšel nov zvezek (I, 6) o svobodni volji.²

Glavni moderni ugovor proti dokazu svobodne volje iz zavesti je, da svobodnost sploh ne spada v zavest, češ zavestni so le deji, akti, a akti so kot takšni že nujno določeni. S potanko analizo tega ugovora predvsem ima opravka to delce. Skrbno pripravljeni in dobro obrazloženi izsledek vse razprave je, da predmet zavesti niso samo deji, temveč tudi subjekt, ki se v dejih javlja (zavedam se, da jaz hočem), a svoboda da ni niti svojstvenost samega hotenja, niti samega subjekta jaz, temveč vprav hotečega subjekta. Zavedam se namreč, da sem sicer pod vplivom motivov, a da le-ti časih niso determinativni, temveč da njih motivno moč sam iz sebe dopolnim in se tako zavestno svobodno odločim.

² Menschliches Freiheitsbewußtsein. Von dr. Franz Katzinger S. J. Innsbruck 1926. Verl. Felizian Rauch. Str. 91.

Znani krščanski sociolog Schilling je povzel sedaj v posebni knjigi, kar je dožgal v svojih specialnih delih in razpravah (prim. dela: *Reichtum und Eigentum in der altkirchlichen Literatur*, 1908; *Die Staats- und Soziallehre des hl. Augustinus*, 1910; *Naturrecht und Staat nach der Lehre der alten Kirche*, 1914; *Das Völkerrecht nach Thomas von Aquin*, 1919; *Der kirchliche Eigentumsbegriff*, 1920).³ Posebnost in posebna zasluga tega dela je pa, da se ozira Sch. v njem neprestano na Troeltscha. Ernst Troeltsch si je pridobil z učenju in duhovito pisanim delom »Die Soziallehren der christlichen Kirchen und Gruppen (1912, 1919) za zgodovino krščansko-socialnih idej neko samovladarsko avtoriteto, ki se ji klanjajo široki učenjaški krogi. Njegove misli prodirajo kot »znanstveni« rezultati tudi že v popularna dela. Sch. dokazuje, da je redkokdaj v kakem delu nakopičenih toliko zmot in zmotnih zaključkov kakor v Troeltschevem delu v poglavjih o patrističnih socialnih naukih. Vzrok je ta, da Troeltsch ni sam proučil patristične literature, ampak je zajemal iz drugotnih virov, zlasti iz Overbecka (*Studien zur Geschichte der alten Kirche*, 1875), kot duhovit pisatelj pa izkuša protislovja, ki so se mu tako pokazala, strniti v izmišljeno teorijo. Bolj znanstveno in zanesljivo je Troeltschevo delo glede tomističnih socialnih naukov, dasi je tudi tu preveč odvisen od Maurenbrecherja (Thomas v. Aquino's *Stellung zum Wirtschaftsleben seiner Zeit*, 1898). Kdor je torej pri svojem študiju prišel pod Troeltschev vpliv, ta naj marljivo proučuje to delo, da bo razložil resnico in zmoto v svojih nazorih. (Sch. zlasti dokazuje, da med patrističnimi in tomističnimi socialnimi nauki nikakor ni tistega nasprotja, kakor ga je zarisal Troeltsch, temveč da pomeni tomistični nauk le razvoj tega, kar je bilo v patristiki še nerazvito. Poseben vir Troeltschevih zmot je v patristiki predvsem ta, da ne loči »sveta« v dvojnem patrističnem zmišlu, v grešnem in nevtralnem.) Drugi bodo pa rajši segali po drugih Schillingovih delih, ker to vedno razgovorjanje s Troeltschem vendarle moti.

Založba Kurt Stenger (Erfurt) je začela izdajati zbirko filozofskih spisov »Weisheit und Tat«. Za geslo tej zbirki je izrek Fichtejev o zvanju učenjaka: Če naj ima veda kako vrednost, ne sme biti samo ponavljanje tega, kar je že neodvisno od nje in bolje v objektivnosti sami, ampak mora biti dejavna veda. Le z dejavno vedo je vedež življenska gonilna sila in nadaljevavec stvarjenja. Nekako za uvod je napisal H. Pichler knjižico s prav tem naslovom⁴, ki v njej razpravlja o razmerju modrosti in dejanja. Zaključek se glasi: Modrost je notranje dejanje; je pa ali modra modrost ali boreča se, asketična modrost. Vnanje dejanje se prav tako loči v dejanje, ki ga prešinja modrost, in v boreče se dejanje. Pod vidikom modrosti in dejanja se ločijo ljudje v takšne, ki predvsem veselo hrepene v

³ Schilling O., *Die christlichen Soziallehren*. 1926. Oratoriums-Verlag. Köln-München-Wien. Str. 189.

⁴ *Weisheit und Tat*. Von Hans Pichler, Professor in Greifswald. Erfurt. Verlag Kurt Stenger 1923. Str. 43.

višine, in v takšne, ki predvsem kar je nizkotno in nizkotna nagnjenja izzivajo na boj. Potem stoje na eni strani ljudje, ki iščejo iz plemenitega nagnjenja v sebi in svetu tega, kar je dragoceno, in skušajo to ustvariti: apolinično = ozarjeno notranje ali vnanje delo = odsvit evdajmonije. Na drugi strani stoje ljudje, ki predvsem iščejo in izzivajo na boj to, kar je v njih in na svetu protivrednotnega: dionizijsko = resno delo asketov in vse resno vnanje borbena delo = dajmonistično. V evdajmoničnem, apoliničnem je predvsem statika, v dajmoničnem, dionizijskem dinamika. Popolnega ravnovesja med njima na svetu ni. V favstovski, dionizijski borbi je hrepenenje po miru, a v miru brez borbe človek omlahne.

Drugi doslej izišli zvezki te zbirke so: D. Mahnke, Leibniz und Goethe. Die Harmonie ihrer Weltansichten; A. Hoffmann, Wesen, Aufgabe, Sprache der deutschen Philosophie in ihrem Verhältnis zueinander; H. Schwarz, Auf Wegen der Mystik; J. Volkelt, Kant als Philosoph des Unbedingten; A. Hoffmann, Psychosophie, Wesen und Bedeutung der verstehenden Seelenkunde; F. Weinhandl, Meister Eckehart im Quellpunkt seiner Lehre.

Ista založba je izdala tudi spominsko knjigo v dveh delih o W. Wundtu.⁵

Wundt († 1920) je za Leibnizom pač največji »polyhistor« novega veka. Študiral je medicino, bil potem profesor fiziologije, prešel kot samouk k filozofiji, zasnoval v Lipskem prvi institut za eksperimentalno psihologijo in spisal veliko fiziološko psihologijo, prešel od tod k študiju logike, etike in končno metafizike, ki je z njo završil svoj sistem, a se lotil na stara leta še socialne psihologije in napisal mogočno delo v 10 knjigah »Völkerpsychologie«. Ob tako velikanski zapuščini je seveda za znanstvenike mnogo posla, da vse pregledajo, precenijo in presodijo, kaj je zares njegovega, a kaj je prejel, kaj je menljivega, a kaj je trajnega, kaj je človeštvu za vedno dal.

V tej spominski knjigi razpravljajo razni znanstveniki o raznih posebnostih Wundtovega dela in mišljenja (tako n. pr. Fr. Sander o tako zvani »stvariteljni sintezi«, W. Nef o njegovi aktualitetni teoriji, Fr. Kiesow o njegovi teoriji o psihičnih elementih, A. Kirschmann o njegovem razmerju do relativitete, Fr. Lipsius do mehanične razlage prirode, O. Klemm o zgodovini njegovega psihološkega instituta, H. Volkelt o njegovem prehodu k socialni psihologiji, W. Schmied-Kowarzik o stališču in nalogi njegove »Völkerpsychologie«). Vse razprave so pisane stvarno in ločijo kritično, kaj je trdno, a kaj le dvomljive vrednosti ali celo s sistemom v protislovju. Še najmanj zadovoljiva je razprava o Wundtovi aktualitetni teoriji, kjer ni niti opombe ob njegovem temeljnem sofizmu, da iz miselne obdelave mišljenja dobimo pojem substance, ne pa iz pojma substance mišljenja in da je torej ontologično prvo ne dejavna substanca, ampak substanco ustvarjajoča dejavnost (kjer se miselna prioriteta kratko-

⁵ Wilhelm Wundt. Eine Würdigung. In zwei Teilen hgg. v. Arthur Hoffmann — Erfurt. 2. Aufl. Erfurt 1924. Verl. Kurt Stenger.

malo zamenja z ontološko!). Na splošno bosta pa najbolj zanimali razpravi o stališču Wundtove filozofije v 19. st. (P. Petersen) in o Wundtu kot nemškem miselcu (F. Krueger). Prva razkazuje razne duševne »sile« 19. st. (zlasti kantovstvo na eni strani, pozitivne znanosti na drugi), ki se je moral Wundt nasproti njim uravnati, druga pa razkazuje »nemške poteze« v Wundtu. Takšne poteze se zde Kruegerju zlasti te: voluntarizem nasproti romanskemu intelektualizmu, idealizem nasproti zapadnemu individualizmu. Vprašanje pa je, ali je nemški filozofski idealizem res že tudi etični idealizem, kakor navadno umevamo to besedo!

Dobro došla bo iz prvih virov zajeta zgodovina kitajske filozofije⁶. Prvi del je že izšel in obsega prvo dobo do l. 206. pr. Kr. Drugi del bo obsegal drugo dobo do našega časa.

Zenker nam odkriva z veliko ljubeznijo kitajski svet. Filozofija je predvsem življenska modrost. Takšna je tudi kitajska. Že v davniini je začela snovati na religiozno metafizično podlago praktična vodila. Kitajska filozofija kaže človeštvu pot (tao) k usovršenju. Popoln je pa človek, če se svobodno ravna po zakonih narave. V tem je krepost, a to je tudi dolžnost. Obrnila se je pa tudi kitajska filozofija že v prvih dveh velikih predstavnikih v dvojno smer. Lao-tse (častitljivi učitelj) se je obrnil na znotraj, iskal je usovršenja v notranjem očiščenju in mističnem združenju s ta-om, ki mu ni le pot, temveč tudi cilj. Khung-tse (ali Khung-fu-tse, častitljivi učitelj Khungh, iz tega lat. Konfucius) se je obrnil na ven, z vnanjo kulturo, z izomiko je hotel oplemeniti srca in s plemenitimi ljudmi izvršiti socialni prerod. Khung-tse je poosebil v sebi kitajstvo, a po sebi tudi prestvaril kitajski narod. Zanimivo pa je, da je bil Laotsejev učenec Čuangtse že pravi amoralen epikurejec, Jangčü pa že hedonist in nihilist. Khungtsejev učenec Mengtse je pa zasnoval že moderno socialno filozofijo, bil je demokrat, ki je oznanjal načelo: vladarji so radi ljudstva, ne ljudstvo radi vladarjev. A drugi njegov učenec Hsün-tse je prijadral prav nasprotno v avtokratizem.

Kakor na zapadu so imeli tudi na Kitajskem filozofi nominalistične boje (celo šolo besednikov, ming-kia), a bili so med njimi tudi pravi sofisti s prav takšnimi paradoksijami, kakor so jih ljubili grški sofisti. Le enega pri njih ni bilo, čiste sistematike. Njih filozofija je bolj filozofija modrih izrekov.

Žal, da je okrog l. 230. absolutistični in centralistični vladar Shi-suang-ti večino te književnosti požgal in so jo morali pozneje iz spomina obnoviti.

Zenkerjevo delo je vsekako važen donesek za zgodovino filozofije. Jako zanimive so njegove primere z zapadnimi filozofi. Zlasti za Kantove sloveče antinomije je odkril Zenker v kitajski filozofiji skoraj dobesedno paralelo.

A. U.

⁶ Geschichte der chinesischen Philosophie. Von E. V. Zenker. I. B.: Das klassische Zeitalter. Reichenberg 1926. Verl. Gebrüder Stiepel. Str. 346.

SLOVSTVO.

Slovenski biografski leksikon. Uredil Iz. Cankar s sodelovanjem Jože Glonarja, Franca Kidriča in Janka Šlebingerja. 2. zv. Erberg — Hinterlechner. Ljubljana 1926. Zadružna gospodarska banka.

Okvir, ki smo ga pri prvem zvezku označili za merodajnega pri tem delu (gl. čas XX, str. 88—90), je v celem obsegu obdržen tudi pri drugem zvezku. Iste prednosti in iste pomanjkljivosti, ali če hočete iste nedoslednosti so tudi tu. Poleg strogo leksikalnih sestavkov, ki prevladujejo, zopet cele obsežne razprave, ki jih piše prof. Kidrič; priznamo pa, da nam jih ni žal, ampak jih celo pozdravljamo, ker so njih izsledki predragoceni, da bi jih mogli odkloniti. Izmed pomembnejših člankov tega zvezka opozarjamo posebno na Erberga Jožefa Kalasanca, Erjavca Franca, Finžgarja Fr., Frischlina, rodbino Gall, P. P. Glavarja, S. Gregorčiča, I. Groharja, rodbino Herberstein in Herbersteina Karla Janeza. Po temeljitosti svojih sestavkov se odlikuje uredniški odbor, ki mu enakovredno stojita ob strani Fr. Grafennauer in A. Pirjevec. Teh šest ljudi tvori s svojimi spisi ogródje leksikona in mu v vsakem oziru daje njegov lastni ton.

V Kidričevem članku o J. K. Erbergu sem opazil nedoslednost, ki je mogoče le posledica tiskovne napake, a nam daje priliko, da načnemo neko pereče principiélno vprašanje. Na str. 164 namreč se omenja slikar Bergant v obliki Vergant, precej na to se omenja Metzinger, Potočnik in kmalu na to Thalnitscher in Hren. Poraja se nam namreč problem, kako pisati imena naših zgodovinskih osebnosti, ki so očividno slovenska, a so nam sporočena v nemški transkripciji: ali naj jih v današnjih spisih pišemo s sporočeno nam nemško transkripcijo, ki večinoma nezadostno in pokvarjeno ponavlja slovenske glasove, ali naj se enkrat za vselej odločimo za nedvomno slovensko obliko, ki se skriva za tujo pisno obliko. Zagovarjati se nazadnje da eno in drugo, a eno in drugo bi bilo treba dosledno izvajati. Nedosledno pa je istočasno rabiti obliki Thalnitscher in Hren. Vse nemške transkripcije so narejene po stalnem, čisto določnem sistemu, in ko je pisec nemških matrik slišal n. pr. ime Bobič, je z isto sigurnostjo napisal Wobitsch, kakor mi danes to zapišemo s svojim pismom. Nobenega dvoma torej ni, katerim slovenskim glasovom odgovarjajo gotovi nemški znaki. Zato je že nedosledno, če ne bi čitali Wobitscha za Bobiča, Werniga za Bernika, Werganta za Berganta, zato se s transkripcijo Vergant ne moremo zadovoljiti. Kot Slovenci smo sami sebi krivični, če čitamo Thalnitscherja za Talničerja mesto za Dolničarja, Chröna za Kröna mesto Hrena, in prav tako, kakor smo se že navadili pisati Hren in Potočnik, se mi zdi edino pravilno, da pišemo Dolničar in Bergant. Nekoliko drugačen je slučaj z Mencingerjem — Metzingerjem, posebno odkar kljub domnevni ugotovitvi njegovega rojstnega datuma in kraja po V. Steski obstoja dvom o njegovem do-

mačem poreklu, kajti če se to ime izvaja od Metza v Lotaringiji in če Vurnikovo odkritje podpisa s pristavkom Lotaringus ne temelji na napačnem čitanju, nimamo nobene pravice podtekniti za njegovo ime bohinjsko obliko Mencinger. Predlagam torej, da se pri vseh nedvomno slovenskih imenih odločimo za slovensko pisavo, kvečemu če v znanstvenih spisih dodajamo v oklepaju historično transkripcijo. Pri nemških imenih se bomo pa ravnali po istih načelih kakor splošno pri pisavi tujih imen, samo da bomo pridržali historično obliko mesto modernizirane.

Frst.

Dr. J. Šimrak, De relationibus Slavorum Meridionalium cum S. Romana Sede Apostolica saec. XVII. et XVIII. Vol. I. (Hrvatska Bogoslovna Akademija, sv. VII.) Zagreb 1926.

Zagrebški vseučiliški profesor in znani raziskovalec cerkvenih razmer na hrvatsko ozemlje doseljenih Uskokov, dr. Iv. Šimrak, podaja na podlagi gradiva, ki ga je nabral v arhivih Vatikana, kongregacije de propaganda fide in nadškofije v Zagrebu, pregled stremljenj, da se na hrvatsko-slavonski vojni granici doseljeni pravoslavci združijo z rimsko cerkvijo, odnosno da se vsaj pounijati. Zbrani material je avtor le deloma v uvodnih razmotrivanjih k vsakemu poglavju skušal sintetično obdelati, v glavnem pa pusti, da govori sirovo gradivo, ki ga priobčuje v doslovnih prepisih z vso za historika brezpomembno stilistično navlako. Ta slednji način izrabe zgodovinskega gradiva se zdi, da je pri Hrvatih silno priljubljen, goji ga predvsem tudi zagrebška akademija; naravno pa, da je tudi zelo drag, ker je pač le neka potrata gmotnih sredstev, ki se morajo pri tem često trošiti za zgolj pisno zgovornost prejšnjih stoletij.

Kjer pa delo ni le listinski zbornik, nas ne zanima samo dokument, marveč bi bili radi informirani tudi o neposrednem povodu, kako in zakaj je n. pr. nastala v posameznih krajih dispozicija za unijo in kako dolgo je trajala, ker sicer ima študija vrednost bolj za strokovnjaka-specialista in izgubi mik za povprečnega izobraženca. Zato bi recimo bilo potrebno, da bi nam pisec pojasnil, kako je z avtenticiteto poročila ljubljanskega škofa »Janeza« o Uskokih iz l. 1625.; suha konstatacija, da je v tem letu vladikoval Tomaž Hren, ni nikakor zadovoljiva razjasnitev. Enako bi bilo treba pojasniti, kako da kurija piše o Gabr. Predojeviću še septembra 1645, ko je bil že mrtev in je že januarja pri njej govor o novem vladiki Vasiliju Predojeviću. Želeli bi tudi izčrpnega pojasnila, zakaj se je vojna uprava vedno zavzemala za privilegirano stališče uskoških Vlahov (cena mejna obramba, vojaška organizacija, neposredna podrejenost in možnost hitrega vplivanja po vojaških zapovednikih i. sl.); v tem oziru je zanimiva Šimrakova ugotovitev, da je l. 1633. mesto po katoliških krogih predlaganega uniata Rusina p. Nicefora bil imenovan za koadjutorja 80letnemu Sim. Vratanji nezanesljivi Maksim Predojević, in to pod vplivom vojaškega poveljnika Schwarzenberga. Uskoki so to dobro čutili in so se izmikali plačevanju davkov hrvatskim cerkvenim in svetnim velikašem z izgovorom, da bi se sicer znali

zameriti nadvojvodi; tudi v tem je iskati vzroka, da zagrebški škofje niso hoteli priznati samostojnosti uskoške škofije in bili tako največja ovira za unijo, kar je pravilno poudaril dr. Šimrak.

V zadevi unije je poslal l. 1626. tudi škof Hren svoje poročilo (*unsern Bericht und rätliches Gutachten...*; gl. moje »Uskoške seobe«, str. 210, op. 288), ki se je pri njem zgledal in se ž njim posvetoval tudi Metod Terlecki, čigar misijonsko pot je povzročil ruski metropolit Velamin Rutski (Šimrak, str. 55 sl.); tudi dve desetletji kasneje je bil poslan v srbske kraje v isti zadevi uniat Belorus Pavlin Demski. Bilo bi silno zanimivo zvedeti, kaj je dosegel s svojima pomagačema, kaludjerom Teodorjem in Absalomom. — Šimrakova ugotovitev, da je bil l. 1628. fr. Alb. Rendić (ki so mu bili zato priznani dohodki kočevske fare) dodeljen VratANJI kot koadjutor cum jure successionis, nam sedaj dobro razloži pri Fermendzinu (*Acta Bosnae eccl.*) navedeni privileg, da je smel vršiti tudi vsa pontificalia officia.

Na str. 51 omenjeni principe d'Ecclemburg bo gotovo knez Eggenberg; prvi uskoški glavar žumberski pa ni bil Jernej Rauber, temveč Raunacher (gl. Uskočke seobe, str. 36). — Iz podanega gradiva odpade marsikaj tudi na našo domačo lokalno zgodovino. Tako izvemo n. pr. o luteranskem kočevskem župniku Lenartu Caglint-u, ki je o. l. 1600. ušel oz. bil prežnan, ter o viniškem župniku Iv. Trdslaviću, ki je l. 1640. misijonaril med žumberskimi Uskoki. Jos. Mal.

Dr. Aleš Ušeničnik: **Socialno vprašanje.** Osnovni nauki v vprašanjih in odgovorih. Orlovska knjižnica zv. 15. Izdala Orlovska podzveza v Ljubljani. 1925. 8°, 120 str.

Knjižica, po želji avtorjevi nekaj kompandij o socialnem vprašanju, obsega uvod in pet poglavij: 1. Socialno vprašanje pred Kristusom. 2. Krščanstvo in socialno vprašanje. 3. Socialno vprašanje v naši dobi. Doba gospodarskega liberalizma. 4. Materialistični socializem. 5. Krščanski socializem. — Vsebina: Socialno vprašanje, t. j. vprašanje, kako urediti človeško družbo, da bi bilo ljudem dobro, ali, kako odpraviti socialno zlo, zadeva vse stanovne. Socialno vprašanje je obstojalo vedno na svetu, ker je bila vedno socialna beda. V dobi pred Kristusom se socialna beda kaže zlasti: v samosilju vladarjev, ki se niso zavedali, da je vsa oblast od Boga, v brezpravnosti ljudstva, posebno podjarmljenih narodov, v skoro brezpravnem položaju žen in otrok, v suženjstvu večine ljudi ter v splošni delamrznosti; pri Rimljanih posebej so povzročala socialno bedo velika posestva in oduševstvo. Rešitelj iz te bede je bil Jezus Kristus. Dasi prvi namen Kristusovega prihoda ni bil reševanje socialnega vprašanja, temveč reševanje duš, vendar je Kristusov nauk bogat vir tudi za časno življenje, individualno in socialno. Socialni evangelij krščanstva pri naša veliko tolažbo bednim, učeč izvor, pomen in vrednost bede ter pravilno ocenitev bogastva in uboštva; osvoboja iz poganskih socialnih zmot o oblasti, človeški osebnosti, telesnem delu, lastnini,

mezdi, oderuštvo, dobičkarstvu ter obrestovanju; uči kreposti, ki ustvarjajo najboljše pogoje za srečno človeško družbo: pravičnost, zmernost in predvsem ljubezen, kreposti, ki so se tudi dejansko izkazale v prvi krščanski družbi in v velikem srednjem veku (zavodi krščanske ljubezni za uboge, hiravce, bolne, sirote, potnike, organizacije za delovne stanove, zakoni zoper oderuštvo in goljufijo). V novi dobi je kljub krščanstvu socialno vprašanje izbruhnilo z novo silo in v novi obliki. Vzroki so gospodarski in нравni. Gospodarski vzroki (odkritje Amerike, nove iznajdbe, splošna raba denarja) so povzročili v gospodarstvu preobrat, ki sam po sebi ni nič slabega, nasprotno pomeni velik napredek. Da je izbruhnilo socialno vprašanje, so zakrivili šele нравni vzroki, ki so predvsem: pohlep, novo poganstvo, individualizem in liberalizem. Pohlep je gnal človeka, da bi si čim več pridobil; novo poganstvo, ki je obrnilo človeškega duha zgolj na časne in svetne reči, je ta pohlep le še okrepilo; individualizem in liberalizem pa je oznanjujoč svobodo in samolastnost individua brez socialnih vezi in dolžnosti oprostil ta pohlep vseh vezi, t. j. vseh ozirov na Boga in božje zapovedi, na bližnjega in družbo. Tako se je pohlep razdivjal v sebičen, brezobziren gon za bogastvom, ki je razbrzdal tudi vse gospodarstvo: glede na nove svetovne trge je zahteval popolno gospodarsko svobodo, glede na stroje je začel zenačevati delavce s stroji, glede na denar je zavrgel cerkveno prepoved oderuštva in uvedel splošno gospodarsko načelo, da je denar kapital, ki mora nesti, — rodil se je — kapitalizem. Dobo kapitalizma označuje: velika industrija, gospodarska svoboda in splošno obrestovanje. Namen vsega gospodarstva je profit. Zato je bistvo kapitalizma prav za prav oderuštvo (objektivno, dasi povečini ne subjektivno). Kapitalizem v brezobzirnem konkurenčnem boju gospodarsko ubija slabotnejše obrtnike; delavcem vsled medsebojne konkurence znižuje plače; kmetom jemlje delovne sile in s pretirano svobodo razbija kmetske domove; v živo zadeva ravno tako druge stanove (uradniško, žensko, mladinsko vprašanje); tudi javno življenje razdeva (spekulacija, korupcija); svetovna vojna je bila v veliki meri delo svetovnega kapitalizma. Dandanes je socialno vprašanje v prvi vrsti vprašanje, kako rešiti delovne stanove oderuštva kapitalizma in zagotoviti delu njegov zaslužek. Pomoč obeta zlasti materialistični socializem in krščanski socializem. Socializem je na splošno vsak nauk in vsak poizkus, ki hoče nasproti liberalizmu in individualizmu s socialnimi uredbami izboljšati družabne gospodarske razmere, zlasti bedni položaj delovnih stanov. Materialistični socializem ali marksizem uči: Vsa zgodovina je zgodovina bojev med izkoriščevalci in izkoriščanci, med razredom kapitalistične buržuazije in razredom proletarskega delavstva. V teh bojih bo zmagal končno proletarijat, ker kapitalizem s razbrzdano konkurenco sam sebi izpodmika tla. A če hoče proletarijat, da bo bodočnost njegova, se mora združiti in vzeti v svoje roke vse proizvodnje. Ko bo proletarijat zmagal, bo njegova naloga zlasti: odprava zemljiške lastnine in lastnine vseh proizvodnih sredstev,

podržavljenje vsega proizvodjanja in prometa, uvedba prisilnega dela. Verski, нравni in pravni nazori ne smejo proletariatu pri tem razvoju delati prav nobenih težav, ker so vse te reči le izmišljenine. Marksizem je kmalu prodrl in se razvil med delavstvom: internacionala 1864, socialno-demokratska delavska stranka 1869, gothski program 1875, erfurtski program 1891, druga internacionala 1889, moskovska tretja internacionala 1919, Adlerjeva poltretja internacionala 1921. Po vojski so se socialisti razdelili v komuniste in socialne demokrate; ločijo se sicer po sredstvih in po taktiki (revolucija-evolucija), vendar imajo oboji isti cilj, obojim je skupen materializem ter sovražnost do vere in cerkve, zlasti katoliške. Da se širi socializem, za to je glavni vzrok beda; da pa se širi materialistični socializem, so krive predvsem nesrečne časovne razmere (brezverski liberalizem, bivša veleposestva cerkve, judovski voditelji socialistov). Končnega uspeha pa materialistični socializem ne more imeti vprav radi svojega materializma, ki ne pozna pravičnosti in ljubezni, ampak sovraštvo in boj, in zato ne, ker je že po svoji gospodarski zasnovi nemogoč (Rusija). Materialistični socializem s svojimi nazori strašno razdeva socialno življenje in njega temelje (rodbino, vero in нравnost, pravo avtoriteto) in bi dosledno izvajan vržl človeštvo pod stopnjo živalstva. Ruski komunizem je dokazal, da ni mogoče gospodarstvo družbe brez osebnega interesa; zato mora socializem ohraniti osebni interes, a ga mora podrediti interesu družbe, blaginji vseh. Takšen socializem je mogoč in oznanja ga krščanski socializem.

Krščanski socializem se od materialističnega bistveno loči po osnovnih nazorih o človeku in življenju, o pravi socialni uredbi gospodarstva ter o sredstvih, ki naj človeštvo privedejo do te uredbe. Krščanski socializem hoče načelno, tako preurediti družbo, da bi bilo v njej soglasje med upravičenimi zahtevami enih in upravičenimi zahtevami drugih, med blaginjo enih in blaginjo vseh, ne da bi bila ubita osebna svoboda in zasebni interes; zavarovati te uredbe s socialnimi zakoni; dati ljudem novega spoznanja, da morajo sprejeti takšno obliko in takšne zakone, če nočejo, da bo socialna revolucija prevrgla ves družabni in gospodarski red, in dati jim tudi нравnih moči, da bi po tem spoznanju ravnali. Krščanski socializem je po svojih osnovnih načelih tako star kakor krščanstvo, da, kakor človeštvo; njega današnje posebne zahteve pa se ravna po posebnih razmerah današnjega kapitalističnega gospodarstva. Ta posebni krščanski socializem se je začel blizu tedaj kakor marksizem; njegov oče je Ketteler. V vesoljni krščanski svet pa je proglasil njegove ideje papež Leon XIII. s svojimi tremi okrožnicami o socialnem vprašanju, med njimi je najvažnejša »Rerum novarum« o delavskem vprašanju 1891. Pod vplivom te okrožnice se je začelo vsepovsod živahno krščansko-socialno gibanje (v Sloveniji Krek). Tudi krščanski socializem ima svoje internacionale; internacionalo krščanskih strokovnih društev in internacionalo krščanskih zadrug. Delovni program krščanskega socializma obsega: delo za ljudsko pro-

sveto, vzgojo in zdravje (splošna in strokovna izobrazba delovnega ljudstva, vzgoja krepke volje, zdrav rod bodočnosti, zato boj alkoholizmu in spolni razbrzdanosti ter skrb za dobra stanovanja); delo za samopomoč (društva, stanovska organizacija, zadruga organizacija); delo za socialno pomoč (probuditev socialne vesti in zavesti, socialna zakonodaja, socialno zavarovanje). Končni cilj krščanskega socializma pa je popolna preuredba socialnih razmer in popolna zmaga krščanskega socializma nad kapitalizmom. Pri svojem delu se krščanski socializem posebno zavzema za one, ki jih je kapitalizem najhuje zadel: za delavce (strokovne organizacije, zadruge, delavsko varstvo, socialno zavarovanje, mednarodna določila, delavski sveti, udeležba pri socialni zakonodaji), za male obrtnike (društva za obrtnike in njih naraščaj, zadruge, državna podpora pri strokovni izobrazbi in pri snovanju zadrug ter skrb za dober obrtni red, položaj male obrti, obrtne zveze, samostojne obrtne zbornice), za kmete (izobraževalna društva, zadruge, domača obrt, skrb za posle, državno pospeševanje strokovne izobrazbe, skrb za kmetovo varstvo z dobrimi zakoni, zavarovanjem, davčno reformo in carinsko zaščito, podpora kmetijskega združništva s fiskalnimi ugodnostmi in krediti, krepka stanovska organizacija, kmetijske zveze z gospodarskimi sveti in kmetijskimi zbornicami, sodelovanje pri socialni zakonodaji). Skupni daljnji cilji delovnih stanov, ki jih zasleduje krščanski socializem, so: solidarnost vseh stanov, završetek stanovskih organizacij v državni socialni zbornici, socialno vodstvo narodnega gospodarstva z delno socializacijo. Posledica socialnega vodstva narodnega gospodarstva in socializacije bo, da bo prenehala samosilnost kapitalizma in izkoriščanje, da bo prenehala razbrzdanost kapitalističnega gospodarstva, da bo prenehal proletariat s svojo nestalnostjo, negotovostjo, bedo in brezdomovinstvom, ker bo socializacija in socialno vodstvo gospodarstva dalo delavcem stalnost, varnost, blagostanje in dom. Bede delovnih stanov je krivo tudi mnogo vzrokov, ki niso gospodarski; poleg materialne bede je v naši dobi tudi silno veliko duševne bede — posledica materializma, ki je prevzel tudi del delovnega ljudstva: zato se socialno vprašanje ne bo rešilo zgolj z gospodarskim in socialno-političnim delom, temveč je treba seči v duše in obenem z vnanjimi reformami izvesti tudi reformo src z živim, praktičnim krščanstvom. Prva in zadnja beseda krščanskega socializma mora biti — Kristus!

Prebogata vsebina, jasen in preprost slog knjižico nad vse priporoča nele predavateljem pri orlovskih odsekih, katerim je v prvi vrsti namenjena, ampak vsakemu inteligentu.

Le k točkama: »kapitalizem« in »obrestovanje« bi nekaj pripomnil. Nekateri so se spotaknili ob stavku: »Bistvo kapitalizma je prav za prav oderušstvo« (vpr. 105). Iz odgovorov na vprašanja 80 in 81 je sicer razvidno, kako je treba ta stavek razumeti: tam je izrečno povedano, da novodobni preobrat v gospodarstvu, sam po sebi nekaj dobrega, pomeni napredek, kateremu se nihče ne bi rad odpovedal, in da so gospodarski vzroki povzročili socialno vprašanje šele v zvezi z npravnimi vzroki; vendar bi bilo dobro, če bi avtor mejo med »kapitalskim gospo-

darstvom« in med »kapitalizmom« še določeneje potegnil. Prevladujoča uporaba kapitala, moderna tehnika v produkciji in prometu, racionalizacija gospodarstva itd.: vse to ni kapitalizem! Tudi dobiček sam po sebi ne; kapitalsko gospodarstvo je bistveno pridobitno gospodarstvo, a krščansko pravoslovje ne obsoja dobička samega po sebi, temveč le stremljenje po dobičku zaradi dobička kot samonamenu. Ako ima kapitalsko gospodarstvo pameten in dober smoter ter se podreja splošnim interesom in socialnim zahtevam, je prav tako upravičena oblika gospodarstva kakor katerakoli druga; podobno kakor tudi pri državnih oblikah nobeni sami po sebi ne moremo dajati prednost pred drugimi ali jo zapostavljati za drugimi. Edini pogoj, ki ga stavi krščanstvo in prirodno pravo vsem raznim gospodarskim in državnim oblikam, je, da služijo skupni blaginji. Resnično pa je, da so s kapitalskim gospodarstvom združene večje moralne nevarnosti in da se kapitalsko gospodarstvo da težje prešiniti s krščanskim duhom nego primitivne gospodarske stopnje; dejansko se je v kapitalskem gospodarstvu tudi res čimdalje bolj neomejeno uveljavljal kapitalistični duh pohlepnosti in dobičkarstva. A to so izrastki in izrastki ter zlorabe se nikdar ne smejo istovetiti s stvarjo, okrog katere so se razpasli. Izrastki, ki jih označujemo z imenom »kapitalizem«, niso nujna posledica kapitalskega gospodarstva, ampak so v zvezi z nravnim in verskim razvojem človeštva in bi se dali z verskonravnimi sredstvi iztrebiti. Ne prevladovanje kapitala, ampak prevladovanje pohlepnosti v modernem gospodarstvu je kapitalizem in oduštvu. Da cerkev kapitalskega gospodarstva samega po sebi ne obsoja, je pokazala s kanonom 1543 svojega novega zakonika, v katerem dovoljuje obrestovanje.

Glede obrestovanja označuje dr. Ušeničnik svoje stališče v vpr. 61 in 105: »Obrestovanje iz posode kot take (n. pr. zahtevati za izposojen mernik žita en mernik in eno četrtnico) je po nauku katoliške cerkve odušsko izkoriščanje. Dovoljene so »obresti« le kot odškodnina (če n. pr. s posodo sam izgubim kak zaslužek), ki torej niso prave obresti. Ker so pa v takih razmerah (kakor so n. pr. dandanes) taki »vnanji naslovi« jemanja nekega poviška splošni, nastaja videz, kakor da bi bilo obrestovanje samo dovoljeno« (vpr. 61). »Vsak profit kot tak izhaja prav za prav iz oduštva. Zakaj »profit« pomeni prav za prav to, kar kdo več dobi, kakor mu pa gre. Ker je torej vse novodobno gospodarstvo naravnano na profit, se lahko reče, da sloni po večini na oduštvu. Seveda to oduštvu največkrat ni vidno... To prikrito oduštvu se izraža predvsem v splošnem obrestovanju... Da je bistvo kapitalizma obrestovanje in oduštvu, je pri nas s temeljito razpravo v Kat. Obzorniku dokazoval dr. Jos. Pavlica« (vpr. 105). V repliki na dr. Gosarjevo kritiko pa govori (Socialna misel 1926, št. 6, stran 142) o svojem »čedalje bolj se utrjujočem naziranju, da je živelj kapitalizma res obrestovanje kot takšno in to je po krščanskem pojmovanju oduštvu«, in pravi: »Kodeks (kan. 1543) čisto določno obnavlja staro cerkveno prepoved, da iz posode kot take ni dovoljeno dobivati nikakega dobička, dovoljuje pa ob posodi posebne dogovore o dobičku, ki pa ne sme biti čezmeren.« — Ali ni pisateljevo naziranje preostro? Cerkev je, vztrajajoč na načelu komutativne pravičnosti, s svojim naukom in konkretno zakonodajo vedno, dasi polagoma, sledila gospodarskemu razvoju človeške družbe. V staro- in srednjeveškem gospodarstvu denar, ki prihaja pri obrestovanju v prvi vrsti v poštev, zdaleč ni imel tiste vloge kakor danes: Samo kot menjalno sredstvo je bil denar neproduktiven, mrtev; še celo v svoji funkciji kot menjalno sredstvo je bil omejen; izmed današnjih produkcijskih činiteljev se n. pr. zemljišča in zgradbe za denar skoro dobiti niso mogle (res extra commercium positae). Nekdanje gospodarstvo ni poznalo produkcijskega kredita v današnjem smislu, ampak le konsumptivni kredit (za nabavo potrebščin) in zanj zahtevati obresti je bilo res oduštvu. Zato so stari cerkveni očetje in cerkveni zbori po vsej pravici obsojali vsako odplato za posodo kot oduštvu in je tudi sv. Tomaž cerkveno prepoved oduštva in obrestovanja v tedanjih gospodarskih razmerah znanstveno utemeljil.

S snovanjem in naraščanjem kreditnih zavodov v poznejšem srednjem veku pa se je začel razvijati nauk teologov in kanonistov o dovoljenosti obrestovanja. Na podlagi sv. Tomaža samega so postavili nauk o vnanih ali individualnih razlogih (naslovih, tituli) obrestovanja, ki pa obstojajo samo včasih, ob posebnih okoliščinah in ki se morajo vsled tega v vsakem primeru posebej ugotoviti: *damnum emergens* (nastala škoda), *lucrum cessans* (izostali dobiček), *periculum sortis* (poseben riziko) in *poena conventionalis* (če je posojiljemalec izrečno obljubil, da plača neko vsoto kot kazen v primeru, da po lastni krivdi posojene vsote v določenem času ne vrne). Tudi Montes pietatis, javne posojilnice v prid ubogim, so dovoljevale majhne obresti kot odškodnino za trud osobja. Z novodobnim gospodarskim preobratom se je vloga denarja silno izpremenila. Denar danes ni samo delno, ampak splošno menjalno sredstvo. Za denar lahko dobim vse dobrine, nele potrebščine za konzum, kakor po večini v srednjeveškem gospodarstvu, temveč prav tako produktivne dobrine, tudi take, ki se do najnovejšega časa skoro niso dale dobiti za denar. Ker se denar da zamenjati za vse produktivne dobrine, je njim popolnoma enakovreden in tudi sam produktiven. Kot splošno menjalno sredstvo, za katero je mogoče dobiti vse, posreduje denar udeležbo pri današnjem pridobitnem življenju. Kdor ima denar, se lahko z njim udeleži pri kakršnekoli plodonosnem podjetju in tako dobi z njim dobiček. Pri industrijskih, trgovskih, prometnih in drugih produktivnih podjetjih niso z delnicami udeleženi samo bogati, ampak tudi manj premožni. Ves sicer neproduktivno ležeči denar (tudi zadružniški) je danes potegnjen v krog pridobitnega življenja, vsak posestnik denarja ima danes priložnost, da svoj denar plodonosno naloži. To je danes splošno gospodarstvo dejstvo, ki ga ni treba več za vsak primer posebej dokazati, kakor v srednjem veku, ko je bil tak pojav izjema. Ako pa je s posestjo denarja dana splošna možnost udeležbe pri produktivnem podjetju, je tudi denar sam produktiven, plodonosen. Potem pa ima oni, ki drugemu denar posodi, pravico, da poleg povrnitve kapitala zahteva tudi ekvivalent za dobiček, ki je njemu samemu izostal, t. j. obresti. Obrestovanje (seveda zmerno) v današnjem kapitalnem gospodarstvu samo po sebi ni oduševanje in stališče cerkve, ki v kan. 1543 dovoljuje obrestovanje, odgovarja današnji stopnji kapitalnega gospodarstva. Kanon 1543 se glasi: »Si res fungibilis alicui detur ut eius fiat et postea tantundem in eodem genere restitatur, nihil lucri, ratione ipsius contractus, percipi potest; sed in praestatione rei fungibilis non est per se illicitum de lucro legali pacisci, nisi constet ipsum esse immoderatum, aut etiam de lucro maiore, si iustus ac proportionatus titulus suffragetur.« Prvi del tega kanona govori o posojilni pogodbi kot taki; tu se nanaša soglasna pogodbeno volja strank samo na prenos lastnine posojene nadomestne in potrošne stvari ter na vrnitev kvantitativno in kvalitativno istovredne in istovrstne stvari; zato se iz te pogodbe ne more izvajati nikaka nadaljnja pravica ali dolžnost, torej tudi ne pravica do obresti. Drugi del kanona pa določa, da se lahko pravi posojilni pogodbi dostavi druga pogodba o dobičku, ki je po zakonu spojen z dajatvijo posojila (pacisci de lucro legali) — obrestna pogodba. Ta obrestna pogodba ni niti pojmovno niti dejansko, niti kot celota niti deloma istovetna s posojilno pogodbo, o kateri govori prvi del, četudi se sklene navadno istočasno in skupno z njo. (Cf. Hurth, *Stimmen der Zeit* 1926, majska številka). V razlagi tega kanona pravi Prümmer (*Manuale iuris canonici*, ed. III., 1922, str. 533): »Ergo theoria hodie communissime acceptata de liceitate moderati foeneris in Codice iuris canonici propugnatur et confirmatur.« Caesar Badii (*Institutiones iuris canonici*, vol. II., 1922, str. 255): »Ergo licita est praxis foenerandi.« Creussen-Vermeersch (*Summa novi iuris canonici*, ed. 4., 1921, str. 179): »Sic recepta praxis fenerandi formaliter canonizatur; nec fas iam est, cum paucis, indulgentiam S. Sedis in hac re pro mera rei malae tolerantia habere.« Z dovolitvijo obrestovanja

pa cerkev nikakor ne dovoljuje zlorab obrestovanja. Tudi danes so prepovedane obresti, ako in v kolikor so proti komutativni pravičnosti, proti ljubezni do bližnjega ali proti skupni blaginji.

M. Kranjc.

Milan Ivšić, *Les problèmes agraires en Yougoslavie*. 8°. IX + 376. Paris, 1926.

V dveh krajših uvodnih poglavjih podaja avtor geografične razmere in zgodovinski razvoj posameznih jugoslovanskih pokrajin. Vplivi fevdalizma, zadrug in turškega gospodstva, ki se tukaj križajo, so povzročili, da današnji položaj poljedelskega prebivalstva ni enoten in da so agrarni problemi Jugoslavije izredno zamotani. V tretjem, glavnem poglavju, študira zelo podrobno v posameznih pokrajinah agrarne reforme, ki so se izvršile od l. 1918, dalje, njih kritike in rezultate. Gradivo so razne ministrske naredbe, provizorični odloki itd., ker enotnega agrarnega zakona še ni. Težkoče povzročajo tudi povojne statistike, ki so zelo pomanjkljive, tako da se mora dostikrat opirati na predvojne statistike (n. pr. iz l. 1895., 1902.). Med pozitivne rezultate spadajo: ukinitvev položaja »kmetov« in izboljšanje pogojev za »beglučare« v Bosni in Hercegovini, ukinitvev položaja »kmetov« in ureditev »kolonata« v Dalmaciji; oprostitvev tlačanov (»čifčije«) in naselitev 5000 kolonistov v Stari Srbiji in Macedoniji, dodelitev zemlje ok. 205.000 rodbinam na Hrvaškem, v Slavoniji in Vojvodini, izkušnje — nekoliko drago pridobljene, in, vsled precej radikalnih ukrepov l. 1919., ugodna dispozicija veleposestnikov za razlastitev mirnim potom. Pasiva so pa tudi zelo številna: oslabitev gospodarske kapacitete države, ker so se pri razkosanju veleposestev parcele izročile ljudem, nezmožnim za obdelavo; razlastitve brez koristi za splošnost; nezadovoljnost radi dodelitve zemlje privilegiranim ljudem in strankam; neuspeh notranje kolonizacije, ker se je vršila brez jasnih načrtov. Padanje produkcije pa je v prvi vrsti posledica poveljnih razmer. Po avtorjevem mnenju se je obravnavala agrarna reforma preveč kot socialni problem in premalo kot gospodarski problem, in ostal je velikanski kompleks nerešenih vprašanj. Med glavne šteje prireditvev zakonika za kmečko dedno pravo, ki bi preprečil razkosanje kmečkih posestev, in ureditev poljedelskega kredita.

mp.

Louis Hourticq, *Uvod u istoriju umetnosti*. (Estetika, istorija, tehnika.) Preveo Miloje M. Vasić. (Cir.) Beograd, Geca Kon, 1927.

Ta Uvod je prevod francoskega teksta iz Encyclopédie des Beaux-Arts, ki jo je l. 1925. izdala knjigarna Hachette v Parizu. Spis pa nam ne nudi tega, kar bi po naslovu in po našem pojmovanju termina pričakovali ter je prej uvod v neke vrste praktično estetiko, kakor uvod v umetnostno zgodovino.

V prvi polovici govori o zgodovini estetike in glavnih historičnih estetskih teorijah, posebno obširno se bavi s Taineovo estetsko teorijo. V drugi polovici pa se peča z materijo in njenim vpli-

vom na proizvode umetnosti. Tako čitamo v tem spisu o vsem mogočem, posebno veliko v drugem delu o estetski vlogi danih materialov, skoro nič pa o zgodovini umetnosti. Knjižica, ki je prijetno in lahko pisana, je tako prej neko nesistematsko navodilo za razumevanje umetnosti kot sistematski uvod v njeno zgodovino. Kajti od tega moramo zahtevati, ali da nas seznani z metodo te stroke, ali da opredeli metodološke pojme, kakor poskuša naš Uvod v umevanje likovne umetnosti, ki ga je napisal Iz. Cankar, ali pa da nam poda glavne obrise in gonivne sile razvoja umetnostne zgodovine. Le tam, kjer je umetnostna zgodovina še popolnoma v povojih, more ta Uvod služiti kot idealen uvod v zgodovino umetnosti. Strokovnjaku itak ne more služiti, pa tudi naše občinstvo je že toliko napredovalo, da bi se ne moglo več zadovoljiti ž njim.

Frst.

Memoari Prote Matije Nenadovića. Za štampu priredio V. Čorović. Školski pisci 9. (Cir.) 8°, 117 str. Beograd 1927, Geca Kon.

V dokaj bogati srbski memoarski literaturi zavzema prota Matija Nenadović častno mesto. Ta bistroumni selski župnik je postal eden političnih in vojaških voditeljev v junaški dobi Srbov za Karadjordjevega vstanka in prvi diplomat nove srbske države. Kot tak je deloval predvsem na dunajskem kongresu po propasti Karadjordjeve Srbije, dočim ga vidimo po drugem vstanku kmalu v opoziciji zoper Miloševo samovlado, ki mu je prinesla celo izgnanstvo iz domovine. Pod ustavobraniteljskim režimom za Aleksandra Karadjordjevića se je ponovno politično udeleževal; bil je član znamenite majske skupščine v Sremskih Karlovcih l. 1848, in se udeležil naslednjih srbskih bojev zoper Madžare. L. 1854. je v visoki starosti (rojen l. 1777.) umrl v rojstni vasi Brankovini.

Razumljivo je, da so Nenadovićeve spomini, čeprav nepopolni, dragocen zgodovinski vir; nič manjša pa ni njihova literarna vrednost. Prvič jih je deloma izdal že l. 1856. protin sin Ljubomir Nenadović, znani pesnik in potopisec, v »Šumadinki«; isti je priredil l. 1867. drugo izdajo v knjigi, ki je danes že redkost in obsega poleg pravih spominov tudi razne dodatke in pisma, zlasti pa zanimivi dnevnik o protinem delovanju na dunajskem kongresu. Zadnjič je memoare izdal Ljubomir Kovačević l. 1893. v 9. kolu Srpske Književne Zadruge in po tej izdaji je prirejena pričujoča knjižica, ki tvori v spretno izbranih odlomkih nekako avtobiografijo Nenadovićevo. Namenjena je predvsem šolski rabi, a bo dobrodošla tudi širšemu krogu čitateljev, dočim si bo zgodovinar slejkoprej želel s primernim znanstvenim aparatom opremljene popolne izdaje tega važnega vira.

S. Kranjec.

Dimitrij Popović, Izvoljski i Erental. Diplomatske uspomene iz aneksione krize. 8°, 76 str. Beograd 1927, Geca Kon.

V knjižici so ponatisnjeni prvotno v Srpskem Književnem Glasniku objavljeni spomini Dimitrija Popovića, srbskega posla-

nika v Petrogradu v dobi aneksijske krize in balkanskih vojn. Avtor je imel v tem položaju priliko, videti tudi za kulise diplomatske pozornice; zato nam prinaša marsikaj novega in važnega. Poleg dobre karakteristike obeh protagonistov — Izvoljskega in Aehrenthala — čitamo zlasti zanimive podrobnosti o notranjem položaju Rusije l. 1908., ki je bil tak, da bi ji bil prvi udarec od zunaj »prinesel to, kar ji je prineslo leto 1917.«. Ni čuda, da je Rusija tako poceni kapitulirala pred Nemčijo in da sta se Anglija in Francija bolje od nje držali napram Srbiji. Kljub trenutnemu uspehu je pa baš Aerenthal z aneksijo Bosne in Hercegovine sprožil jugoslovansko vprašanje pred Evropo in nepričakovano hitro so se uresničile besede, s katerimi je Izvoljski tolažil Srbe: »Tudi Bosna in Hercegovina vam bosta nekoč padli v roke in kadar pride tisti čas, bo vseeno, ali sta okupirani ali anektirani!« S. Kranjec.

Poročilo Delavske zbornice za Slovenijo za leti 1925. in 1926. Uredil Filip Uratnik. Ljubljana 1927. Založila Delavska zbornica za Slovenijo. Tiskala Ljudska tiskarna, Maribor.

Že l. 1925. je objavil tajnik Fr. Uratnik poročilo o »Začasni delavski zbornici za Slovenijo« za leta 1922. do 1925., ki je bilo v njem mnogo prav porabnega materiala za gospodarski in socialni študij. Še več takšnega materiala je zbranega v poročilu za l. 1925./26. Opisano je dosedanje delo Delavske zbornice, poleg tega pa je v njem več tehničnih statističnih člankov o naših gospodarskih razmerah in o položaju delavstva.

V uvodu opozarja upravni odbor na to, da posredovalno delo, kakor je važno, vendar ni poglavitno delo Delavske zbornice. Važnejša naloga da ji je pospeševati strokovno organizacijo, zasledovati zakonodajno delo in ideološko pripravljati socialne zakone, kakor jih zahtevajo interesi delavstva. Druga važna naloga Delavske zbornice je pa prosvetno delo, delo za delavsko izobrazbo. V vseh teh ozirih je DZ že mnogo storila, kakor je razvidno iz poročila (str. 31 do 56).

V statističnih razpravah podaja tajnik Uratnik sam bogatega gradiva za gospodarsko in socialno sliko Slovenije (59—85); A. Podgoršek prispevek o razvoju nekaterih industrij v Sloveniji (86—107); zopet tajnik podatke o krizi v trboveljskem rudarskem revirju (108 do 111); o zavarovanju zoper bolezni in nezgode (112—114, 115—119), kjer zahteva decentralizacijo (ki jo je medtem minister za socialno politiko dr. Gosar že izvedel) in kaže na neprimeroma visoke upravne stroške (kar je tudi v dnevnem časopisju vzbudilo posebno pozornost); o stanovanjskem vprašanju (120—125), kjer predlaga 50dostotno državno bonifikacijo za kapital investiran v mala stanovanja, češ da sicer ob dejanski obrestni meri ni nobenega drugega izhoda; A. Marinček zelo pregledno statistiko o članih DZ (129—153); Iv. Tavčar pregled delavskih mezd (154—169); J. Berdajs statistiko vajencev in obrtnega ter trgovskega šolstva v Sloveniji (171—191). Material je vseskozi skrbno obdelan in tako delo važen prispevek k naši malo bogati gospodarski in socialni literaturi. A. U.

Prejeli smo v oceno:

- Andrée L., Radio. Ljubljana 1927, Jugoslov. knjigarna.
Časopis Národního Musea. Praha 1926, Matice Česká.
Etnolog. Ljubljana 1927.
Küenburg M., Der Begriff der Pflicht in Kants vorkritischen Schriften. Innsbruck 1927.
La minorité yougoslave en Italie. Genève 1927.
Murko M., Die Bedeutung der Reformation und Gegenreformation für das geistige Leben der Südslaven. Prag u. Heidelberg 1927.
Melik A., Kolonizacija Ljubljanskega barja. Ljubljana 1927, Tiškovna zadruga.
Popović B., Ogledi iz književnosti i umetnosti. 1. i 2. knjiga. Beograd 1927, Geca Kon.
Steska V., Slovenska umetnost. I. Slikarstvo. Prevalje 1927, Družba sv. Mohorja.
Izdanja književne družine »Luč« v Trstu 1927:
1. Luč. Poljudno-znanstveni zbornik.
2. Dostojevski, Tuja žena. Mož pod posteljo.
3. Bevk F., Kresna noč.

»Čas«, znanstvena revija »Leonove družbe« v Ljubljani, izhaja v l. 1927./28. (XXII. l.) kot dvomesečnik v letnem obsegu najmanj 20 pol.

Naročnina za XXII. letnik znaša 60 Din, za dijake 40 Din, ako se jih naroči najmanj 10 pod skupnim naslovom. Ustanovnikom, ki to izrečno žele, se všteje v naročnino 10 Din. Naročnina naj se pošilja po priloženih položnicah ali po poštnih nakaznicah. Uprava »Časa« je v Ljubljani v Jugoslovanski tiskarni, kolportажnem oddelku. »Leonova družba« ima pri poštni hranilnici, podružnici v Ljubljani, račun št. 10.433. Naročnina za inozemstvo znaša 70 Din.

Uredniki so: Dr. Fr. K. Lukman, univ. prof., Ljubljana, Marijanišče; dr. Jos. Mal, ravnatelj, Ljubljana, muzej; dr. Fr. Stelè, konservator, Ljubljana, muzej.

Za »Leonovo družbo« kot izdajateljico in za uredništvo je odgovoren prof. dr. F. K. Lukman, za Jugoslovansko tiskarno ravnatelj Karel Čeč.

Opomba: Ponatis razprav in člankov iz »Časa« je dovoljen samo z vednostjo in dovoljenjem uredništva ter navedbo vira.

Našim čitateljem.

Ko stopa »Čas« v XXII. leto, se obračamo do naših čitateljev z vabilom in prošnjo, naj ostanejo zvesti kot naročniki in naj revijo v svojem krogu širijo in priporočajo.

»Čas« bo urejevan po tem-le načelu: Vsak zvezek bo prinesel vsaj eno razpravo o kakem načelnem vprašanju naše dobe. Pregledi se bodo izpopolnili.

Naš namen je, razširiti obseg revije, tako da bo izšlo na leto šest zvezkov po štiri pole. Naročnina bo ostala kot doslej. Vemo, da so mnogi naših naročnikov v težavnem gmotnem položaju. Zanašamo pa se, da nam bodo ostali vsi zvesti in pridobili še novih. Tako bo mogoče revijo izpopolnjevati.

Naročnike prosimo, naj naznanijo upravi takoj vsako spremembo naslova, da pri razpošiljanju ne bo zmede. Ustreženo nam bi bilo, ako bi ob spremembi dostavili naslov dotedanje (prejšnje) pošte.

Kdor še ni poravnal naročnine za l. 1927., naj jo pošlje **takoj**. Zamudniki naj pomislijo to-le: Kaj pomeni za revijo, če znaša neplačana naročnina vsoto, ki bi zadostovala za izdajo in ekspedicijo enega zvezka v obsegu petih pol!!

Uredništvo in uprava.

Mahničeva ustanova. G. msgr. M. Arko, dekan v Idriji, je daroval 100 lir. Najlepša hvala za izredno veliki dar! Ustanovo toplo priporočamo vsem prijateljem naše akad. mladine.

Kosovega Gradiva za zgodovino Slovencev v srednjem veku V. zvezek, obsegajoč dobo od l. 1201. do 1246., bo dotiskan v novembru.